

46ste vergadering: Vaste commissie voor het Milieubeheer*

Maandag 11 februari 1985

Aanvang 11.15 uur

Voorzitter: De Waart

Aanwezig zijn 9 leden der Kamer, te weten:

Braams, Lansink, Zijlstra, De Waart, Willems, Lankhorst, Tommel, Ernsting en Van der Vlies,

en de heren Winsemius, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, en Van Aardenne, minister van Economische Zaken, die vergezeld zijn van enige ambtenaren.

De **Voorzitter**: Ik heet minister Winsemius welkom. Ik stel mij de procedure van behandeling als volgt voor. Het staat de fracties vrij, de toegemeten spreektijd naar eigen inzicht te verdelen over de beide te behandelen onderwerpen. Ik zou er naar willen streven, de lunchpauze te houden na de eerste termijn van de zijde van de Kamer over het eerste onderwerp, en de avondpauze na de eerste termijn van de zijde van de Kamer over het tweede onderwerp.

Zou de minister eventueel bereid zijn om zonder pauzering op de eerste termijn van de zijde van de Kamer, betreffende het eerste onderwerp, te antwoorden, indien deze eerste termijn slechts kort zou duren?

Minister **Winsemius**: Voorzitter! Dat hangt van de vragen af! Als de geachte afgevaardigden de vragen kort en eenvoudig houden, zal het zeker kunnen. In het andere geval wordt het moeilijker voor mij.

De **Voorzitter**: Wij gaan er in beginsel van uit dat de lunchpauze na de eerste termijn van de zijde van de Kamer valt, tenzij deze termijn kort is en het de minister bovendien mogelijk zal zijn om direct te antwoorden. In dat geval kan de lunchpauze iets later vallen.

Ik heb begrepen dat minister Van Aardenne om ongeveer half drie ter vergadering aanwezig kan zijn. Het lijkt mij derhalve verstandig, als wij omstreeks dat tijdstip de behandeling van het eerste onderwerp zo kunnen beëindigen.

Mijn tweede punt van huishoudelijk aard betreft het al of niet roken. Ik begrijp van de minister dat hij het voor een vergadering van de vaste commissie voor het Milieubeheer passend vindt, dat er niet wordt gerookt. Wij zullen ons daaraan houden!

Wat betreft de volgorde van de sprekers, wil ik uitgaan van de volgorde zoals deze op het 'groentje' is vermeld en die overeenkomt met de gebruikelijke volgorde bij de begrotingsbehandeling.

Aan de orde is de behandeling van het **Indicatief Meerjarenprogramma Straling 1985-1989 (18607)**.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Zijlstra** (PvdA): Voorzitter! Belangrijke vragen die door de Kamer zijn gesteld over het IMP-Straling, betroffen vragen over de uitgangspunten van dit IMP. Ik moet tot mijn spijt constateren, dat deze vragen half of niet zijn beantwoord. In die zin heeft de minister de Kamer eigenlijk niet de gevraagde informatie gegeven. Ik zou dit als volgt willen illustreren.

In antwoord op de vraag naar de verduidelijking van de rechtvaardiging (vraag 5), wordt herhaald wat al in het IMP-Straling staat. Blijkbaar is 'rechtvaardiging' hetzelfde als een duidelijk herkenbaar voordeel. De stelling van de regering wordt dan: een activiteit is gerechtvaardigd als er een rechtvaardiging voor bestaat. Kijk, zo makkelijk kan de minister er mijns inziens niet afkomen. Hij zal hierop heel wat concreter verder moeten ingaan.

In zekere zin heeft de minister dit wel gedaan bij producten zoals verf en plastics. Daar is afgewogen wat de voor- en de nadelen zijn van toepassing van straling. De afweging is blijkbaar geweest: met bestraling is het produkt beter dan zonder bestraling. Je zou dan zo'n zelfde

redenering hebben verwacht voor het produkt kernenergie, en wel in extenso. Dit is echter niet gebeurd. Er is bij voorbeeld niet aangegeven op welke manier het gerechtvaardigd is dat er kerncentrales zijn of komen, noch wat de voordelen en de nadelen zijn van die kerncentrales. Niet is aangegeven hoe de kostenvoordelen van kerncentrales, indien aanwezig, worden vergeleken met nadelen zoals risico's, ongelukken, proliferatie, productie van kernafval, enz.

De heer **Lansink** (CDA): Voorzitter! Ik zou de heer Zijlstra graag het volgende willen vragen. Wij bespreken nu het IMP-Straling. Straling is een zeer wijs begrip. Ik wil best een rondje met de heer Zijlstra discussiëren over kerncentrales, maar dit kan dan beter geschieden bij het tweede onderwerp: dat heeft daar in ieder geval meer mee te maken dan het gehele IMP!

De heer **Zijlstra** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Zoals wel vaker het geval is, begrijp ik de opmerking van collega Lansink helemaal niet. Een groot deel van het IMP-straling is gewijd aan straling ten gevolge van kernenergie. Ik attendeer op een discriminerende behandeling ten gunste van kernenergie in dit IMP-straling vergeleken met andere producten. Mij lijkt dit punt dus juist alleszins de moeite waard om nu goed behandeld te worden.

De vergelijking van voor- en nadelen, die van producten zoals verf en plastics wel is gemaakt, is in dit IMP niet gemaakt ten aanzien van kernenergie. De rechtvaardiging van de bouw van nieuwe kerncentrales had bij voorbeeld in het kader van het vergelijken van voor- en nadelen duidelijk kunnen worden uitgelegd. De minister had de sociaal-economische factoren in een kosten-batenanalyse moeten weergeven, zoals ook bij verven en plastics is gebeurd. Dat is voor kernenergie niet gebeurd. Er wordt en passant het getal genoemd van \$ 10.000 mens-Sv. Dat is dan blijkbaar alles wat

Zijlstra

over de sociale en economische factoren te zeggen valt.

De eigenaardige behandeling van kernenergie wordt in dit IMP-straling duidelijk gedemonstreerd bij de noodreferentieniveaus. Beneden deze niveaus is het onwaarschijnlijk dat maatregelen gerechtvaardigd zijn. Zo'n maatregel kan evacuatie zijn. Op blz. 34 staat dat zo'n noodreferentieniveau 0,5 tot 0,9 Sv inhoudt. Het is interessant, die straling te vergelijken met de dosis die in het antwoord op vraag 13 aangegeven wordt en die voor de rest van het leven een gemiddelde extra kans op sterfte aan kanker geeft van 1:100. Dat is namelijk een dosis van 0,5 Sv.

Als ik mij niet vergis, dan is dat een zeer hoge kans. Dat betekent dat die kans bij de bovengrens van de noodreferenties sterk wordt overschreden, praktisch wordt verdubbeld. Wij vragen ons af of een dergelijke kans, die kennelijk geaccepteerd wordt in de noodreferentieniveaus, wel gerechtvaardigd is. In het IMP-straling vinden wij lange passages gewijd aan plastics, verf en straling in huizen, waarop collega Lansink duidde. Roerende passages vind ik dat, als ik denk aan het noodreferentieniveau voor kernongevallen en de extra kans om zo aan kanker te sterven, waarover nauwelijks iets wordt gezegd.

Het is zelfs nog erger: overschrijding van de noodreferentieniveaus wordt niet uitgesloten. Op zijn minst had de overschrijding van veel lagere niveaus het uitgangspunt moeten zijn voor de beoordeling van straling afkomstig van kernenergie. Dat is niet gebeurd. Er wordt wel – heel opmerkelijk – gesproken over verticale en horizontale evacuatie. Stel je dat eens concreet voor! De conclusie kan dan ook niet anders zijn dan dat dit het zoveelste voorbeeld is van een eenzijdige en tendentieuze behandeling van de gevaren van straling.

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog een poging doen om de heer Zijlstra erop te wijzen dat zowel in paragraaf 2.4 als 2.5 van het IMP-straling volledig aan zijn bezwaren tegemoet wordt gekomen. In die paragrafen wordt op de zaak ingegaan. Wat wil hij nu aantonen met deze beschouwing? Wil hij nu discussiëren over het regeringsstandpunt inzake de bouw van nieuwe kerncentrales of wil hij discussiëren over bestaande kerncentrales? In de paragrafen 2.4 en 2.5

van het IMP wordt gesproken over de bestaande kerncentrales. Die bestaande centrales zijn met volledige instemming van de fractie van de Partij van de Arbeid geregeld volgens de Kernenergiewet.

Tot zijn lering en vermaak zal ik straks tijdens mijn betoog enkele passages voorlezen uit een fantastisch artikel dat de heer Oele in Voorwaarts heeft geschreven over veiligheid, enzovoorts. Als hij dit artikel leest dan zal hij nog slechts één been hebben om op te staan, namelijk de angst.

De Voorzitter: Ik wijs erop dat de spreektijd die de heer Zijlstra nu gebruikt voor het tweede punt, wel van de totale tijd wordt afgetrokken.

De heer **Zijlstra:** Mijnheer de Voorzitter! De heer Lansink is sterk in het maken van omtrekkende bewegingen. Kennelijk staat de strekking van mijn vragen hem niet aan. Als hij echter gereageerd zou hebben op hetgeen ik heb gezegd over het noodreferentieniveau, namelijk 0,5–0,9 Sv en een extra kans op sterfte aan kanker van 10^{-2} , dus van 1:100 bij 0,5 Sv, waarbij een bovengrens van het noodreferentieniveau wordt geaccepteerd in geval van een ongeval met een kerncentrale, dan kunnen wij een inhoudelijke discussie voeren. Hij is er niet mee gebaat dat hij de heer Oele aanhaalt. Als hij er echter prijs op stelt dan zal ik op dit onderwerp vanmiddag nader ingaan. Mijns inziens zoekt hij meer achter het artikel over de heer Oele dan erin staat. Ik ontvang graag rechtstreekse antwoorden op deze vragen. Door zijn vroegere ervaringen, moet de heer Lansink zeker in staat zijn dat te doen.

De minister heeft voorts geen antwoord gegeven op de vraag of het wel verantwoord is risico's aan bestaande risico's toe te voegen. Hij draait er omheen en zegt dat bij een normale stralingsbelasting de kans om te sterven aan straling kleiner is dan die ten gevolge van een verkeersongeluk. Dat is echter geen antwoord op de vraag. In antwoord op vraag 23 presteert hij het zelfs om de hevig bekritiseerde studie van Inhaber uit 1978 als bewijsmateriaal aan te dragen.

De conclusie is, dat de uitgangspunten van het beleid inconsistent en vaag zijn. Hierop kan dus geen beleid worden gebouwd. Op zijn minst dient er een nieuwe nota opgesteld te worden waarin de uitgangspunten meer uitgewerkt moeten worden.

Wij beklemtonen bovendien dat het werken met de normen van de

International committee on radiological protection (ICRP) twijfelachtig is.

Er is onvoldoende vertrouwen in de onafhankelijkheid van de ICRP op dit punt. In het blad Atom van de atoomenergie-administratie van het Verenigd Koninkrijk wordt in een bespreking van een recent NEA-rapport over de ICRP-normen gesteld, dat het systeem ontworpen werd met relatief kleine tijdschalen in het achterhoofd. Als de aandacht wordt gericht op de verre toekomst en de gevaren zich pas over duizenden jaren kunnen voordoen, dan zijn er anders geformuleerde doelstellingen nodig.

Het ICRP-systeem is ontworpen, zo zegt men bij de NEA in Parijs, voor toepassing in situaties waarin de bron van de blootstelling nu controleerbaar is, terwijl er in de verre toekomst geen zekerheid is of bepaalde gebeurtenissen zich wel of niet zullen voordoen. Dit betekent dat de door de minister genoemde uitgangspunten moeilijk toepasbaar zijn op de eindopslag van radioactief afval.

Dit beleidsvoornemen zou alleen om deze redenen al niet acceptabel moeten zijn. Er moet ingrijpend veranderd worden.

In vraag 25 is de verhouding tussen de twee doelstellingen van de Kernenergiewet, de bevordering van een goede ontwikkeling van kernenergie enerzijds en bescherming tegen de gevaren bij kernenergie anderzijds, aan de orde gesteld. Het wordt niet duidelijk of de minister de doelstelling van de bevordering van kernenergie zwaarder laat tellen dan de bescherming tegen de gevaren of andersom. Naar onze mening kan zeker sprake zijn van conflicten tussen deze doelstellingen, in die zin dat veiligheidseisen zo gesteld worden dat de ontwikkeling van kernenergie daardoor geen gevaar loopt.

Een nieuw schilderachtig detail is misschien de te verwachten instelling van een nucleaire-veiligheidsdienst. Wij vrezen dat deze nieuwe dienst veel meer dan tot nu toe het geval is de organisatorische uitvoering van de voornemens tot het bouwen van nieuwe kerncentrales en de controle op deze centrales gaat vermengen. Op die manier zouden de checks en balances, zoals die in het huidige systeem nog aanwezig zijn, kunnen verdwijnen of sterk verminderen.

Ik ga verder op het punt van de normstelling. De Gezondheidsraad beveelt aan een bedrag van f 20.000 tot f 40.000 per mens-Sv te nemen. Dat houdt in dat men om de belasting van 1 mens-Sv te verminderen, niet

Zijlstra

meer dan f 20.000 tot f 40.000 wil uitgeven. Mag een mensenleven zo gewaardeerd worden? Waarop is dit bedrag overigens gebaseerd? Hoeveel kost een mensenleven dat verloren gaat ten gevolge van straling? Bij 1 mens-Sv zal dat niet gebeuren, bij een veelvoud ervan zijn de gevaren echter reëel.

In de antwoorden 38 en 39 staat dat de vaststelling van de criteria zal worden uitgevoerd door instellingen die ervaring hebben met het ontwikkelen en hanteren van normen. Zullen mensen die zich op wetenschappelijke basis kritisch over de normen hebben uitgelaten, hierbij niet worden betrokken? Zal de samenstelling van dat soort commissies niet praktisch altijd eenzijdig zijn? Hetzelfde geldt voor het antwoord op vraag 26, waaruit impliciet blijkt dat mensen die zich kritisch over de gevolgen van kernenergie hebben uitgelaten, weinig kans hebben in de Gezondheidsraad of in de Commissie reactorveiligheid te worden opgenomen.

Ik hoop dat de minister mij zal overtuigen van het tegendeel. Als het wantrouwen gerechtvaardigd is, betekent dit dat het gesloten systeem wordt gehandhaafd en dat conflicten over de uitvoering van het regeringsbeleid worden voorgeprogrammeerd. Je hoeft maar een interview met de heer Nooteboom in de Groene te lezen om ernstige bedenkingen te hebben tegen de manier waarop het beleid wordt voorbereid.

Ik kom op de inhoud van het onderzoekprogramma. Project C.11 behelst literatuuronderzoek naar criteria voor langdurig tijdelijke opslag van KSA. Wij hebben al eerder kritiek geuit op de manier waarop dit gebeurt. Eerst wordt besloten tot de opslag en vervolgens worden de criteria opgesteld. Is dit inderdaad een bevestiging van de omgekeerde praktijk?

Onderzoek C.8 behelst de ondergrondse opslagmogelijkheden voor LAVA en MAVA. Maakt dit onderzoek deel uit van het OPLA-onderzoek? Waarom is dit onderzoek geprogrammeerd? Op welke opslagmedia richt het zich?

Vervolgens heb ik een vraag over onderzoek C.15 naar het opstellen van een MER over een aantal lokaties waar de definitieve opslag van radioactief afval zou kunnen worden geactualiseerd. Vooral bij dit onderzoek wil ik de minister vragen, of hij

de projectomschrijving aan de Kamer kan overhandigen.

Het laatste punt van mijn betoog betreft de reactorveiligheid, hetgeen ook in het IMP-Straling aan de orde kwam, zij het wat summier. Ik wil hierover niet lang praten, want dat zal ongetwijfeld nog gebeuren. Ik wil er wel het volgende van zeggen. In antwoord op vraag 46 stelt de minister, dat studies die sinds de Rasmussen-studie zijn uitgevoerd, uitwijzen dat een vroegtijdig falen van het containment niet meer tot de mogelijkheden behoort. Hoe kan de minister dit rijmen met het feit, dat de Amerikaanse Nucleair Regulatory Commission juist nu de opdracht heeft gegeven om dit nader te onderzoeken?

Is het standpunt van de minister niet gebaseerd op voorbarige en eenzijdige informatie? Hij zegt nota bene zelf, dat bijstelling van het beleid nog niet heeft plaatsgevonden, omdat de ontwikkelingen op het gebied van de zeer ernstige reactor-ongevallen nog niet zijn verwerkt. Als dat nog niet is gebeurd, hoe kan de minister nu dan al zeggen, dat een vroegtijdig falen van het containment niet meer tot de mogelijkheden behoort? In het antwoord op vraag 47 is sprake van maximaal 800 doden bij een ernstig ongeval, op zich zelf al onaanvaardbaar. Dat getal betekent echter ook, dat de Gezondheidsraad ervan uitgaat, dat het grote aantal recreanten in de in de Note vestigingsplaatsen voor kerncentrales genoemde plaatsen in enkele uren geëvacueerd kan worden. Ik vind dat de minister lichtvaardig over dit punt heenstapt.

Ik sluit mijn betoog af met het herhalen van de volgende passage: bijstelling van het beleid heeft nog niet plaatsgevonden, omdat de ontwikkelingen op het gebied van de zeer ernstige reactorongevallen nog niet zijn verwerkt. Als de minister dit echt meent, dan kan hij niet anders dan concluderen, dat het meest extreme ongeval nog altijd maximaal 10.000 doden met zich brengt en geen 800 doden, althans tot het tegendeel is bewezen. Dat is in overeenstemming met de regeringsinzichten die in de jaren zeventig bestonden en die nog niet zijn weerlegd.

□

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Aan de orde is vandaag onder meer de eerste versie van het Indicatief Meerjaren Programma Straling 1985-1989, eigenlijk naar

analogie van andere IMP's. Die programma's zijn zo langzamerhand karakteristiek voor het milieubeleid, dat terecht over de grenzen van vandaag en morgen heen kijkt. De CDA-fractie heeft in grote lijnen waardering voor dit IMP, hetgeen een eerste aanzet is voor stralingshygiënische beleidsplanning, wat van groot belang is in verband met de omstreden functies van radioactieve stoffen.

De regelgeving is voornamelijk gebaseerd op de Kernenergiewet. Velen vergeten dat die wet al in 1963 gedeeltelijk in werking is getreden; het tweede gedeelte in 1970. Dat is alweer een aantal jaren geleden. Dat geschiedde toen overigens met brede instemming. Deze wet sloot aan bij internationale richtlijnen, in het bijzonder bij die van de International Commission of Radiological Protection. Het IMP-Straling, de internationale ontwikkelingen en het nationale beleid nopen naar mijn overtuiging overigens wel tot een actualisering van de Kernenergiewet.

Voor de CDA-fractie is een terughoudend beleid inzake de toepassing van radioactieve stoffen het uitgangspunt. Wanneer de toepassing niettemin gewenst is - na beoordeling en afweging van bruikbare alternatieven - dan dienen aan het gebruik van radioactieve stoffen, bij welke toepassing dan ook, scherpe voorwaarden te worden gesteld. Paradoxaal is de constatering, dat de toepassing van radioactiviteit en kernenergie met veel moeite en soms zelfs nauwelijks wordt aanvaard, ondanks de goede regelgeving, de beschikbare kennis en de uiterst lage risico's in vergelijking met de natuurlijke stralingsbelasting van de bevolking. Tegen die achtergrond pleit ik opnieuw voor meer en betere informatie en voorlichting over alle facetten van het stralingsbeleid - dat kan niet genoeg gebeuren - en voor zo openhartig mogelijke informatie over de concrete thema's, zoals de verwerking en berging van radioactief afval, de eventuele inzet van kernenergie en de industriële en medische toepassing van radioactieve isotopen. Voorlopig moet vooralsnog dus nog geen versoepeling van de regelgeving plaatsvinden, ook niet wanneer relatief weinig radioactiviteit in het geding is. Hier en daar wekt het IMP-Straling de indruk dat gepoogd wordt tot een versoepeling te komen. Dat lijkt mij ongeschikt, onjuist.

Lansink

De heer **Tommel** (D'66): Mag ik de heer Lansink voor de duidelijkheid vragen wat hij met regelgeving bedoelt? Bedoelt hij daarmee wetten en algemene maatregelen van bestuur of de normstelling?

De heer **Lansink** (CDA): Regelgeving is voor mij een alles omvattend begrip voor wetgeving, normstelling enzovoort.

Mijnheer de Voorzitter! Het gebruikelijke onderscheid tussen natuurlijke en kunstmatige radioactiviteit versluiert voor een deel de problematiek. Ik wijs ter illustratie op de stralingsbelasting van de Rijn en de Maas, die tot stand komt via natuurlijke en onnatuurlijke bronnen. Ik pleit daarom voor een onderscheid tussen reguleerbare en niet-reguleerbare activiteit. Daardoor kan de verhoogde natuurlijke activiteit betrokken worden bij de hantering van de stralingshygiënische uitgangspunten. Die uitgangspunten van rechtvaardiging, optimalisatie en dosislimitering onderschrijf ik overigens.

Het IMP-Straling is moeilijk te vergelijken met de andere sectorale indicatieve meerjarenprogramma's. Een uitzondering hierop is wellicht een ander fysisch programma, namelijk dat van het geluid. Het IMP-Straling heeft een eigen en bijzonder karakter. Daarom plaats ik vraagtekens bij het streven om het IMP-Straling op dezelfde wijze als de overige IMP's samen te voegen in één uitvoeringsprogramma milieubeleid. Gelet op al hetgeen nog te doen is, lijkt het mij beter dat dit IMP-Straling een apart karakter blijft behouden. Wat vindt de minister daarvan?

De CDA-fractie stemt globaal in met het uitgangspunt dat iedere dosis straling een risico op kankerverwekking in zich draagt en dat dus op basis daarvan een beleid moet worden gemaakt. Dit houdt dan wel in dat ofwel de kans op inductie zoveel mogelijk moet worden verkleind, ofwel de dosislimieten zo klein mogelijk moeten zijn. Een strakke vertaling van het uitgangspunt zou moeten inhouden een streven naar een risicofactor nul, hetgeen, mede gelet op de natuurlijke straling, een onmogelijke opgave is.

Wel merk ik op dat de dosis-effectenrelaties in het geval van straling anders gewaardeerd moeten worden dan bij de inwerking van chemische stoffen, waarbij vaker van omkeerbaarheid sprake is. Deelt de bewindsman deze gedachtengang en zo ja,

tot welke beleidsconclusie leidt deze benadering dan?

Ik merk ter zijde op dat ik kan instemmen met de antwoorden op de vragen 10 en 13. In de discussie zojuist met de heer Zijlstra had ik deze niet bij de hand. Als men echter kijkt naar hetgeen daarin is opgemerkt over bij voorbeeld de omvang van de natuurlijke straling ten opzichte van de effecten van kunstmatige stralingsbelasting, dan past het niet om daarbij een demagogisch verhaal op te hangen. Dat doe ik dus ook niet.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Voorzitter! De heer Lansink neemt nu een groot woord weer gelaten in de mond. Ik sprak over noodreferentieniveaus. Die noodreferentieniveaus zitten in de buurt van 1 Sv. In het antwoord op vraag 10, bedoeld door de heer Lansink, heeft men het over 2,5 mSv. De heer Lansink moet niet, zoals vaak gebeurt, het normale bedrijf van bijvoorbeeld een kerncentrale verwarren met kernongevallen. Ongevallen kunnen juist aanleiding geven tot een hoge stralingsdosis. Als de heer Lansink vindt dat zo'n hoge stralingsdosis van rond 1 Sv aanvaardbaar is, dan beticht ik hem van demagogie.

De heer **Lansink** (CDA): Ik had het over mijzelf toen ik sprak over die demagogie. Dat is wel aardig. Ik spreek echter – daar gaat het om in de antwoorden op de vragen 10 en 13 – over een natuurlijk bedrijf. Als er sprake is van een ongeval, is er een andere situatie. Die kans moet men op zichzelf zo klein mogelijk maken. Als daarbij sprake zou zijn van een toelaatbare dosis van 1 Sv, dan vind ik deze ook veel te hoog. Daar ben ik het mee eens. De hele beschouwing had echter een andere teneur. Laat ik het zo maar voorzichtig zeggen. Wellicht worden wij het nog eens over dit punt en over enkele jaren misschien ook over de rest.

Voorzitter! De CDA-fractie stemt in met de uitgangspunten van rechtvaardiging, optimalisatie en dosislimitering, maar wel met de volgende aantekeningen. In de eerste plaats zijn naast individuele dosislimieten ook groepslimieten noodzakelijk. Dit is mijn vaste overtuiging.

In de tweede plaats zou meer rekening moeten worden gehouden met cumulatieve effecten van ander kankerverwekkende agentien.

In de derde plaats moet nader onderzoek plaatsvinden naar de aangenomen lineariteit van de stralingseffecten. Als men de vergelijking maakt tussen de inwerking van de fysische agens en een

chemische stof, ligt daar een verschil. De risico's van lage stralingsdoses zijn geschat via extrapolatie van hoge doses, onder meer via dierenexperimenteel onderzoek. De dosiseffectrelaties zijn minder zeker dan het Indicatief Meerjaren Programma Straling op basis van extrapolatie suggereert.

Afwijkingen naar boven en afwijkingen naar beneden zijn denkbaar. Hoewel het praktisch en internationaal gebruikelijk is om met een lineair verband tussen dosis en effect te werken, moeten de uitkomsten van het onderzoek en de daarop gebaseerde dosislimieten met voorzichtigheid worden gehanteerd. Daarom is het verstandig om een wat grotere veiligheidsfactor in te bouwen.

Het bestuurlijk juridisch instrumentarium, in het bijzonder de Kernenergiewet, is inderdaad toereikend, hoewel een actualisering op grond van nieuwe ontwikkelingen wel voor de hand ligt. Aandachtspunten zijn daarbij onder meer de operationele uitvoering van de wet, waarbij tot nu toe twee departementen zijn betrokken, namelijk dat van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer met de directie Stralingsbescherming en dat van Sociale Zaken en Werkgelegenheid met de Kernfysische dienst.

Toen ik de tekst opstelde, heb ik de volgende vraag opgeschreven: is een verdere planning gewenst? Ik werd via Het Parool op mijn wenken bediend via het bericht dat er een dienst nucleaire veiligheid is opgezet. Zou het niet in de rede hebben gelegen om in het kader van de beantwoording van schriftelijke vragen en in het kader van deze discussie mededelingen over die zaak aan de Kamer te doen, opdat wij kunnen bekijken of dit een goede aanpak is? Ik ben er niet bij voorbaat tegen. Integendeel! Ik wil er echter wel graag iets meer over weten. Ik sluit mij aan bij de vragen die de heer Zijlstra op dit punt heeft gesteld.

De heer **Willems** (PSP): Dit punt speelde mij ook voortdurend door mijn hoofd. Ik vraag mij echter af op welk moment wij dat het beste kunnen bespreken. Moeten wij nu volstaan met het ontvangen van informatie – als er al informatie over wordt verstrekt – en er dan een procedure over afspreken, of moeten wij het in het kader van het IMP-Straling, dan wel in het kader van het volgende deel van de UCV bespreken? Wij moeten daar een afspraak over maken. Het ligt namelijk erg in de

Lansink

marge van hetgeen waarover wij nu spreken.

De heer **Lansink** (CDA): Het ligt volstrekt niet in de marge, want als er één onderwerp is dat met het IMP-Straling heeft te maken, dan is het de uitvoering van de wet, dan is het dit thema. Ik zie ook wel in dat het moeilijk is om dat uit te praten. Dat heb ik ook niet beoogd. Ik heb slechts om meer informatie gevraagd. Wij kunnen later dan altijd nog bekijken of wij er een extra discussieronde aan wijden.

Mijnheer de Voorzitter! Door het raamwerkarakter van de Kernenergiewet is een groot aantal uitvoeringsbesluiten nodig, vaak van een ongelijksoortig karakter, zoals beschikkingen, besluiten en vergunningen. Dat noopt wellicht ook tot enige bijstelling.

De adviesstructuur inzake de kernenergie was onlangs nog onderwerp van beraad in de Kamer. Het ging toen om de goedkeuring voor de opheffing van de Industriële en wetenschappelijke raad voor de kernenergie. Ik merk op dat er enige advisering overeind moet blijven. In de eerste plaats via de Gezondheidsraad, die overigens inhoudelijke goede adviezen heeft uitgebracht; in de tweede plaats via de Commissie reactorveiligheid, in het bijzonder ten behoeve van de veiligheid van de kerncentrales; in de derde plaats via de Centrale raad voor milieuhygiëne, die er blijkens een brief van 22 januari 1985 niet in is geslaagd om tijdig een advies over dit IMP uit te brengen. Dat vind ik teleurstellend, mede gelet op de tijd die zij beschikbaar had, namelijk ten minste drie maanden. Wellicht kan het zo worden georganiseerd dat wij de adviezen tijdig ontvangen. Ik verwacht overigens enige 'revanche' van de CRMH bij het advies over de kernenergie. Daar heeft men natuurlijk enige maanden de tijd.

De paragraaf over het internationale kader is teleurstellend. Er leven namelijk vele vragen in Nederland ter zake van de nucleaire installaties in de grensgebieden. Kennelijk levert het overleg met België en Duitsland te weinig resultaat op om de paragraaf met meer dan procedurele informatie te vullen. Is op dit punt een actiever beleid mogelijk?

Ik wil nu ingaan op het beleidsprogramma. De omvang van de toepassing van radioactieve stoffen, de normstelling, de opgelopen dosis en de bijbehorende risico's zijn bij straling veel beter bekend dan bij

veel chemische stoffen. Het hoofdstuk normstelling behoeft dan ook geen nader commentaar of het moet de waarschuwing zijn dat de bekendheid met de gevaarlijke kanten van de straling geen aanleiding mag zijn om de teugels te laten vieren. Uitbreiding van de toepassing van radioactieve stoffen en ioniserende straling producerende toestellen is pas verantwoord indien andere grote risico's kunnen worden voorkomen. Ik denk hierbij vooral aan medische toepassingen en aan industrieel gebruik.

Het NEA, van de OESO, wil de regel dat de beschikbaarheid van niet-radioactieve alternatieven in industriële produkten en consumentenprodukten de toepassing van radioactieve isotopen uitsluit, laten vervallen. Ik stem graag in met het Nederlandse beleid om die aanbeveling van de OESO niet te volgen. Wel moeten wij blijven zoeken naar alternatieven zonder radioactiviteit, mede met het oog op de risico's verbonden aan onoordeelkundig gebruik van de afvalverwerking van deze produkten. Dit geldt wellicht zelfs voor de rookmelders. In dit verband pleit ik ook voor een toereikende etikettering van deze min of meer consumentachtige produkten.

Het nut van de nucleaire geneeskunde alsmede van de stralingstechnieken in de gezondheidszorg is afdoende bewezen. Toch wordt ook in die sector terecht naar een vermindering van de stralingsbelasting gezocht. Ik heb waardering voor dat beleidsvoornemen. Niettemin plaats ik een tweetal kritische kanttekeningen. Er is vooralsnog sprake van een afwijzende houding tegenover het stralingspaspoort voor patiënten, hoewel de voordelen evident zijn.

Het nadeel van de administratieve rompslomp is niet erg overtuigend. Onderzocht moet niet worden of, maar hoe dat paspoort kan worden ingevoerd. Mijn tweede punt is de stralingsbelasting van het medisch personeel, vooral nu bij bepaalde therapeutische behandelingen steeds krachtiger apparaten worden toegepast.

Het onderwerp nucleaire installaties zal in 1985 diepgaand kunnen worden besproken wanneer het regeringsstandpunt inzake de toekomstige elektriciteitsvoorziening aan de orde is. De reactorveiligheid is daarbij een van de kernthema's. Aan de orde is nu de vraag of het IMP-Straling een te reikend beleidsplan bevat voor de knelpunten.

Dat is naar mijn mening inderdaad het geval, gelet op de prioriteit voor de ontwikkeling van het waarborgingsbeleid om de planologische geschiktheid van vestigingsplaatsen voor kerncentrales te handhaven, en gelet op de ontwikkeling van een informatie- en rekensysteem om het inzicht in aard van omvang van een rampsituatie te vergroten. Mede gelet op de opmerkingen van de heer Zijlstra vraag ik de minister of deze studies in de loop van 1985 beschikbaar komen.

De opstelling van wederzijdse hulpverleningsverdragen en grensoverschrijdende alarmregelingen zou wel bespoedigd moeten worden vanwege de activiteiten in de grensregio's, bij voorbeeld Kalkar, Lingen en Doel. Een kritische kanttekening past ook bij het uitblijven van een rampenwet en bij het afstemmen van de nuclair-alarmregelingen.

Het thema radioactief afval is in het IMP-straling zeer beknopt behandeld. Dat is begrijpelijk gelet op de nota, die wij op 1 oktober hebben besproken en de brief van de minister van Economische Zaken over OPLA en MINSK, die wij vanmiddag zullen bespreken. Toen ik laatst op een spreekbeurt daarover sprak, dacht men dat ik het over Russische zaken had, maar het zijn toch gewoon commissies in Nederland. Ik kom er vanmiddag nog op terug.

Ik merk wel op dat de afzonderlijke bespreking van het onderwerp radioactieve afval niet mag betekenen dat de beleidsplanning rond dit thema buiten het IMP wordt gehouden. Het IMP-straling dient dan ook te worden aangevuld met de actiepunten inzake de verwerking en opslag van het radioactief afval die uit de discussie van vanmiddag te voorschijn zullen komen.

Ik kom nog even terug op de grensoverschrijdende verontreinigingen. Die hebben vooral te maken met de verontreiniging van het water en dan in het bijzonder van de Maas als gevolg van de lozing door kerncentrales. Ik vraag de bewindsman naar de rapportage van het EG-Maascomité en naar de resultaten van de aanpassing van de Benelux-aanbevelingen van 1961. Dat schijnt nog steeds niet erg te vlotten. Wat is daar de oorzaak van?

Een ander punt van aandacht is de activiteit van opwerkingsfabrieken. Die moet nauwlettend worden gevolgd.

Het uitgangspunt dat het vervoer van radioactief materiaal inherent

Lansink

veilig moet zijn onderschrijf ik, maar wel met de kanttekening dat dit een vergunningenregime en een toezicht van de overheid niet uitsluit. De betreffende passages in het Indicatief Meerjarenprogramma Straling vergen opheldering. Ik wil op dit punt graag een vergunningenregime gehandhaafd zien.

Ik wijs op het belang van aanbevelingen van het Internationaal Atoomenergie Agentschap in Wenen. Ik pleit verder voor een tijdige uitvoering van het Verdrag van Wenen inzake het vervoer van al dan niet bestraalde splijtstoffen.

In de sector delfstoffen dient meer aandacht te worden besteed aan de radioactiviteit van de kolenreststoffen, nu duidelijk wordt dat grote hoeveelheden vlieg-as en bodemas uit kolencentrales beschikbaar komen. Met een aantal collega's hebben wij dat onlangs in Nijmegen weer eens kunnen zien. Toen ik vanochtend langs de berg vlieg-as kwam, was die weer iets groter.

Het Indicatief Meerjarenprogramma Straling bevat een uitvoerig overzicht van de actualisering van de wetgeving als gevolg van internationale regelingen, waarbij met name zij gewezen op de noodzaak van de Verdragen van Wenen, over de fysieke beveiliging van nucleair materiaal, en van Parijs en Brussel, over de wettelijke aansprakelijkheid inzake de kernenergie. Ik dring aan op een spoedige wijziging van de Wet Aansprakelijkheid kernongevallen.

Van de implementatie in het nationale beleid ligt een duidelijk voorbeeld in de MER-plicht bij de eventuele bouw van kerncentrales en opslagplaatsen voor radio-actief afval. Opgemerkt zij voorts, dat bij de inpassing van het vergunningstelsel van de Kernenergiewet in de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne geen versoepeling mag optreden. Herregulering en aanpassing van het vergunningenbeleid lijken op het eerste gezicht geboden, wanneer gekeken wordt naar het grote aantal vergunningen krachtens de Kernenergiewet. Dat zijn er maar liefst 8500. De jaarlijkse omzet bedraagt liefst 1600 nieuwe vergunningen en veranderingen in vergunningen.

Ik wil toch een waarschuwing laten horen rond het thema afschaffing van de vergunningplicht voor gebruiksgoederen met geringe radioactiviteit. De vraag is, of dat wel verstandig is. Ook wil ik dat doen in verband met de beperking van de inspraakproce-

dures krachtens de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne, hoewel in het Indicatief Meerjarenprogramma Straling in een aantal niet onbelangrijke gevallen de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne wel van toepassing blijft. In het Indicatief Meerjarenprogramma Straling wordt voor het technische gebruik van radioactieve stoffen in een afschaffing van de vergunningplicht voor inherent veilig geachte toepassing voorzien.

Ik vraag de minister nader te definiëren, wat 'inherent veilig' is. Ook zij opgemerkt, dat weliswaar soms een vergunningplicht kan worden vervangen door een generieke typekeuring, maar dat het gewenst blijft een overzicht te hebben van de omvang van het gebruik van bepaalde toepassingen. Zulks zou kunnen worden bereikt door vergunning- en registratieplicht bij de leverancier te leggen, waardoor een vereenvoudiging van regelgeving wordt bereikt zonder verlies aan gegevens. Is dat mogelijk?

Bij het toezicht volgens de Kernenergiewet is enige versnippering zichtbaar. Een groot aantal diensten is betrokken bij het handhaven van de wet. De vraag ligt voor de hand, of niet tot enige samenvoeging kan worden gekomen.

Aan het IMP-straling is terecht een paragraaf over de niet-ioniserende straling toegevoegd, een nieuw onderwerp dat voor bezoekers van zonnestudio's geen verrassing behoeft te zijn. Trouwens, de toename van lasers, niet alleen voor het aftasten van geluidschijfjes, mag er ook zijn. De stijging is meer dan 10% per jaar. Het is te betreuren, dat een integrale wettelijke regeling ter bescherming tegen risico's van niet-ioniserende straling niet of nauwelijks mogelijk blijkt te zijn. Kunnen de bewindslieden toezeggen op dit terrein een actiever beleid te voeren, ook gelet op de stellingname van het Europees Parlement? Waarom is een integrale wettelijke regeling eigenlijk niet mogelijk?

De CDA-fractie stemt in met het meerjarenonderzoekprogramma en pleit met nadruk voor een hoge prioriteit voor de projecten rond het thema radioactief afval.

□ De heer Braams (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De nota is duidelijk en geeft beknopt aan – dat is een verdienste – welke aspecten van belang zijn voor het beleid en welke de resultaten zijn van het tot nu toe gevoerde beleid. Geconcludeerd kan

worden, dat de stralingsbelasting van de Nederlandse bevolking relatief laag is vergeleken met bevolkingen van landen om ons heen, mede ook dankzij een lage natuurlijke stralingsbelasting. Verder kan worden vastgesteld, dat dankzij goede voorschriften, goed toezicht en zorgvuldigheid, gepaard gaande met kennis en inzicht bij de gebruikers, voor degenen die uit hoofde van hun beroep met straling te maken hebben, dit veilig en verantwoord kan gebeuren.

Het gebruik van radioactieve stoffen vindt in het algemeen op een verantwoorde wijze plaats. Opgemerkt moet worden, dat bij straling, in tegenstelling tot de meeste andere agentia, zoals giftige stoffen, al in een vroeg stadium de risico's door specialisten zijn onderkend en dat mede daardoor een regime tot stand is gekomen, dat weinig of geen stralingsongevallen heeft toegelaten. In West-Europa zijn maar enkele stralingsongevallen voorgekomen. Een ongeval noemt men dan de situatie, waarin een te grote dosis is opgelopen. Die ongevallen hadden overigens niets met kernenergie te maken.

Dank zij de zorgvuldige regelgeving zijn deze goede resultaten bereikt. Nu duidelijk wordt, dat vereenvoudiging van de voorschriften mogelijk is, mede ook door technologische ontwikkelingen, dient dit op een goede wijze te worden doorgevoerd, met behoud van de eerder verkregen veiligheid. Van belang is om ten aanzien van de verschillende normen, die worden gehanteerd voor verschillende gevallen, dicht bij de internationale ontwikkelingen te blijven. Onze voorkeur blijft het om zoveel als mogelijk is in overeenstemming te blijven met de EG-richtlijnen, met behoud van de vrijheid om in bijzondere gevallen – hiervoor moet dan een goede argumentatie gegeven worden – tot een verdere verfijning te kunnen komen. Een goede argumentatie kan vooral worden ontleend aan goed onderzoek. Betreurd moet worden, dat het onderzoeksbudget betrekkelijk gering is en dat in ons land, na een periode van bloei op dit gebied, de omvang van het fundamenteel onderzoek is teruggelopen. Aan die teruggang kleven nadelige gevolgen. Nieuwe deskundigen op dit gebied ontwikkelen zich in te geringe mate om straks de thans aanwezige deskundigen te kunnen vervangen. Daardoor wordt het vermogen van de overheid om de hoge kwaliteit van het beleid en het toezicht te handhaven aangetast.

Braams

Voorts is het de vraag, of er voldoende medici zijn met deskundigheid op stralingsgebied.

Het valt op, dat Nederland geen zetel heeft bij UNSCAER, de organisatie van de VN, die zich bezighoudt met de beoordeling van onderzoeksresultaten. Nederland mag meedoen met de Belgische delegatie. Samenwerking binnen de Benelux is op zich zelf een zeer goede zaak – en wordt door ons aangemoedigd en gesteund – maar zij mag niet dienen als een excuus om zelf weinig te doen.

De bijdrage van medische handelingen aan de stralingsdoses van de bevolking is relatief groot. Pogingen om die te verminderen blijven van belang. Gezien de ervaringen elders is een patiëntenpaspoort wellicht geen goed idee. Het beperken van de dosis door het gebruik van goede en goed afgestemde apparatuur is in ieder geval wel te bevorderen. Daarnaast zal de kennis van de medici, met name specialisten, die straling toepassen, op het punt van stralingsveiligheid voldoende groot moeten zijn om de voor- en nadelen van gebruik goed te kunnen afwegen. Ook hier geldt het rechtvaardigingsbeginsel. Men dient dan wel over voldoende kennis en inzicht te beschikken.

Gegevens over de stralingsdoses bij standaardonderzoek zullen beschikbaar moeten zijn, zodat een afweging kan worden gemaakt op basis van betrouwbare gegevens. Wij menen dat de minister van Volksgezondheid hier een belangrijke taak heeft. Uit milieuhygiënisch oogpunt heeft deze minister een taak. Ik beveel aan, dat tussen beide ministeries een intensieve samenwerking plaatsvindt en dat de resultaten van onderzoek snel worden uitgewisseld.

Het valt op, dat de perceptie, die de bevolking heeft van de risico's van straling, voor straling in ziekenhuizen geheel anders is dan voor straling, waarbij de woorden 'radioactief' of 'kernenergie' worden gebruikt. In de nota wordt gesteld, dat bij grote groepen een wezenlijke angst leeft voor het fenomeen straling en voor de technieken, waarbij straling wordt gebruikt of kan ontstaan. Als men sommige werkers op dit gebied gadeslaat, zou men niet die indruk hebben. Naar mijn mening is de analyse, die in de nota staat, juist. Die angst is aanwezig, ondanks de stringente regelgeving, de deskundigheid in kwalitatief en kwantitatief opzicht, waarmee het beleid wordt

uitgevoerd en de lage stralingsbelasting, zowel voor de bevolking als geheel als voor de bijzondere beroepsgroepen. Een dergelijke strenge regelgeving en deskundigheid zijn ten aanzien van giftige stoffen in veel mindere mate aanwezig; ook de angst hiervoor is blijkaar minder.

In het IMP-straling wordt gezegd, dat beoogd wordt, meer bekendheid te geven aan het beleid en de resultaten van het werk op het gebied van stralingshygiëne. Op de vraag hoe de onnodige en onterechte angst moet worden weggenomen, wordt geen antwoord gegeven. Het lijkt erop – het wordt niet uitgesproken maar impliciet is het eruit te halen – dat in de nota wordt gesteld dat een objectieve presentatie van de feiten kan helpen de angst weg te nemen. Er ontbreekt echter een nadere analyse van het wezen van de angst. Daarom kan worden betwijfeld of men er met een duidelijk indicatief meerjarenprogramma en de rapportage, die daarin wordt gegeven, wel komt. Ik denk dat men de zaak veel fundamenteler moet aanpakken.

Daarvoor zijn een aantal benaderingen mogelijk. Ik weet niet of die worden overwogen. Een is, dat onderzoek kan worden gedaan naar de argumentatie, die wordt toegevoegd wanneer men standpunten inneemt en oordelen uitspreekt over straling, of dat voor dan wel tegen is. De indruk bestaat dat, wanneer men die argumentatie analyseert, deze praktisch altijd berust op onjuiste feiten en gegevens, onjuist dan in de zin van natuurwetenschappelijke beoordeling.

In de studie van de Brede Maatschappelijke Discussie is ook ingegaan op de argumentatie, die wordt gehanteerd ten opzichte van stralingsgevaaren en aspecten van kernenergie en radioactiviteit. Daarbij moest worden vastgesteld, dat de meeste argumenten, die werden gehanteerd tegen bij voorbeeld kernenergie en het gebruik van radioactieve stoffen, niet deugdelijk waren. Blijkbaar ging het om gevoelsargumenten. Vandaar vermoedelijk dat in de nota over angst wordt gesproken, een onberedeneerd iets. De vraag is hoe wij daar doorheen komen. Het is geen goede zaak, mensen met onnodige angst te laten zitten, of het nu met betrekking tot straling is dan wel met betrekking tot het wonen op gifbelten. Er is in dit opzicht naar mijn mening sprake van een wat breder probleem, waaraan aandacht moet worden gegeven.

Bezien moet worden hoe men de angst kan wegnemen. Het gevoel van welzijn, dat mensen zouden kunnen hebben, wordt door die angst in negatieve zin aangetast.

Een ander aspect dat misschien nog van belang is – het wordt altijd voortreffelijk verwoord door de heer Zijlstra – is dat het niet gaat om absolute risico's, maar om een vergelijking van risico's. Als men over rechtvaardiging spreekt dan moet dit mijns inziens altijd gepaard gaan met een vergelijking van de risico's. Het gaat dan niet aan om één risico tot in details te analyseren en de andere risico's daarbij te vergeten. In het maatschappelijk handelen gaat het meestal om keuzen; men kiest of voor de ene methode of voor de andere. De risico's die aan beide methoden kleven moeten behoorlijk geïnventariseerd zijn en die moeten vergeleken worden. Dan kan het oordeel worden uitgesproken of uit het oogpunt van risico de ene of de andere methode te prefereren is. Het is geen goede basis voor discussie om te proberen absolute risico's vast te stellen in zeer uitzonderlijke situaties. Dit veroorzaakt nu juist geweldige angst, omdat men met één, geïsoleerd, aspect van de totale risico's geconfronteerd wordt en de zaak niet meer in een breder geheel kan plaatsen.

Mijn vraag is of op dat punt grotere activiteiten ontplooid kunnen worden. Naar mijn mening is op het terrein van de voorlichting nog wel het een en ander te doen. Ik heb daar al meer naar gevraagd. Er dient een goede aanpak voor de voorlichting gevonden te worden op basis van een analyse van oorzaken.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de risico's heel graag met elkaar vergelijken. Ik heb geciteerd dat het noodreferentieniveau voor kernongevallen in de buurt ligt van 1 Sievert en dat 0,5 Sievert een extra kans op kankersterfte geeft van 10^{-2} . In het IMP-straling staat dat die kans voor beroepsmatige activiteiten in de industrie gemiddeld $1,25 \cdot 10^{-4}$ tot $5 \cdot 10^{-4}$ is. Dat is dus een factor honderd kleiner. Als ik spreek over het noodreferentieniveau leg ik heel duidelijk een relatie met de gemiddelde risico's, die in de industrie bestaan.

De heer Braams (VVD): Dat is niet juist, want noodreferentieniveaus worden gecreëerd met het oog op zeer bijzondere omstandigheden. De kans op calamiteiten is daarbij 10^{-6} tot 10^{-5} ; vermenigvuldiging van beide

Braams

risico's leidt tot een kans van 10^{-7} . Dan heb je te maken met geheel andere ordes van grootte dan de heer Zijlstra in zijn betoog suggereert. Een dosis van 1 of $\frac{1}{2}$ Sievert komt bij zeer hoge uitzondering bij stralingsongevallen voor en wordt praktisch uitgesloten, gezien de veiligheidsmaatregelen en -eisen in kerncentrales.

De heer Zijlstra (PvdA): Waarom worden die noodreferentieniveaus dan zo uitgebreid behandeld? Waarom moeten allerlei evacuatieplannen worden opgesteld als die kans inderdaad slechts 10^{-7} is?

De heer Braams (VVD): Dat doen wij ook als de kansen veel kleiner zijn, maar het krijgt niet altijd zoveel publiciteit. Er is ook een noodscenario voor de omstandigheid dat de waterspiegel toevallig 1 m boven de Delta dijken komt of dat in het Botlekgebied een chloorfabriek in moeilijkheden komt.

Evacuatieplannen worden uiteraard van tevoren opgesteld opdat men weet wat men moet doen als dergelijke bijzondere situaties zich voordoen. Dat vinden wij een goede zaak. De overheid moet weten wat zij moet doen in geval van calamiteiten. Af en toe is er een calamiteit, maar meestal op een heel ander punt dan waarvan men uitging. Als men er echter van tevoren over heeft nagedacht en men heeft zich ingeleefd in die bijzondere situaties, kan er wellicht adequaat gehandeld worden.

De heer Tommel (D'66): Ik volg de heer Braams in zijn voorstel, om de risico's van belangrijke maatschappelijke activiteiten met elkaar te vergelijken. Hoe oordeelt de heer Braams over het feit, dat de Regering de toelaatbare risico's, verbonden aan LPG, met een factor 10 lager inschat dan de risico's, verbonden aan straling? Dat moet in de ogen van de heer Braams een uitermate belangrijke vergelijking zijn.

De heer Braams (VVD): Mijn indruk is dat het niet zo geweldig nuttig is, dergelijke kleine risicokansen met elkaar te vergelijken. Het is dan beter, te proberen de risico's te verkleinen. Risico-analyses geven punten aan waarop wellicht nog het een en ander kan gebeuren. Ik zou overigens ook moeten weten welke marges worden gehanteerd bij LPG. Dat kan ook een factor 10 zijn. Niemand heeft exacte gegevens

waarop die getallen kunnen worden gebaseerd. Als er al één ongeluk in die sfeer zou hebben plaatsgevonden, mag je nog niet overgaan tot het daarvan afleiden van risicokansen want ook daar kan sprake zijn van toevalstreffers. Het vergelijken van zeer kleine risico's lijkt mij al met al geen goede zaak.

De heer Tommel (D'66): Ik heb precies gedaan wat de heer Braams heeft aanbevolen, nl. om de risico's van verschillende maatschappelijke activiteiten eens met elkaar te vergelijken en ze niet absoluut te stellen. Als ik dat doe, maar het komt voor hem wat ongelukkig uit, dan zegt hij dat je dat niet moet doen. Het gaat echter niet om de feitelijke kans op zo'n ongeluk, maar om de maatschappelijke aanvaardbaarheid van zo'n risicogrens. Ik constateer dat op twee verschillende terreinen, nl. op het gebied van het gebruiken van LPG en op het gebied van straling, beide maatschappelijke activiteiten, er een verschil van een factor 10 zit in de maatschappelijke toelaatbaarheid van het risico, althans in de opstelling van de regering. Ik vraag de heer Braams hoe hij daarvoor oordeelt.

De heer Braams (VVD): Ik wil het nog wel eens proberen duidelijk te maken, maar dan met wat meer details. Ik heb gezegd dat het om een vergelijking gaat. Als je de keuze hebt, dan maak je ook een risico-inventarisatie van het alternatief en probeer je op grond van zulke risicovergelijkingen, maar niet op basis van absolute getallen, een keuze te maken. LPG in een auto staat niet als alternatief voor kernenergie.

LPG in een auto heeft met vervoer te maken en met de behoefte van mensen om privé in een auto te kunnen rijden. Er moet dan gekeken worden naar de risico's van de alternatieven. Om appels met peren te vergelijken en paarden met apen heeft niet zoveel zin. Bij kernenergie gaat het om het alternatief steenkool en ik durf dan te beweren dat bij een zorgvuldige inventarisatie zal blijken dat de risico's bij kernenergie kleiner zijn dan bij steenkool. Als het om LPG gaat moet je een risicovergelijking maken met alternatieven daarvoor, ook met het alternatief van niets doen.

De heer Tommel (D'66): Ik laat het fruit en de diersoorten van de heer Braams maar even voor wat ze zijn.

Het gaat mij om het volgende: Men vindt een bepaalde activiteit maatschappelijk aanvaardbaar als zij ligt beneden een bepaald risiconiveau. De vraag is of je daar één risiconiveau voor vaststelt....

De heer Braams (VVD): Zo gaat dat helemaal niet in de maatschappij! Men kent nauwelijks de risiconiveaus van activiteiten, behalve dan van kernenergie, want dat is er wel tot in het oneindige ingedramd. Van het overlopen van een Deltadijk of iets dergelijks weet de bevolking toch niets. Wij misschien iets!

De heer Tommel (D'66): Voorzitter! Ik denk dat wij deze discussie maar op een ander moment moeten voortzetten; de heer Braams is niet voor argumenten vatbaar en spijt mij zeer!

De heer Braams (VVD): Als ik goede argumenten hoor, mijnheer de Voorzitter, ben ik er vatbaar voor.

Voor de beoordeling van het beleid vinden wij het een goede nota. De in de bijlagen verschaft informatie vinden wij bijzonder nuttig en in samenhang gepresenteerd, zodat ieder die dat wil inzicht kan krijgen in het probleem. Het jaarlijks presenteren van een voortschrijdend indicatief meerjarenprogramma straling - dat geldt wellicht ook voor andere programma's, maar ik beperk mij nu maar tot dat voor straling - lijkt mij niet nodig. Veeleer gaat onze voorkeur uit naar een korte jaarlijkse rapportage over de voortgang die is gemaakt en over nieuwe ontwikkelingen die zich voordoen. Wellicht kan dan eens in de vijf jaar een presentatie worden verzorgd, zoals in de voorliggende vorm, waarin geheel opnieuw nog eens wordt samengevat wat dan de stand van zaken is. Dat lijkt ons wel een goede zaak, omdat dan nog eens in samenhang de kennis en de inzichten van dat moment kunnen worden gepresenteerd. Ons advies voor een volgende nota is om de samenhangende risicobeschouwingen te geven voor enkele aspecten, waarbij straling een rol speelt. Ik denk hierbij niet alleen aan kernenergie, maar aan de duidelijke conclusies die getrokken kunnen worden als straling, vooral diagnostisch, maar ook therapeutisch, wordt toegepast. Er is dan een zeer goede rechtvaardiging voor.

Het is heel goed mogelijk om daar overlevingskansen of gezondheidskansen bij een rol te laten spelen. Nogmaals, ik ben ervan overtuigd dat het mogelijk moet zijn om op grond

Braams

van goede risicovergelijkingen een presentatie te kunnen vinden, waarbij de toelaatbaarheid van straling, in die gevallen waar rechtvaardiging zich door een behoorlijke afweging heeft voltrokken, overtuigend zou kunnen zijn.

Ik heb ten slotte nog een vraag voor de minister. Welke van de drie criteria kan het meest doeltreffend worden geacht: het rechtvaardigingscriterium, het ALARA-beginsel of de norm? Wij hechten veel betekenis aan normen, maar in deze situaties blijkt langzamerhand dat de norm niet het belangrijkste is om tot een goed beleid te kunnen komen.

Ik wil de minister ondersteunen in zijn standpunt over de NEA-conceptaanbeveling die kort wordt weergegeven op blz. 26 van het programma. Te dien aanzien wordt gezegd dat Nederland hierover in het internationaal overleg een behoudend standpunt zou willen innemen. Nu, wat ons betreft, wij kunnen dit steunen.

□

De heer **Tommel (D'66)**: Mijnheer de Voorzitter! Het is opvallend dat als men niet-deskundigen vraagt naar de risico's van straling, men vrijwel altijd antwoorden krijgt die betrekking hebben op radioactieve straling. Dit houdt in dat voorbij wordt gegaan aan de röntgenstraling die men ontvangt door medische behandelingen en aan alle vormen van niet-ioniserende straling, waarvan zeker niet kan worden gezegd dat ze gevaarloos zijn. Ik noem: magnetronovens, lasers, zonnepanelen en ultrageluid. Het gevaar bestaat dat de hieraan verbonden risico's worden gebagatelliseerd.

Misschien wordt dit zelfs bevorderd, doordat steeds meer mensen deze apparatuur in hun leefomgeving tegenkomen en er vertrouwd mee raken. Dat kan een vals gevoel van veiligheid opleveren. Voor deze vormen van straling ontbreken niet alleen normen, maar zijn er ook niet of nauwelijks wettelijke mogelijkheden aanwezig om mens en milieu te beschermen.

Het tempo waarin hierin verbetering wordt gebracht, bevalt mij allerminst. Eerst in 1986 komt de eerste aanbeveling voor een norm en pas daarna zal worden beslist, hoe de regelgeving er uit zal komen te zien. Het laat zich raden, wanneer er vervolgens sprake zal zijn van een effectieve wettelijke regeling. Het feit dat het gebruik van de genoemde

apparatuur hand over hand toeneemt, is een sterk argument om het proces van normstelling en regelgeving te versnellen. Ik acht dat dringend gewenst.

Wat ik ook gewenst acht, is een zo zorgvuldig mogelijke afweging, in welke gevallen röntgendiagnostiek niet kan worden gemist en in welke mate de doses röntgenstraling kunnen worden beperkt. Ik ben er nog niet van overtuigd dat hier in alle gevallen voldoende aandacht aan wordt besteed. Dit is ten onrechte, want röntgendoses kunnen bij medisch onderzoek zeer hoog oplopen, met alle gevaren van dien. Hoe groot die gevaren in de praktijk zijn, is moeilijk te schatten.

In de gezaghebbende publikatie van Doll en Peto uit 1981 over de oorzaken van kanker wordt gesteld dat 0,5 tot 3% van alle kanker gevallen door medisch handelen, inclusief medicijngebruik, wordt veroorzaakt. Dat is bepaald niet gering en ik hoor graag van de minister, meer gedetailleerd en vooral meer gekwantificeerd dan in het IMP is vermeld, op welke wijze de regering dit probleem gaat aanpakken.

Ik noemde reeds het verschijnsel dat radioactieve straling veelal als het meest bedreigend wordt ervaren. Op dit terrein zijn wel normstelling en een wettelijke regelingen aanwezig, maar naar de mening van de fractie van D'66 kunnen zowel de wijze waarop de normen tot stand komen, als de bestaande wettelijke regeling de toets der kritiek niet doorstaan. In de eerste plaats komt dit, doordat de Kernenergiewet, waarin de stralingsbescherming is geregeld, tegelijkertijd tot doel heeft de vreedzame toepassing van kernenergie te bevorderen.

Het regelen van twee volstrekt tegengestelde doelstellingen in één wet maakt de wil tot het realiseren van deze doelstellingen ongeloofwaardig. Om het scherper te formuleren: de bescherming tegen radioactieve straling kan niet zodanig goed zijn, dat daarmee de bouw van kerncentrales onmogelijk wordt gemaakt. Ik ben van mening dat dit niet toelaatbaar is en dat de gezondheidsbescherming tegen de gevaren van radioactieve straling uit de Kernenergiewet moet worden gehaald en in een aparte wet moet worden geregeld. Is de regering bereid, hiertoe het initiatief te nemen?

Het zal uit hetgeen ik zojuist heb opgemerkt, duidelijk zijn dat ik de eventuele oprichting van een nieuwe

rijksdienst voor de nucleaire veiligheid, die tot taak krijgt zowel de bouw van nieuwe kerncentrales zonder vertraging te doen verlopen, alsook de veiligheid te waarborgen – wellicht onder de verantwoordelijkheid van één minister –, ten stelligste afwijst. Hiermee zou de stralingsbescherming alle geloofwaardigheid verliezen. Ik nodig de minister dan ook dringend uit, van dit onzalige plan afstand te nemen – zo het plan al bestaat.

Ik sprak zoëven over de ongewenste vermenging in de Kernenergiewet van stralingsbescherming en bevordering van het gebruik van kernenergie. Ook op het gebied van normstelling treedt deze vermenging op. De door de ICRP aan het einde van de jaren vijftig voorgestelde normen liggen eigenlijk te hoog. Dat is althans de mening van de ICRP zelf, die deze normen destijds slechts acceptabel achtte door er de toen algemene aanvaarde belangrijke voordelen van het ontwikkelen van kernenergie tegenover te stellen. De ICRP ging zelfs zover dat men de wens uitsprak dat spoedig gebruik zou kunnen worden gemaakt van kernfusie in plaats van kernsplijting. Op dat moment zouden de stralingsnormen kunnen worden verlaagd.

Ik acht deze opmerkingen van de ICRP van bijzonder belang omdat de ICRP altijd buitengewoon voorzichtig is met het doen van uitspraken. Van groot belang is ook de wijze waarop de aanbevelingen van de ICRP in de verschillende landen worden vertaald in normen. Hierbij wrekt zich het verschijnsel dat de groep deskundigen die met voldoende inzicht over de materie kunnen spreken, buitengewoon klein is.

Bovendien vindt men dezelfde personen terug in allerlei commissies – commissies die elkaars werk beoordelen – en die ten slotte weer, als ambtenaar, de minister adviseren. Vraagt de minister dan uiteindelijk het advies van de Gezondheidsraad, dan wordt ook dit advies weer opgesteld met medewerking van diezelfde personen.

Deze gang van zaken houdt grote gevaren in. Ik beweer niet dat er sprake is van een soort samenzwering die erop uit is de politiek verantwoordelijken te misleiden. Verre van dat. In het proces van normstelling, met de ICRP aan het begin en de nationale norm aan het einde, ontbreekt na iedere stap een werkelijk kritische toetsing van het resultaat. Als de minister daaraan behoefte heeft, dan

Tommel

kan ik hem daarvan bijzonder sprekende voorbeelden geven. Op deze wijze gaat het aan het begin uitgebrachte advies 'rondzingen'. Als daarin dan een fout zit, dan zit diezelfde fout ook nog aan het einde.

De heer **Lansink** (CDA): Misschien is de minister niet geïnteresseerd in die voorbeelden, maar ik ben dat wel.

De heer **Tommel** (D'66): Ik zal u straks enkele voorbeelden geven, waarbij adviezen zijn overgenomen zonder dat de daaraan voorafgaande stap bekend was.

Daarbij komt dat critici effectief worden geweerd uit dit systeem. Inspraakmogelijkheden, bij voorbeeld van de milieubeweging, zijn nihil. In de praktijk blijkt dat er op de weg van ICRP-advies naar de nationale vertaling daarvan ook een zekere vergroving optreedt, waarbij belangrijke door de ICRP aangegeven randvoorwaarden in de nationale normstelling niet meer blijken voor te komen. Dit zou bij een betere controle op de advisering niet voor kunnen komen.

Onlangs adviseerde de Gezondheidsraad over de aanbeveling nr. 26 van de ICRP. De minister vermeldt in het IMP-straling dat de raad zich in grote lijnen achter de aanbevelingen stelt. Deze formulering doet echter volstrekt geen recht aan de feiten. De feiten zijn namelijk dat er naast een meerderheidsstandpunt een minderheidsstandpunt is. De verschillen hiertussen liggen niet op wetenschappelijk terrein, maar in de mate waarin het wenselijk wordt geacht, politiek verantwoordelijken in te lichten over de gevolgen van de geadviseerde normstelling.

Als de opsteller van het minderheidsadvies niet alleen een voormalig lid van deze Kamer is, maar bovendien zeer deskundig op dit terrein is, dan kan een gebleken verschil van opvatting niet worden afgedaan met de opmerking dat men het in grote lijnen eens was. Nee, men was het zeer fundamenteel oneens. Dat bleek overigens ook al bij het destijds aan minister Ginjaar aangeboden interimrapport. Deze heeft destijds een persoonlijk gesprek gevoerd met de verschillende partijen in het conflict. Ik adviseer de minister, dat ook te doen.

De heer **Lansink** (CDA): Ik vind dit een zeer belangrijk punt. Het gaat hierbij immers over het functioneren van advieslichamen. Ik noem bij voorbeeld de Gezondheidsraad die

nu bezig is met het opstellen van een advies betreffende in vitro verlisatie, een onderwerp dat ook nogal spanningen oproept. U zegt dat er geen verschil van inzicht bestaat over de wetenschappelijke aspecten, maar wel over het overige. Dat heeft met beleid te maken.

Voor mij is het geen punt dat er een minderheidsstandpunt is. Ik verbaas mij er echter over dat u uw beschouwing begint met een vorm van wantrouwen ten opzichte van de wetenschappelijke en beleidsmatige integriteit van de leden van de Gezondheidsraad.

De heer **Tommel** (D'66): Nee, dat is onjuist. Ik heb met nadruk gezegd dat er geen wantrouwen bestaat ten opzichte van de wetenschappelijke integriteit. Het gaat mij erom of wel voldoende duidelijk wordt gemaakt waar de keuzen liggen. In dit geval is er een minderheidsadvies. Als je dat advies naast het meerderheidsadvies legt, kun je goed zien waaruit de verschillen bestaan. En die verschillen zijn groot. De minister doet dit af met de opmerking dat men het in grote lijnen eens is.

Als er verschillen van opvatting bestaan over de vertaling van een basishnorm in een uiteindelijk beleid, dan behoren deze naar buiten te komen. Dat gebeurt te weinig. In ieder geval kennen wij deze opvattingen ook niet. Ik zal een concreet voorbeeld noemen van een verschil tussen het meerderheids- en het minderheidsstandpunt. Wat de genetische schade betreft, beperkt de opvatting van de meerderheid zich tot de twee eerste generaties.

De minderheid vindt dat ook de volgende generaties bij een en ander betrokken moeten worden. Is dit nu een technisch-wetenschappelijk punt? Mijns inziens is dit een politiek punt waarover hier een beslissing moet worden genomen. Dat moet niet gebeuren in een commissie van de Gezondheidsraad. Mijn bezwaar is dat deze zaken in diverse fora niet naar voren komen. Ook de minister legt ons deze niet voor.

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben benieuwd wat de minister hierover zal zeggen. Het gaat mij erom dat er duidelijk twee standpunten naar voren zijn gebracht. Men kan daarvan kennis nemen en men kan een en ander afwegen. Ik zie niet in wat de bezwaren zijn van de heer Tommel.

De heer **Tommel** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Slechts het geval dat ik

zojuist als voorbeeld aanhaalde, is naar buiten gekomen. Ik wijs de heer Lansink erop dat de vergaderingen van de Gezondheidsraad en zijn commissies vertrouwelijk zijn. Andere fora geven echter ook geen minderheidsstandpunten prijs. Daartegen heb ik nu juist bezwaar.

De heer **Lansink** (CDA): Dan moeten wij de minister verzoeken of hij aan de leden van de Gezondheidsraad wil vragen om ook een minderheidsstandpunt vast te leggen. Dat is ook altijd mogelijk geweest. Men kan elkaar echter ook tijdens een discussie overtuigen. De heer Tommel trekt mijns inziens de integriteit van de adviezen in twijfel.

De heer **Tommel** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Dat doe ik niet. Ik heb er bezwaar tegen dat de minister zo'n fundamenteel verschil van mening binnen een raad afdoet met de woorden: men was het in grote lijnen eens. Ik hoor dan ook graag van de minister wat hij hiervan vindt.

Minister Ginjaar liet de Kamer destijds op vragen van de heer Braams weten, dat Nederland slechts akkoord is gegaan met de in Euratom-verband vastgestelde normen, omdat ons land het recht heeft van deze normen af te wijken door eventueel strengere normen vast te stellen. Wil de minister dit nog eens expliciet bevestigen?

Gezien de hierover gevoerde discussie ben ik tot de conclusie gekomen dat de Kamer op het gebied van de stralingsbescherming weinig alert is opgetreden en dat een diepgaande discussie over dit onderwerp, aan de hand van een gedegen nota van de minister waarop inspraak mogelijk moet zijn, dringend gewenst is. Dit geldt des te meer nu de regering het voornemen tot de bouw van nieuwe kerncentrales kenbaar heeft gemaakt.

Voorts vraag ik de minister toe te zeggen dat, alvorens er een nadere gedachtenwisseling in deze Kamer plaats zal hebben gevonden, er in ieder geval geen normen worden versoepeld of zelfs ingetrokken. Ik sluit mij wat dit betreft, aan bij het verzoek van de heer Lansink. Dit geldt bij voorbeeld ook voor de thans geldende basislimiet voor de bevolking in haar geheel van 50 mSv per 30 jaar, een norm die de minister wil schrappen, omdat de ICRP stelt dat indien haar aanbevelingen worden gevolgd, de effectieve dosis voor de bevolking in haar geheel de gemiddelde 0,5 mSv per jaar per persoon niet zal overschrijden. Wie schetst

Tommel

dan mijn verbazing als ik op bladzijde 40 van het IMP lees, dat alleen al het gebruik van conventionele bouwmaterialen een stralingsbelasting geeft van 0,3-1,5 mSv per jaar. Kan de minister mij dit eens uitleggen?

Is de minister het ten slotte met mij eens dat, nu gebleken is dat straling gevaarlijker is dan men vroeger dacht, er alle reden is tot de grootst mogelijke zorgvuldigheid en tot volledige openheid over het vraagstuk van de normstelling met betrekking tot stralingsrisico's? De huidige gang van zaken kan die toets der kritiek beslist niet doorstaan.

□

De heer **Willems** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal proberen mijn tijd zo goed mogelijk te verdelen over de beide onderdelen van deze UCV. Noodgedwongen moet ik nu een keuze maken uit de onderwerpen die ik aan de orde had willen stellen.

Op zich is het verheugend dat er een IMP-Straling is opgesteld. Ik wil dit hier nog eens nadrukkelijk zeggen. De inhoud vind ik echter teleurstellend. De uitgangspunten van het beleid stellen erg weinig voor. Allereerst wordt de rechtvaardiging genoemd: de toepassing van straling wordt pas dan toegestaan als het voordeel daarvan duidelijk kenbaar is en als dit in voldoende mate tegen eventuele nadelen opweegt.

Dat is natuurlijk een buitengewoon vage omschrijving. Ook het antwoord op vraag 5 helpt mij niet verder. Welke rechtvaardiging is er nu eigenlijk voor de bestaande kerncentrales, laat staan voor nieuwe? Er zijn alternatieven voor elektriciteitsopwekking. Hoe wordt het nut van atoomstroom afgewogen tegen de nadelen: de stralingsschade bij de ertswinning, de risico's op een groot ongeluk, het proliferatie-gevaar, het afval, enz.

Het woord 'rechtvaardigingsprincipe' klinkt wel mooi, maar er wordt alleen mee bedoeld, dat wordt gekozen zoals wordt gekozen.

Ik kom op het ALARA-principe. Het is meer een mooie naam dan iets substantieels. Eigenlijk houdt het weinig anders in dan dat beschermende maatregelen tegen straling moeten worden afgewogen tegen de sociale en economische factoren. Blijft over: de individuele-dosislimieten. Ik kom dadelijk daarop terug, maar ik wil eerst opmerken dat het beleid mijns inziens niet op dit soort

boterzachte criteria moet worden bepaald. Als uitgangspunt moet worden gekozen: geen toepassing van straling, tenzij dwingende redenen dit noodzakelijk maken. Bij dat laatste denk ik aan sommige medische toepassingen. Zeker als er alternatieven zijn, behoort daaraan de voorkeur te worden gegeven. Als ze er niet zijn, moet het onderzoek ernaar worden bevorderd. In ieder geval moet het toepassen van alternatieven voor radioactieve rookmelders worden bevorderd. Ook in de medische wereld schijnen alternatieven te zijn zoals onlangs uit een Gronings onderzoek is gebleken. Het ministerie moet een actieve bijdrage aan het onderzoek en de ontwikkeling leveren.

De enige min of meer harde gegevens in de uitgangspunten vormen de individuele-dosislimieten. Deze staan echter wel ter discussie. Het gaat vooral om de vraag hoe schadelijk de kleine doses straling zijn. Op zichzelf is daarover nog niet zoveel bekend. Wel is een heftige discussie gaande over de vraag of de schade niet groter is dan veelal wordt aangenomen. Mijns inziens is dat reden genoeg om de doseslimieten zo laag mogelijk te stellen.

Ik wijs op berichten dat radiologische werkers wel degelijk een verhoogd kankerrisico hebben. Blijkens het antwoord op vraag 17 is daarnaar in Nederland nog geen onderzoek gedaan. Het lijkt mij alleszins de moeite waard om een dergelijk onderzoek ook in Nederland te verrichten en vraag daarnaar bij dezen aan de minister.

De politiek stelt de normen vast, de deskundigen adviseren, en niet andersom. Interessant is daarom wat in het advies van de Gezondheidsraad staat, vooral in het minderheidsadvies van de heer Nootboom. Anderen hebben daarover ook al gesproken. In dat minderheidsadvies worden vrij schokkende conclusies getrokken. Zo zouden de doseslimieten bij hantering van de door de ICRP aanvaardbaar geachte risico's een factor 10, en bij hantering van de door de regering voorgestelde risicolimieten een factor 100 of meer lager moeten zijn dan nu het geval is.

Een van de punten van kritiek op de ICRP is dat zij uitgaat van een risico/dosis-verhouding die geldt voor een omstreeks 42-jarig persoon met één vrouweborst die geacht wordt nog 0,4 kind te baren of te verwekken. Je zult toch maar meer kinderen willen baren!

Juist de ICRP stelt in zijn meerderheidsadvies vast dat de risico's groter blijken te zijn dan tot nu toe was aangenomen. Dit soort kritiek moet zeer serieus worden genomen. Met enige verbazing heb ik dan ook gelezen dat de voorzitter van de Gezondheidsraad zich hiervan distantieert en zich beklaagt over de ontoelaatbare manier waarop in de minderheidsnota de wetenschappelijke integriteit van leden van de Gezondheidsraad in twijfel wordt getrokken. Ik heb iets dergelijks echter niet kunnen terugvinden.

De reactie geeft dan ook te danken. Wat dat betreft lijkt mij een bezinning op de werkwijze van deze adviesraad, waarvan vergaderingen en commissienotulen geheim zijn, alleszins gewenst. Deze kritiek geldt in toenemende mate ook voor de ICRP zelf. Men behoort voorlichting te geven over de stand van de wetenschap. Dat kan best via openbare discussies.

Nog meer heb ik mij verbaasd over de reactie van de minister op vraag 18 over het minderheidsadvies. De verschillen van inzicht beperken zich tot een betrekkelijk gering aantal onderwerpen, antwoordt de minister. Verder is de praktische implementatie van het minderheidsadvies niet of niet goed uitvoerbaar. Daar moeten wij het mee doen. Er komt geen inhoudelijke reactie. Ik vind dat dit niet kan. Of je onderschrijft de conclusies van Nootboom en je verlaagt de dosislimieten en probeert extra beschermende maatregelen te nemen, of je onderschrijft de conclusies niet, op grond van een argumentatie. Die argumentatie hoor ik graag alsnog van de minister. Als ik het goed begrepen heb, komt de verhoging van de dosis voor de gehele bevolking in Nederland met 0,5 mSv neer op ongeveer 85 extra doden door kanker.

Ik noem dit getal, omdat dan duidelijker wordt, waarover wij praten en welke risico's wij wel of niet wensen te nemen. Bovendien merkt Nootboom nog in zijn minderheidsstandpunt op, dat ook dit risico door de Gezondheidsraad te pessimistisch is ingeschat.

Over de doseslimieten wordt in het IMP aan de ene kant gesteld dat zij niet mogen worden overschreden. Aan de andere kant blijkt dat de dosislimiet van 50 mSv in een aantal gevallen toch wordt overschreden. Het antwoord op vraag 92 vind ik dan ook niet bevredigend. Er wordt gezegd, dat het om incidenten gaat

Willems

en dat de gemiddelde dosis van alle radiologische werkers minder is dan 5 mSv. Dat zal wel, maar dat zegt niet zoveel. Het is in ieder geval geen antwoord op de vraag, hoe wordt voorkomen dat iemand die een veel grotere dosis heeft gekregen – veel meer dan het gemiddelde – daaraan weer wordt blootgesteld. Ik denk dan met name aan mensen die reparatiewerk verrichten in de kerncentrales.

Ten slotte wil ik nog iets zeggen over de gevolgen van radioactieve straling van nucleaire installaties voor de verzuring van ons milieu. Ik denk dan in de eerste plaats aan de kerncentrales, maar ook aan onderzoeksreactoren en dergelijke. Bij de begrotingsbehandeling heb ik daarover een motie ingediend (stuk nr. 18 600-XI, nr. 36) waarover nog niet is gestemd.

In die motie vroeg ik om, in navolging van het onderzoek in West-Duitsland en Frankrijk door professor Reichelt, ook in Nederland nader onderzoek te doen. De minister heeft daarop toen tamelijk afhoudend gereageerd. Hij vond het interessant, hij zou het volgen, maar onderzoek in Nederland was niet nodig. Mag ik de minister dan ten minste vragen, zich eens wat nader te oriënteren op de uitkomsten van internationaal onderzoek op dit terrein, bij voorbeeld door het doen verrichten van literatuuronderzoek? Op grond daarvan kan dan worden besloten of nader onderzoek in Nederland mogelijk en zinvol is. In die zin heb ik een gewijzigde motie aan de Voorzitter aangeboden.

Motie

De Voorzitter: Om de heer Willems in de gelegenheid te stellen, zijn motie op stuk nr. 18 600-XI, nr. 36 te wijzigen, stel ik voor, deze motie toe te voegen aan de agenda van vandaag.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De tekst van de gewijzigde motie-Willems luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat onderzoek in de Bondsrepubliek Duitsland en Frankrijk de vraag heeft opgeworpen of ook nucleaire installaties direct of indirect bijdragen aan de bossterfte ten gevolge van verzuring;

verzoekt de regering, middels literatuuronderzoek te doen nagaan of het mogelijk en zinvol is, soortgelijk onderzoek te doen bij de kerncentrales en andere nucleaire installaties in Nederland of aan de Nederlandse grens, en de Kamer daarover te rapporteren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze gewijzigde motie krijgt nr. 5 (18 607).

De vergadering wordt van 12.45 uur tot 13.30 uur geschorst.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat de heer Zijlstra gezegd heeft dat het IMP-Straling zoals het voorligt een onevenwichtig stuk is. Ik denk dat hij gelijk heeft. Dit is ook heel bewust gebeurd. Hij heeft ook onderkend dat een aantal stukken er bewust niet in opgenomen is, zoals die met betrekking tot de brede maatschappelijke discussie en het radioactief afval. De redenen zullen ook de heer Zijlstra duidelijk zijn. Het standpunt van de brede maatschappelijke discussie was nog niet voltooid op het moment dat het IMP-Straling naar de Kamer gestuurd is.

Twee weken daarna – ik meen op 1 oktober – hebben wij een discussie gehad over radioactief afval. De standpunten over OPLA en MINSK zijn op 1 oktober bij de Kamer aangekomen. Ik herinner mij nog de discussie die wij daar toen over gehad hebben. Er is dus heel bewust voor gekozen om die stukken buiten het IMP te laten. In die zin is het onevenwichtig.

Het IMP-Straling wilde echter wel heel bewust een inzicht geven en het meerjarenbeleid zoals wij dat voor ogen hebben, bespreekbaar maken. Dat meerjarenbeleid betreft de hoofdlijnen van het beleid m.b.t. de toepassing van radioactiviteit, stralingsbescherming en de plannen met betrekking tot bij voorbeeld niet-ioniserende straling. Straling heeft in de politiek eigenlijk de neiging om gelimiteerd te zijn tot radioactieve straling en om dan ook vaak nog eens gelimiteerd te zijn tot het kerndeel van de radioactieve straling. Ik denk dat de zaak veel meer omvat en dat ook het andere terrein het belang moet hebben dat wij geprobeerd hebben naar voren te brengen in het IMP.

Ik zit met een klein probleem. Ik ben graag bereid ook met de heren Zijlstra en Willems een 'rondje

kernenergie', te doen. Ik zou dit echter een beetje onvoorbereid moeten doen. Ik dacht namelijk dat daarvoor in de nabije toekomst wellicht een zeer geschikt moment zou komen om ten principale daarover te spreken. Het is maar wat de leden van Kamer willen. Ik wil dit best doen. Dit leidt echter tot de discussie over de uitgangspunten. De heren Willems en Zijlstra hebben hiernaar verwezen. Zij hebben meteen het voorbeeld naar voren gebracht van de kernenergie en een rechtvaardigingsprincipe. Dit zou dan de fascinerende illustratie worden van het enigszins subjectieve karakter dat het rechtvaardigingsprincipe heeft.

Er is een totaal andere afweging denkbaar dan bij voorbeeld de regering heeft gegeven in het standpunt dat de Kamer met betrekking tot kernenergie is toegezonden. Ik meen dat de heer Zijlstra net een voorschot nam op die afweging. Zo zijn er ook op andere plaatsen andere afwegingen denkbaar met een rechtvaardigingsprincipe, een 'ALARA-principe' (as low as reasonably achievable). Als deze principes in andere landen worden gebruikt, worden daar ook andere afwegingen gemaakt.

Ik wil dit met een uiterst tegengesteld voorbeeld illustreren. De lichtgevende dobber is in Nederland verboden, maar in andere landen is deze wel toegestaan, terwijl toch gebruik gemaakt wordt van dezelfde soort principes. Dan blijkt dus al dat deze maatstaven niet absoluut kunnen zijn en dat deze maatstaven altijd de maatschappelijke toetsing moeten kunnen doorstaan. Dat is een beperking.

De heer Tommel (D'66): Mag ik de minister vragen om nog eens wat meer voorbeelden te geven? Dit is namelijk één van de twee voorbeelden die nu al door zes bewindslieden als de illustratie van dit principe aangevoerd zijn.

Minister Winsemius: Dan moet het goed zijn! Ik zal mij echter graag verdiepen in andere voorbeelden, zodat ik deze op het juiste moment kan aandragen. Ik vond dit eigenlijk wel een heel lichtgevend voorbeeld.

In hetgeen de heren Zijlstra, Willems en Braams met betrekking tot die uitgangspunten stelden, zit in zekere zin een bron van enige bezorgdheid.

Er zijn veel nieuwe criteria die keihard zijn en die het ten principale

Winsemius

altijd mogelijk maken om te zeggen of het 'ja' of 'neen' is. Zo eenvoudig is het echter niet. Er is hier sprake van een rechtvaardigingsprincipe waarbij men een bewijslast op zich neemt. Wij moeten de maatschappelijke voor- en nadelen afwegen en dan bekijken of wij een bepaalde toepassing met gebruik van stralende materie willen hanteren. Ten aanzien van het ALARA-principe geldt hetzelfde. Laat een ruimte. Wat is redelijk? Die discussie voeren wij in de milieusector natuurlijk vaak met elkaar.

De enige harde van de drie criteria is de dosislimiet. Daarvan kan men zeggen: dat is een getal. Ik zal daar straks nog op terugkomen naar aanleiding van opmerkingen van de geachte afgevaardigden. De twee andere criteria hebben een zekere mate van subjectiviteit in zich. Ze leggen wel een bewijslast op rechtvaardiging. Wil je het gebruiken? Kan je niet nog lager zitten? Dat laatste is een technische rechtvaardiging.

De Braams vroeg welk criterium het belangrijkste is. Wij achten de gebruikte volgorde van groot belang:

- ten eerste rechtvaardiging. Kan het niet met iets anders? Is het wel echt noodzakelijk?

- ten tweede als het dan noodzakelijk is, hoe laag kan het dan komen (ALARA)?

- ten derde de optelling van al die stralingsbelastingen. Blijft dat binnen dosislimiet? Zo niet, dan moet er alsnog een streep door.

Dat is de volgorde die is gebruikt. Naar mijn mening is de een niet belangrijker dan de andere. De eerste twee vragen moet men eerst stellen. Uiteindelijk komt men dan bij de derde vraag terecht. Die vraag moet positief kunnen worden beantwoord. Het is dus een samenstel van criteria.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Uit het IMP-Straling blijkt dat er een afweging moet zijn tussen voor- en nadelen. De term 'kosten-batenanalyse' wordt zelfs genoemd. Dat betekent dat er een netto-voordeel moet zijn. Om dat nettovoordeel te kunnen bepalen, moet die kosten-batenanalyse inderdaad worden uitgevoerd. Pas daarna kunnen eventueel bepaalde limieten en noodreferentieniveaus worden bepaald. Mijn kritiek is dat in het IMP-Straling die afweging niet heeft plaatsgevonden. Men begint aan het eind. De minister kan dan

wel zeggen dat het in de BMD aan de orde komt, maar dat is dan te laat voor dit IMP. De vaststelling van het noodreferentieniveau is het gevolg van de kosten-batenanalyse. Ik constateer dat die analyse niet voor kernenergie is gemaakt. De minister had dus nooit tot die limieten en tot de noodreferentieniveaus kunnen komen. Dat is een kwestie van simpele logica.

Minister **Winsemius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet even diep nadenken over die simpele logica. Als ik mij goed herinner - ik herinner mij dat vrij goed, omdat ik zelf actief heb bijgedragen in de totstandkoming van het standpunt over de kerncentrales en de eventuele uitbreiding van kernenergie - hebben wij geprobeerd een aantal factoren te noemen die zowel als voor- als nadelen kunnen worden beschouwd. Wij hebben geprobeerd die op een maatschappelijke weegschaal tegen elkaar af te wegen, wat wij als regering als onze verantwoordelijkheid zagen. Men kan nu zeggen dat dit niet hetzelfde is als een kosten-batenanalyse, omdat er geen gulden of geen doden naast staan. Dat zou een sterkere kostenbaten-analyse behelzen.

Ik meen dat de heer Zijlstra daar enige kritiek op had. Hij verwees namelijk naar de Gezondheidsraad die f 20.000 tot f 40.000 per mens-Sv hanteerde en naar andere criteria waarbij \$ 10.000 - dat is overigens hetzelfde bedrag - per mens-Sv werd gehanteerd. Men probeert een maatschappelijke afweging te maken, de voor- en nadelen naast elkaar te zetten en daarover een oordeel te vormen.

Dat staat niet altijd uitgedrukt in gulden of in mens-sieverts, maar ook weleens in een beoordeling. Dat is dan een politieke beoordeling die in dit huis getoetst moet worden. Met ons standpunt over de kernenergie hebben wij dat ook mogelijk gemaakt. Ik zou niet goed weten hoe het anders moest. Ik kan niet helemaal overzien hoe de simpele logica van de heer Zijlstra mij op dit moment verder helpt.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Op blz. 9 van het IMP-Straling staat over het ALARA-principe - dat strekt zich naar ik veronderstel ook uit tot kernenergie - 'Algemeen wordt er thans naar gestreefd de optimalisatie zo goed goed mogelijk kwantitatief te realiseren door middel van een kosten-batenanalyse. Voor nadere

uitwerking hiervan zie verderop'. Die nadere uitwerking komt helemaal niet. Ik constateer dat die kwantitatieve uitwerking voor kernenergie niet is gebeurd. Dat batige saldo is dus niet vastgesteld. Vandaar dat ik zeg: als het op deze manier gebeurt kun je niet tot die dosislimieten en noodreferentieniveaus komen. De minister spreekt zichzelf tegen.

Minister **Winsemius**: Ik heb de heer Zijlstra net horen voorlezen 'zo goed mogelijk kwantitatief te realiseren door middel van een kosten-batenanalyse.'. Ik meen dat dit in het standpunt over kernenergie, dat de regering aan de Kamer heeft gestuurd, wel degelijk zo goed mogelijk is opgenomen. Ik ben graag bereid op het juiste moment daarover met de heer Zijlstra te spreken. Hij trekt op dit moment conclusies waarvan hij, naar ik meen, zelf wel beseft dat ze op moerassige grond gebouwd zijn.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Dat beseft hij niet.

Minister **Winsemius**: Dat is dan spijtig, maar misschien komt dat besef nog wel.

De heren Zijlstra, Braams en Tommel hebben uitgebreid stilgestaan bij het noodreferentieniveau en de vergelijking daarvan met andere risico's in de maatschappij. Het lijkt mij van belang, bij het begin van dit betoog daarop nader in te gaan. Risicoanalyse is vooral bij het soort veiligheidsrisico's waarover wij hier spreken een heel belangrijke zaak.

Hieraan is dan ook het meeste werk besteed en op dit terrein zijn dan ook de meeste vorderingen gemaakt. Het is nog steeds niet perfect, maar wij zijn hierbij wel verder gevorderd dan op enig ander terrein. Daarbij is het van belang, twee punten te onderscheiden, namelijk de schade en de waarschijnlijkheid van de schade. Hierover discussieerden de heren Tommel en Braams ook met elkaar. Deze twee aspecten spelen bij elke risicoanalyse een rol. Ik geef een simpel voorbeeld: het oversteken van een straat. De schade, als je onder een auto komt, kan daarbij zeer aanzienlijk zijn. De waarschijnlijkheid dat het gebeurt, het risico, is afhankelijk van vele omstandigheden, de snelheid van het verkeer, de verkeersdichtheid, de overzichtelijkheid en dergelijke.

In een risicoanalyse probeer je allereerst een orde van grootte van de risico's te geven, inclusief het beeld van de onzekerheid: waarop moet je je verder concentreren om

Winsemius

meer inzicht te krijgen, waarop moet je een nadere actie concentreren om de grootste risicopunten te vermindere. Dat is een belangrijk aspect van dit geheel. Het tweede aspect is dat je een indicatie krijgt van de aanvaardbaarheid van de risico's, ook ten opzichte van andere maatschappelijke activiteiten. De heer Braams sprak hierover, al ik ben het toch niet helemaal met hem eens. Dat is echter meer een kwestie van filosofie; wellicht is het zinvol daar op een ander tijdstip op door te gaan, want die risicoanalyse gaat in het gehele milieubeleid een steeds grotere rol spelen en dat moet ook.

De heer Braams stelde dat je de risico's moet plaatsen tegenover directe alternatieven, maar ook ten opzichte van andere activiteiten in de maatschappij. Zolang wij in bepaalde maatschappelijke activiteiten nog enorme risico's nemen hebben wij de neiging ons beleid te concentreren op het kleiner maken van die risico's in plaats van ons te concentreren op het verbeteren van relatief veel veiliger activiteiten. Die twee kanten zitten er inderdaad in en daarin moeten keuzes worden gemaakt.

Het belangrijkste van risicoanalyse is echter, dat wordt geprobeerd heel complexe materie bespreekbaar te maken. Eigenlijk zijn veel van die zaken te moeilijk voor een mens, voor een parlement of voor een ministerie en geprobeerd wordt dan het in een model onder te brengen, dat een zekere toegankelijkheid en begrijpelijkheid vertoont. Met dat model wordt dan geprobeerd aan de gedachtenbepaling steun te geven.

Ik ben het zeker met de heer Braams eens, dat moet worden geprobeerd risicoanalyses uit te bouwen. Het gebeurt ook en we maken vorderingen. LPG is er een voorbeeld van, maar dat project geeft ook aan, hoe moeilijk het is. Alleen al het onderzoek in het LPG-project om het in kaart te brengen heeft f5 miljoen gekost. Ook in de discussie in dit huis was te merken, hoe moeilijk het als Kamer was er inzicht in te krijgen. Het heeft dus zijn beperkingen en we moeten er nog verder mee werken. Het blijft een zeer belangrijk terrein.

De vraag rijst dan, of we het moeten concentreren op uitzonderlijke situaties. Ik kom daarmee tot de noodreferentieniveaus. De kans op een reactorongeval met ernstige gevolgen ligt in de orde van 10^6 per jaar. Om dat individueel risico te

verkleinen is er een evacuatie-niveau ingesteld van 0,15 sievert. Daarmee is het risico voor het overlijden van het individu bij een ongeval 10^6 maal 3 maal 10^{-3} , dus 3 maal 10^{-9} per jaar. Dat risico kan men dan vergelijken, zo men wil, met risico's van LPG, het al dan niet dragen van valhelmen op bromfietsen en weet ik wat allemaal. Het antwoord op de vraag, of dit al of niet veilig genoeg is, is een maatschappelijke keus. Dat ligt niet alleen aan de minister, die stelt, dat het zoveel gulden per man-Sievert moet zijn. Het is een maatschappelijke keus, zoals het dat een tijd terug ook met LPG het geval was. Dat is eigenlijk heel vervelend, want daarmee concretiseer je een risico en maak je je daarmee deel van een keus.

Het evacuatie-niveau is 0,15 sievert en de heer Zijlstra zei, dat het wat in de buurt ligt van die halve sievert, de sterftkans door kanker die, als ik het goed van hem heb gehoord, 1 op 100 was. Hij zei, dat het dan wel in dezelfde orde van grootte zal liggen. Ik wil niet zover gaan. De keus voor het referentieniveau is gedaan tegen de achtergrond, dat evacuatie zelf ook risico's meebrengt. Daar ga je dan een afweging in maken. Voor die afweging is ook advies uitgebracht door de Gezondheidsraad. Daarin stond, dat evacuaties op zich door de verkeerstoestanden en ook door het feit, dat mensen zich dan niet op hun allerrationeelst gedragen, eveneens risico's meebrengen. Er is toen een afweging tussen die verschillende risico's gemaakt. Nogmaals echter, het risico voor het individu van overlijden bij zo'n ongeval ligt in de orde van drie maal 10^9 per jaar.

Sprekend over de nucleaire veiligheidsdienst zei de heer Tommel, die het meest ver ging, dat als de organisatorische uitvoering en de controle vermengd worden, dat systeem van checks en balances terugloopt. Mijn informatiebron was net zo beperkt als de zijne, zo kan ik hem in alle oprechtheid zeggen. Het was de Volkskrant.

Op het ogenblik wordt daarover ambtelijk overleg gevoerd. Nu wist ik er wel iets meer over, want bij de voorbereiding van het regeringsstandpunt hebben wij hierover gesproken. Welke opzet moet worden gekozen om dit zo goed mogelijk te begeleiden, als de Kamer het groene licht geeft? Er zal een goede samenwerking moeten zijn met Sociale Zaken en werkgelegenheid - de interne veiligheid - en VROM, de externe

veiligheid. Een belangrijk punt vormt de effectiviteit van het toezicht. Nogmaals dit alles wordt ambtelijk voorbereid. Ik heb begrepen, dat deze week de ICK hierover vergadert. Als mij het advies bereikt, dan zal ik de Kamer daarover informeren. Dan hoeven wij ons niet druk te maken over iets, waarover wij ons niet druk behoeven te maken.

De Gezondheidsraad hanteert als normstelling f 20.000 tot f 40.000 per mSv. Naar mijn mening is dit een resultaat van optimalisatie geweest: een de ene kant een dosisreductie en aan de andere kant de financiële uitgave. Als de dosis verder wordt gereduceerd, dan stijgen de uitgaven. Hier is sprake van een waardering, die men zelf kan geven. De Gezondheidsraad heeft hier kennelijk een keuze voor gemaakt. Ik moet eerlijk zeggen, dat wij dat nog niet hebben gedaan. Het lijkt mij wel zinvol, dat wij hierover eens praten. Ook de heer Tommel heeft hierop gewezen. Als men meer greep op deze materie wil hebben, dan zal met normstellingen moeten worden gewerkt.

De heer Zijlstra heeft drie vragen over onderzoeksprojecten gesteld. Het betreft de projecten C8, C11 en C15. C8 betreft de ondergrondse opslag van LAVA en MAVA. Dit vormt geen onderdeel van OPLA. Het onderzoek richt zich op de opslag van het laag en middel actief afval een aantal meters onder het aardoppervlak, één tot tien meter. Dat is een ietwat verzonken loods.

C11 betreft literatuuronderzoek naar criteria voor de opslag van KSA, dat wordt uitgevoerd door ECN. Nagegaan wordt, welke criteria in het buitenland worden gehanteerd voor de opslag van KSA. Het onderzoek is inmiddels afgerond. Als er behoefte aan bestaat, zal ik de resultaten van dat onderzoek aan de leden doen toekomen.

C15 betreft een vergelijkingsstudie van lokaties voor opslag van radioactief afval. Dit hangt samen met het functioneren van de commissie-LOF-RA. Het kan wenselijk zijn dat aanvullend onderzoek wordt verricht en dat uitgaven - reiskosten, kosten van vergaderruimte - worden gedekt. Daarvoor is het onderzoekprogramma Reis en ruimte gereserveerd. Onder dit onderzoek valt ook het SIBAS-onderzoek. De projectbeschrijving heb ik op 10 januari aan de Tweede Kamer toegezonden.

De heer Lansink heeft aangedrongen op versterking van de voorlichting.

Winsemius

Ik ben het daarmee eens. Het is geen eenvoudig terrein, waarover voorlichting moet worden gegeven. Er zijn emotionele aspecten – ik bedoel dit niet negatief – in het geding.

Ook de heer Braams heeft hierop gewezen. Het is zaak, dat de voorlichting op een juiste manier wordt overgebracht. Vrij vlug zal men de neiging hebben om te zeggen: daar komen ze weer met hun tendentieuze voorlichting. Dat is wel het laatste, wat je moet doen, want het werkt contra-productief. Er gebeurt een aantal dingen. Wij zullen voortdurend trachten een en ander te versterken en er handen en voeten aan te geven.

De heren Lansink en Tommel hebben erop aangedrongen dat wij in het kader van de regelgeving, inclusief de normen, niet mogen verslappen. Gewezen werd op de vergunningplicht en inspraakprocedures. Afschaffing van de vergunningplicht geldt alleen voor inherent veilige toepassingen. Daarbij gaat het om producten, waarvan de radiologische risico's, ook bij onoordeelkundig gebruik – wangebruik – verwaarloosbaar zijn. Voor dit soort gevallen zou je kunnen kiezen voor typekeuring en intensivering van het toezicht op bij voorbeeld importeurs en producenten, waarbij speciaal wordt gelet op de productnormen. Deze benadering is gevolgd voor rookmelders. Daarover is een internationaal advies gekomen. De rookmelders zijn in de loop der tijd aanmerkelijk verbeterd, qua kwaliteit. Er komt minder radioactieve straling vrij en er worden betere materialen voor gebruikt. Hiervoor kan nu een andere benadering gelden dan in het verleden het geval was.

De heer Tommel heeft gevraagd: kan de minister toezeggen dat, voordat een nadere gedachtenwisseling met de Tweede Kamer plaatsvindt over de normen, geen normen en dergelijke worden versoepeld? Met het doen van die toezegging heb ik geen enkele moeite, want het is niet de intentie, die normen te versoepelen.

De heren Lansink en Braams vroegen: moet het IMP-straling een apart karakter houden of moet het worden samengevoegd met het IMP-milieubeheer? Ik geloof niet dat het zinvol is, ieder jaar een IMP-straling uit te brengen. Wij zullen bezien of wij de volgende keer in het IMP-milieubeheer een aantal zaken met betrekking tot straling kunnen

opnemen. De Kamer kan dan meedelen of zij van oordeel is dat zij voldoende is in- en voorgelicht met betrekking tot hetgeen waarmee wij bezig zijn. Zij kan bij voorbeeld zeggen: dit vinden wij te weinig, deze en gene aanpassingen zouden tot stand kunnen worden gebracht.

Dit is naar mijn mening de beste manier om de Kamer in te lichten en onze beleidsvoornemens over te brengen. Op dit moment wil ik hierover geen precieze uitspraak doen. Het mag volstrekt duidelijk zijn dat ik weet dat dit IMP anders van karakter dan andere IMP's. Ook de wisselwerking bij voorbeeld met WVC in het kader van de Volksgezondheid en Sociale Zaken en Werkgelegenheid op het gebied van de arbeidsbescherming heeft een ander karakter. Het lijkt mij het beste om het IMP-milieubeheer als voorbeeld te nemen en op basis daarvan suggesties te doen voor de opzet van het IMP-straling. We kunnen dan ongetwijfeld tot een opzet komen waarbij de Kamer zo goed mogelijk op de hoogte kan worden gehouden.

De heer Lansink (CDA): Ik wil hierover een korte opmerking maken. Een voortgangsrapportage rond het thema straling, kernenergie en dergelijke is om meer redenen geboden. Deze redenen liggen niet in het IMP zelf, maar in het gegeven dat wij in een besluitvormingsproces zitten dat door de Kamer goed gevolgd moet kunnen worden. Hoe de minister dit doet, laat ik in beginsel aan hem over. Naar mijn mening is het niet correct om dit in de begroting op te nemen. Ik heb dat uit de laatste opmerkingen van de minister begrepen. Wil de minister nog eens nadenken over de vraag hoe dit hele proces rond dit thema zo begeleid kan worden door middel van nota's, dat de Kamer en ook natuurlijk de samenleving zo goed mogelijk daarop kunnen reageren?

Minister Winsemius: Dat zal ik graag doen. Het is voor ons in ieder geval van belang dat die informatie zo goed mogelijk wordt verstrekt, dat de overdracht van de plannen zo goed mogelijk gebeurt. Als de Kamer vragen heeft op dit gebied en er suggesties zijn of er te weinig informatie is, hoop ik dat de Kamer te allen tijde aan de bel trekt. Het kan niet de bedoeling zijn om informatie aan de Kamer te onthouden, juist omdat het om maatschappelijk relevante zaken gaat.

De heer Willems (PSP): Ik vind dat die informatie niet alleen moet worden verstrekt bij de begroting maar ook als er iets te melden valt. Eén van de voorbeelden, die mij getroffen heeft, is de beslissing over de radioactieve rookmelders. In de Staatscourant heeft daarover op een gegeven moment een beschikking gestaan, terwijl de Kamer er nooit enig bericht over heeft ontvangen. Het betrof een beslissing van de minister in het kader van de deregulering waarvan wij toch op de hoogte hadden moeten worden gesteld als de minister tenminste de informatie-verstrekking aan het parlement serieus neemt.

Minister Winsemius: Het zal duidelijk zijn dat het niet mijn intentie is, informatie achter te houden. De beslissing over de rookmelders was overigens onderdeel van DROM; de Kamer heeft dus de mogelijkheid gehad erover te spreken. Het betrof de uitvoering van een voornemen, dat wel degelijk ter discussie heeft gestaan.

De heer Lansink vond dat het IMP-straling moet worden aangevuld met OPLA/MINSK-beleidspunten. Vanzelfsprekend bekijkt het kabinet het totale pakket. Zaken als OPLA en MINSK worden dus wel degelijk in samenhang bekeken met het IMP-Straling.

De heer Lansink sneed vervolgens het moeilijke probleem aan van de inwerking van radioactiviteit, die anders is dan die van chemische stoffen. Bij chemische stoffen is vaker sprake van omkeerbaarheid van processen. Hij vroeg naar mijn beleidsconclusies op dit punt. Het betreft hier in feite een vraag over de cumulatieve problematiek. Die cumulatieve problemen treden ook op andere gebieden op, bij voorbeeld bij de belasting van het Waddengebied. Die cumulatie maakt de discussie erg ingewikkeld. Ik ben het met de heer Lansink eens, dat deze materie zo belangrijk is dat nadere uitwerking geboden is. Wij weten echter nog niet precies hoe dat moet. Wellicht kan dit probleem onderwerp van gesprek worden met de voorzitter van de Gezondheidsraad. Misschien kan de Gezondheidsraad een voorzet geven wat betreft de gewenste nadere uitwerking.

Vervolgens vroeg de heer Lansink naar de belasting van de Maas. Het door de Europese Commissie geïnitieerde Maasoverleg is nog niet afgerond. Wel wordt verwacht dat nog in de loop van 1985 een rapport

Winsemius

wordt uitgebracht. Nederland heeft inmiddels het initiatief genomen om de zogenaamde Benelux-normen te herzien. Een voorstel, dat in Benelux-verband aan de orde zal worden gesteld, is nagenoeg gereed. Het overleg op dit gebied met onze zuiderburen is in de laatste periode duidelijk verbeterd en wij hebben dus goede hoop dat wij voortgang zullen kunnen maken.

Dan is gevraagd naar de samenwerking met België en West-Duitsland. Met België hebben wij eenzijdige grensoverschrijdende alarmregelingen; die voor Doel is gereed en die voor Mol is in concept gereed en zal conform de toezegging op vragen van de heer Willems van november 1983 binnenkort aan de Kamer worden gezonden. Ik heb het gevoel dat België er steeds meer voor voelt de alarmregelingen een meer tweezijdig karakter te geven en de wisselwerking directer te maken. In de laatste gesprekken met onze Belgische collega was te proeven dat België serieus wil meedenken. Dat zullen wij uiteraard graag bevorderen. Dit onderwerp staat voortdurend op de agenda.

De wisselwerking met West-Duitsland is concreter en ook tweezijdiger. Het overleg gaat steeds beter, hoewel enkele wensen van onze kant nog niet zijn vervuld.

De heren Tommel, Braams en Lansink spraken over een stralingspaspoort voor patiënten. De eerste verantwoordelijkheid daarvoor ligt bij WVC. Er is daar een nieuwe afdeling opgericht met name voor die gezondheidsaspecten. Het heeft dus zeker de aandacht. Afgelopen september heeft de Raad van de EG een richtlijn vastgesteld inzake de stralingsbescherming van patiënten, waarbij het met name gaat om ioniserende straling. Uit die richtlijn volgt dat er maatregelen vereist zijn voor medische informatie over de aan patiënten gegeven doses. Een van de methoden om daar uitvoering aan te geven, is dat stralingspaspoort, maar de ervaring in bij voorbeeld Frankrijk is nu niet zodanig dat men er al te juichend over moet zijn. Er zitten wel enkele haken en ogen aan die niet vanzelf tot een oplossing komen. Wellicht dat enige vorm van automatisering uitkomst kan bieden. Wij zullen dat nader moeten onderzoeken. De heer Lansink wil ik zeggen dat het feit dat elders de ervaring niet zo geweldig is nog niet wil zeggen dat je het erbij moet

laten; de Europese richtlijn verplicht ons om door te gaan.

Gevraagd is of studies met betrekking tot informatie en een rekensysteem met betrekking tot rampenalarm nog in 1985 beschikbaar komen. Het ziet er op dit moment niet naar uit dat wij dat zullen halen; ik vrees dat het wel 1986 zal worden.

Ik ben het ermee eens dat het veilig vervoer van radioactieve materialen nog veiliger moet worden. Voor speciale transporten blijft het vergunningenregime gelden. Er zal geen versoepeling optreden in de internationale regeling die van groot belang is voor de veiligheid van het transport. Vooruitlopend op het verdrag van Wenen, dat meer de fysieke beveiliging – bij voorbeeld tegen sabotage – beoogt, worden in Nederland de aanbevelingen nu al zoveel mogelijk uitgevoerd.

Onder andere de heer Tommel pleitte voor een actiever beleid met betrekking tot niet-ioniserende straling. Dat is een moeilijke zaak, ook omdat het aantal mensen dat wij beschikbaar hebben nogal krap is. In de prioriteitstelling is daarom uitgesproken dat er op dit moment minder nodig is, omdat er geen indicaties zijn dat de belasting te groot wordt. Internationaal wordt er vrij veel aan gedaan en wij kunnen ons daaruit wel een beeld vormen van wat er in Nederland op dat punt aan apparatuur beschikbaar is en zo bekijken of wij hieraan prioriteit moeten geven. Wel hebben wij een minimumprogramma in de vorm van produkteisen. De EG beperkt zich op dit moment ook uitsluitend tot arbeidsbescherming. Op dat punt wordt in Nederland terecht wel het voortouw in handen genomen bij WVC en Sociale Zaken. Wij hebben andere punten een grotere prioriteit gegeven, omdat – ik zei het al – naar onze informatie de belasting niet heel erg groot is.

Wat de risico-analyse betreft ben ik het met de heer Braams eens dat wij er verder aan moeten werken, maar dat geldt ook voor de angst die duidelijk in de maatschappij leeft bij de geïnteresseerde leek in Nederland als het gaat om straling, met name radioactiviteit, en dat is vrijwel elke Nederlander. Hoe is die angst weg te nemen? De heer Braams wees in dat verband op het ontbreken van de nadere analyse van het wezen van de angst en hij vroeg zich af, of er geen onderzoek moest worden gedaan naar de achtergronden van de argumentatie die mensen gebruiken.

Ik ben het op dit punt met hem eens, maar ik moet ook zeggen dat wij er wel wat aan hebben gedaan. In dit verband wijs ik op een onderzoek dat, voor zover ik weet ook aan de Tweede Kamer is gestuurd van de Rijksuniversiteit Leiden en het ECN over de beleving van energierisico's.

Dit is een zeer uitgebreid onderzoek, dat duidelijk ingaat op de beleving en op de psycho-sociale aspecten van deze hele beleving. Wij zijn derhalve in Nederland actief op ook dit terrein; ook in het buitenland wordt hieraan gewerkt, omdat hetzelfde probleem natuurlijk op vele plaatsen speelt. Het blijft evenwel een belangrijk aspect van de voorlichting in dit kader.

Een aantal door de heer Tommel naar voren gebrachte punten heb ik al besproken, mijnheer de Voorzitter. De heer Tommel heeft voorts op een punt gewezen, dat mij belangrijk lijkt, namelijk dat een soort kleine 'incrowd' alle adviezen opstelt – het is wat zwart-wit gesteld – en dat dit met zich brengt het gevaar van 'inteeft'. Ik denk dat wij dit aspect moeten onderkennen. Het is een betrekkelijk kleine wereld, maar men moet het wel in de juiste verhouding zien. Internationaal werkt inmiddels een vrij grote groep aan de normen en juist op dit gebied is er een uitgebreide internationale wisselwerking. Iedereen zit immers met dezelfde soort problemen en heeft dit ook onderkend. Ik denk derhalve dat aldus het inteeltgevaar ten aanzien van de normen iets wordt beperkt, zij het dat het grootste deel van de adviezen voortkomende uit de technisch-wetenschappelijke hoek, wel dezelfde achtergrond heeft. Daarbij spelen toch vele 'kleuren' – gelet op de verschillende nationaliteiten van de adviseurs – een rol.

Nationaal gezien, kan ik het volgende opmerken. We hebben het zoëven over de subjectieve beoordelingen gehad. Wat Nederland betreft, kan ik wijzen op de lichtgevende dobbers en op de mooie lichtgevende (met tritium beverfde) poppen. Te dien aanzien hebben wij gezegd, dat dit niet mag. Wij vinden dat de lol die een kind 's nachts beleeft aan lichtgevende poppen, niet opweegt tegen de potentiële schade die het kind ervan ondervindt. Dit is overigens een subjectieve beoordeling; daarin moet je reëel zijn. Het is wel een van de relatief gemakkelijke beoordelingen, zoals wij dit althans met elkaar ervaren. Bij zo'n beoordeling is een relatief klein aantal mensen binnen één land betrokken.

Zijlstra

Dit leidt tot de vraag, hoe je de minderheids- en meerderheidsstandpunten in dezen moet benaderen. Ook de heer Willems heeft hier uitgebreid over gesproken. De vraag kan bij voorbeeld zijn, of je niet juist het minderheidsstandpunt naar voren moet halen, dan wel of je niet moet zorgen dat juist al die facetten worden belicht. Ik denk dat er waarheid in deze vraagstelling schuilt. Ik moet er wel een paar kanttekeningen bij plaatsen, waarbij ik met name refereer aan het door de heren Tommel en Willems aangehaalde voorbeeld betreffende het minderheidsstandpunt dat de heer Nootboom in de Gezondheidsraad heeft ingenomen. Dit minderheidsstandpunt is ter dege wel gepubliceerd. Het betreft hier zelfs een zeer lang advies. De meeste adviezen die mij bereiken, zijn aanmerkelijk korter; de toelichtende brief was nog langer dan de meeste adviezen die mij bereiken.

De niet-onbelangrijke vraag die zich hierbij voordoet, was of een Gezondheidsraad moet volstaan met technisch-wetenschappelijke advisering, dan wel of hij zich ook op het terrein van de politieke advisering mag bewegen. Ik meen dat juist bij een Gezondheidsraad het technisch-wetenschappelijke hoog dient te staan. Voor maatschappelijke advisering hebben we bij voorbeeld de CRMH, die zich op dit terrein kan bewegen – gevraagd en ongevraagd. Politieke advisering vind ik wat moeilijker liggen, want dit soort aspecten staan juist hier – in dit Huis – ter discussie, nadat er door de regering een standpunt is bepaald, waarbij de regering zich kan laten adviseren vanuit welke politieke kleur zij maar wil.

Gevraagd is, of minderheidsstandpunten zich al of niet vaak voordoen bij de advisering. Ik weet niet hoe dit zit bij de Gezondheidsraad. Ik weet wel dat minderheidsstandpunten zich buitengewoon vaak voordoen bij de CRMH. De vraag is zelfs, of daar bij tijd en wijle niet te veel sprake is van minderheidsstandpunten. Je krijgt dan een advisering op basis van het tellen van de meeste neuzen. Het tellen van de meeste neuzen kan in dit Huis een rol spelen, omdat dit strookt met de wijze waarop de Kamer wordt samengesteld.

Dit systeem van het tellen van de meeste neuzen behoort echter niet in die zin een rol te spelen in adviesraden, omdat deze niet op democrati-

sche wijze zijn samengesteld. Zij zijn samengesteld op basis van de inbreng van verschillende vaardigheden of van verschillende belangengroeperingen, afhankelijk van de desbetreffende raad.

De vraag is dan, wat je nu aan moet met een minderheidsstandpunt.

Je moet elk standpunt serieus nemen als de inbreng serieus is. In dit geval was dat zo. De grootst mogelijke meerderheid was het in dit speciale geval niet eens met het minderheidsstandpunt. De heer Tommel suggereert dat ik dan met de heer Nootboom moet gaan praten. De heer Ginjaar heeft dat indertijd gedaan. Mij lijkt dat niet noodzakelijk. Het standpunt van de heer Nootboom over een langere periode is volstrekt duidelijk. Volgens mijn inlichtingen is zijn standpunt gedurende die tijd ook niet wezenlijk veranderd. Dat is geen diskwalificatie van een standpunt, maar een signaleren van dat feit. Daaruit kun je dan gevolgtrekkingen maken.

Mij lijkt het dus niet noodzakelijk een gesprek te hebben met de heer Nootboom. Wel belangrijk vind ik het dat, als je deskundigen vraagt advies uit te brengen, zij ook de mogelijkheid moeten hebben, af te wijken van de mening van andere deskundigen. Zij behoeven dus niet allemaal op één noemer uit te komen, hoewel dat natuurlijk wel prettig is omdat dit het advies krachtiger maakt. Het behoeft echter niet het geval te zijn. Als daaraan vreselijk veel waarde wordt gehecht, moeten minderheidsstandpunten maar gepubliceerd worden.

De heer Willems heeft een motie ingediend. Ik heb de tekst van de motie echter nog niet voor mij, zodat ik daarover moeilijk een oordeel kan uitspreken. Ik zal dat pas in tweede termijn kunnen doen als ik wel over de motie beschik.

De heer Willems heeft een vraag gesteld over alternatieven voor radioactieve toepassingen. Deze alternatieven zouden moeten worden bevorderd, bij voorbeeld in het geval van rookmelders en medische toepassingen. Ik ben het daarmee in principe eens. Als er betere alternatieven zijn, moeten zij bevorderd worden. Als het echter om minder goede alternatieven gaat, dan kom je weer op de bekende uitgangspunten terecht. Er moet dan een afweging gemaakt worden van de voor- en nadelen. Mij lijkt dat in lijn met het beleid zoals dat op de eerste bladzijde van het IMP-Straling

verwoord is. Als er echter betere alternatieven zijn, dan moeten deze vanzelfsprekend worden toegepast.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermee de voornaamste punten behandeld te hebben. Ik besef dat ik enkele punten heb overgeslagen. Ik hoop daaraan in tweede termijn herinnerd te worden.

De Voorzitter: Ik wijs de leden van de fracties van de PSP en D'66 erop dat zij al iets meer dan de helft van hun totale spreektijd hebben gebruikt. Dat geldt niet voor de leden van de fracties van het CDA, de VVD en de PvdA. Zij hebben relatief nog veel spreektijd over. Laat dat echter geen reden zijn, te uitvoerig te worden in tweede termijn.

De heer Tommel (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De minister zei nogal soepel dat hij enkele punten niet had besproken. Ik neem aan dat als ik hierop in tweede termijn terugkom, dit niet van mijn spreektijd afgaat? Anders moet ik de minister dringend verzoeken deze vragen alsnog te beantwoorden.

De Voorzitter: Als u nadrukkelijk aangeeft welke punten u reeds in eerste termijn aan de orde hebt gesteld, dan zal dat in mindering worden gebracht op uw spreektijd.

De heer Tommel (D'66): Dat zal ik doen, mijnheer de Voorzitter!

□

De heer Zijlstra (PvdA): Voorzitter! Tijdens een kort interruptiedebatje hebben wij het reeds gehad over kwantitatieve optimalisatie. Ik constateer dat de minister mijn vraag niet afdoende heeft beantwoord. Ik heb namelijk gezegd dat voor de bepaling van doseslimieten zelfs volgens het IMP-straling een dergelijke kwantitatieve optimalisatie had moeten worden vastgesteld. Dat is niet gebeurd. Ik vind daar ook niets over in de regeringsstukken over de brede maatschappelijke discussie. De minister zegt dat een en ander eigenlijk niet kwalitatief geoptimaliseerd kan worden. Daarmee neemt hij dus impliciet afstand van zijn eigen IMP-straling. De minister maakt een afweging.

Minister Winsemius: Ik heb behoefte aan een korte interruptie omdat ik dit punt in mijn eerste termijn drie keer heb uitgelegd. Ik wil het nog een vierde keer doen in de hoop dat het dan doordringt.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik hoop dat hij dan duidelijk is.

Zijlstra

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! Er staat: zo goed mogelijk een kwantitatieve onderbouwing geven. In de rapporten die de heer Zijlstra zeker ook ontvangen heeft, zijn getallen vermeld die ook voor hem duidelijk leesbaar moeten zijn. Hij behoeft het daarmee niet eens te zijn, maar dat vraag ik ook niet. Voorts is aangegeven wanneer je iets beoordeelt of afweegt. De heer Zijlstra vraagt nu het onmogelijke van mij. Hij wil dat ik de zaken weergeef in getallen. Als ik dat niet kan, dan voldoe ik niet aan een ander. Dit is grote flauwekul! Ik weet dat de heer Zijlstra dit ook vindt.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik vervolg deze redenering. Als de regeling een ver gaande kwantitatieve optimalisatie had willen verwezenlijken en dus had willen uitrekenen wat de voor- en nadelen zijn – het gaat dan om de maatschappelijke kosten en baten –, dan had dat in de stukken van de regering of in het IMP-rapport moeten staan. Men had ook moeten opgeven wat de nadelen van de kernenergie of van nieuwe kerncentrales zijn. Men had dit aan de hand van een zeer objectieve kwantificatie moeten doen, namelijk door middel van verzekeringspremies.

In Duitsland is dit bij voorbeeld gedaan. Je kunt deze ongevallen namelijk verzekeren. In onze maatschappij bestaat hiertoe een voorstreffelijke mogelijkheid. In geen van de stukken staat dit echter vermeld. Ik ben het met de minister eens dat nonproliferatie bij voorbeeld moeilijk te kwantificeren. Dit is, nogmaals, in de stukken nergens gebeurd. Men had dit echter moeten doen voordat men over doseslimieten, enzovoorts, ging praten. De minister kan mij nu wel verwijten dat ik dingen zeg waarvan ik zelf begrijp dat deze niet gezegd kunnen worden, maar toch wil ik graag van hem horen waarom dit niet is gebeurd.

In Duitsland heeft minister Zimmermann uitgerekend dat een verzekering van f 5 mld. voor de veiligheid van kerncentrales 1,3 cent per kW-uur kost. Dat is kwantificatie. Kwantificering van de belangrijkste nadelige aspecten van kernenergie als risico, veiligheid, ongevallen, enzovoorts, is achterwege gelaten. Daarom kan de minister logischerwijs ook niet komen tot doseslimieten en referentieniveaus.

De ICRP heeft gezegd dat wanneer een optimalisatie niet mogelijk is,

aanbevolen moet worden om wat de voorgestelde doseslimieten betreft, om extra reductie op de veiligheidsfactoren toe te passen. Dit staat in ICRP 26, paragraaf 159. Dat is correct weergegeven in het interimadvies van de Gezondheidsraad op bladzijde 22. In Nederland had dit moeten gebeuren toen men tot de conclusie kwam, dat de kwantitatieve optimalisatie niet mogelijk was, met name omdat men in dit geval geen keuze wilde maken wat de guldens per mens-Sv betreft.

Voorts wil ik iets zeggen over de kans op een reactorongeval. Deze kans moet volgens de minister vermenigvuldigd worden met de kans op sterfte door kanker in latere jaren. De minister zegt dat deze kans 10^{-6} is en vermenigvuldigt dit met 10^{-3} . Totaal komt hij dan uit op 10^{-9} . Ik heb overigens gezegd dat 10^{-3} mijns inziens 10^{-2} moet zijn. Ik kom dus in totaal uit op 10^{-8} . De minister weet ook dat deze kans zeer omstreden is. De laatste onderzoeken van het NRC in de Verenigde Staten geven een geheel andere indruk dan bij voorbeeld die van de Gezondheidsraad.

De minister weet ook dat de kans van 10^{-6} een kans is per reactorjaar. Dit wil zeggen dat wanneer men 10 reactoren heeft, er een kans is van 10^{-5} , enzovoorts. Ik kom dus op een veel lager getal uit dan de minister. En als de minister een en ander op deze wijze uitrekent, dan moet hij ook wat de beroepsongevallen betreft, waar van de extra kans op kanker 10^{-4} is, deze kans vermenigvuldigen met de kans op het ongeval zelf. Als die laatste kans even gering is als bij een kerncentrale, dan kom ik na vermenigvuldiging op 10^{-10} , dus aanzienlijk lager dan bij kernongevallen. Dit soort gegevens weglaten, vind ik niet juist. Als de minister zulke vergelijkingen wil maken, dan moet hij dat op consistente wijze doen.

Ik wil overigens niet de indruk wekken dat dit soort savante kansberekeningen mij echt aanspreekt. Er is nog een ander aspect waarover wij bij een komend debat lang zullen spreken: het risico is niet alleen een kans, het is het produkt van een kans en een effect. Dat effect zal bij een kernongeval veel groter zijn dan bij een gemiddeld bedrijfsongeval. Het in de berekening meenemen van dat effect is nodig voor een volledige beoordeling.

Ik heb gesproken van mogelijk conflicterende doelstellingen bij de nieuw in te stellen nucleaire-veiligheidsdienst. De minister heeft

hierover niet veel gezegd. Uit een artikel in Het Parool blijkt dat het er vooral om gaat de bouw zonder vertraging te doen verlopen. Tussen de deelnemende departementen zou een heftige discussie hebben plaatsgevonden. Graag hoor ik hierover toch iets meer.

Over de eenzijdig samengestelde commissies heb ik ook weinig of niets gehoord, terwijl diverse kamerleden hierop zijn ingegaan.

Gaarne ontvang ik het resultaat van het onderzoek C 11. Ik dank de minister voor zijn toezegging dienaangaande.

Heeft de minister zich wel eens afgevraagd of in plaats van het ALARA-principe het ALATA-principe niet moet worden toegepast? ALATA staat dan voor: as low as technologically achievable.

□

De heer Lansink (CDA): Voorzitter! dank de minister voor de beantwoording van de vragen en voor de toezeggingen die hij in meer of mindere mate heeft gedaan. In de eerste plaats doel ik op de vervolgnota of -nota's over al datgene wat met straling te maken heeft. Ik denk aan het al dan niet opstellen van een IMP en aan een jaarlijkse voortgangsrapportage over de hoofdthema's. Dit jaar zijn wij in staat de minister en zijn collega's meermalen aan deze toezegging te herinneren.

Ik dank de minister ook voor zijn opmerking over de voorlichting. Collega Braams heeft naar voren gebracht dat het een moeilijk gegeven is. De politiek mag echter niet wegllopen voor haar verantwoordelijkheid. Ik durf de stelling aan dat vonken van herkenning zullen overspringen als wij dat inderdaad niet doen. In het verleden is gebleken dat het goed is om een faire discussie over de voors en tegens van alle aspecten te voeren. Die heeft helaas onvoldoende plaatsgevonden. De heer Tommel heeft kort geleden een motie ingediend over voorlichting. Ik deel mee dat ik die motie graag zal steunen.

Ook op het punt van de versoepeling van de normen en de afschaffing van vergunningen is een toezegging gedaan. Als het IMP globaal wordt gelezen, is het mogelijk dat ongerustheid ontstaat. Die ongerustheid is wat mij betreft voldoende weggenomen door de woorden van de minister.

De rookmelders zullen apart moeten worden bekeken. Ook met het oog op hetgeen later met die

Zijlstra

dingen gebeurt, zou een vergunning-verlening verkieslijker zijn geweest.

Ik ben erkentelijk voor de opmerking van de minister over het verdere onderzoek en over het advies dat hij voornemens is te vragen aan de Gezondheidsraad over de niet-omkeerbaarheid van stralingseffecten, de cumulatieve effecten, enz. Ik heb daarover een reeks opmerkingen gemaakt, waarbij ik heb gewezen op het niet-lineair zijn en de wellicht onterechte extrapolatie. Ik neem aan dat al deze zaken in ogenschouw worden genomen in het verdere onderzoek.

Het is misschien bedenkelijk om de Gezondheidsraad te noemen, gelet op hetgeen zoëven door enkele collega's naar voren is gebracht. Ik wil er echter toch op wijzen, dat de Gezondheidsraad jaar na jaar heel behoorlijk en goed werk heeft afgeleverd. Ik houd dat staande. Als er dan ook nog sprake kan zijn van minderheidsstandpunten waarvan een ieder kennis kan nemen, dan heb ik er geen behoefte aan om er verder over te spreken.

Ik heb een antwoord gemist op de vraag, of het mogelijk is om op korte termijn te komen tot een ander onderscheid dan dat tussen natuurlijke en onnatuurlijke stralers, om het zo maar eens te zeggen. Ik doel dan op een onderscheid tussen reguleerbare en niet-reguleerbare processen. Is dat te zijner tijd mogelijk?

Ik kom thans terug op het advies van de Gezondheidsraad over de risico's, eigenlijk het hoofdthema van vanochtend. Collega Zijlstra introduceerde zojuist een op zichzelf niet onaardig principe: het ALATA-principe. Ik vroeg mij toen af, of het niet verstandiger is om veel helderder duidelijk te maken wat het verschil is tussen effecten, kansen en risico's en hoe via een cumulatie van factoren en via een vermenigvuldiging van kans x gevolg een zuiverder beeld kan ontstaan.

Als het in het straatje van de heer Zijlstra te pas komt – ik bedoel dat niet onvriendelijk – dan spreekt hij over kansen. Even later spreekt hij over effecten en haalt hij ook de risico's door elkaar. Dat blijkt ook als men een vergelijking gaat maken tussen de risico's van LNG-aanlanding, het LPG-beleid en de onderhavige risico's. Men moet kijken naar de kleinste kans en het grootste effect.

Bij de vergelijking tussen LPG en radioactieve straling speelt dat een

heel andere rol, omdat bij radioactiviteit de natuurlijke straling de ondergrens is. Dat is heel iets anders dan de risico's van exploderende tankers en dergelijke. Een vergelijking, hoe nuttig ook, is dus altijd gevaarlijk.

De heer **Tommel** (D'66): De woorden van de heer Lansink illustreren inderdaad hoe gevaarlijk zo'n vergelijking is. Je kunt natuurlijk wel spreken van de ondergrens door de aanwezigheid van natuurlijke straling, maar het ging erom, wat je extra aanvaardbaar acht als gevolg van niet-natuurlijke, economische activiteiten. Toch trok ik de vergelijking tussen die twee systemen. Er zijn overigens nog meer vergelijkingen te trekken. Het zou heel interessant zijn, dat ook eens op andere terreinen te doen. Ik vind het onterecht dat de heer Lansink de natuurlijke straling ter sprake brengt, want die was er al afgetrokken.

De heer **Lansink** (CDA): Dat kan wel zo zijn, maar het effect van de natuurlijke straling is zo hoog, dat een heel kleine toevoeging een volstrekt andere betekenis heeft voor het totale niveau aan straling in vergelijking met iets dat wel of niet gebeurt, zoals de explosie van een LPG-tanker. Ik ben niet met de vergelijking begonnen. Ik accepteer de gegevens van de nota wel, ook die over de vergelijking van risico's in de zin van kans x gevolg.

De minister heeft weinig gezegd over de actualisering van de wetgeving, gezien de effecten van het nieuwe beleid. Is zo'n actualisering nodig? Ik meen dat zij nodig is, gelet op recente gegevens over de risico's, de normstelling en dergelijke. Kan de minister hierop nog ingaan?

Ik kom thans te spreken over die nieuwe dienst voor de nucleaire veiligheid. De minister heeft gezegd, dat hij evenveel weet als wij. Ik vind dat toch een beetje merkwaardig, om het voorzichtig te zeggen. Als dit werkelijk waar is, dan wachten wij nog op de toegezegde notitie. Ik neem echter aan, dat ambtelijke werkgroepen niet zomaar dingen bedenken zonder enige afstemming met de personen die voor het beleid verantwoordelijk zijn. Ik houd mijn betoog natuurlijk nog steeds vriendelijk.

Overigens zijn er heel goede aanknopingspunten te vinden om zo iets te doen. Ik heb dit al gezegd. Men hoort niet meteen een categorisch 'neen' van mijn kant. Als zo'n nieuwe dienst erop gericht zou zijn

om slechts de bouw van nieuwe kerncentrales zonder vertraging te doen verlopen – men kon dit zojuist weer beluisteren – dan is dat geen goed uitgangspunt. Het gaat om het gehele beleid. Wij komen later wel eens te spreken over de kwestie van de centrales.

De minister heeft wel gereageerd op al mijn opmerkingen over de internationale aspecten. Ik dank hem daarvoor.

Ik wil nog een enkele opmerking maken over de optimalisatie en punten die door collega's aan de overkant aan de orde zijn gesteld naar aanleiding van het 'ALARA-principe' – dit principe spreekt uit dat elke blootstelling zo beperkt mogelijk moet worden gehouden als redelijkerwijs mogelijk is – en naar aanleiding van het rechtvaardigheidsbeginsel. Het lijkt mij dat de gekozen weg van een zo goed mogelijke optimalisatie en, als dit niet kan, het aanbrengen van een extra veiligheidsfactor correct is.

Ik kan werkelijk met de beste wil van de wereld niet inzien wat daar tegenin te brengen is. Ik moet erop wijzen dat zowel het rechtvaardigheids- als het ALARA-principe in dit geval te maken hebben met de blootstelling, met de straling en niet met de afweging van andere financiële aspecten op dit moment, bij voorbeeld rond het thema kernenergie.

Als daarbij uitgegaan moet worden van de minst denkbare gebeurtenis, maar met grootste gevolg, namelijk een ongeluk, dan moet dit natuurlijk wel in de beschouwing betrokken worden, maar dan met de specifieke berekening van kans maal gevolg, de risicofactor dus. Op het eerste gezicht zie ik niet goed welke effecten de verandering heeft van het ALARA-principe in het ALATA-principe, zoals de heer Zijlstra naar voren heeft gebracht. Ik wil hier echter best over nadenken, omdat wij ongetwijfeld nog vaker het woord zullen wisselen over het thema van de kernenergie.

De heer **Willems** (PSP): Ik wil nog even ingaan op de optimalisatie. De heer Lansink zegt dat hij zich niet kan voorstellen dat iemand tegen het beleid is dat nu wordt voorzien. Het probleem is juist dat het beleid, zoals dat zou moeten zijn, namelijk het aanbrengen van extra veiligheidsmarges, niet gevolgd wordt.

De regering zegt uit te gaan van optimalisatie, maar laat dit in feite na, omdat men daar niet toe in staat

Zijlstra

is op dit moment. De extra veiligheidsmarges die dan als alternatief aangebracht zouden moeten worden, worden niet toegepast, omdat de EG-normen zonder verdere discussie worden overgenomen. Dan wordt het beleid toch niet gevoerd zoals de heer Lansink dit voorstelt.

De heer **Lansink** (CDA): Ik sluit niet uit dat ik het verkeerd zie. Als ik echter alle gegevens en feitelijkheden over blootstellingsnormen, eventuele accidenten enzovoort, op een rij zet en zie wat het kabinet heeft vastgelegd in de verschillende stukken en ook in het laatste stuk dat wij nog moeten bespreken over de eventuele bouw van nieuwe kerncentrales, dan moet ik zeggen dat wel zo goed mogelijk op die zaken is ingegaan.

Dat er geen absolute garantie gegeven kan worden van een risico van nul en dat er met andere woorden ook niet kan worden bepaald wat het feitelijke financiële gevolg is in het meest gunstige dan wel meest ongunstige geval, zit nu eenmaal in de aard van het onderwerp van deze discussie. Gelet op de stukken die wij nu voor ons hebben, en op de antwoorden op de schriftelijke vragen, houd ik echter staande dat wij voldoende materiaal hebben om hierover te spreken en te beslissen.

De heer **Braams** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de minister erkentelijk voor zijn uiteenzetting. Ik heb gemist de deskundigheid in Nederland, met name op het fundamenteel onderzoeksgebied. Ik denk namelijk dat alleen daaruit de criteria kunnen komen om na te gaan of met name veiligheidsnormen voor straling voor de hele bevolking voldoende gemotiveerd zijn en of daar nog aanpassingen in nodig zijn. Ik geef toe dat, als je gaat proberen om tot fracties van de natuurlijke stralingsdosis te komen, dan de zinvolheid van de arbeid wat gaat ontbreken.

Men kan die vraag in ieder geval stellen. Het inzicht komt echter alleen voort uit actief betrokken zijn bij onderzoek, het zelf verrichten van onderzoek eerst in nationaal verband en daarna in internationaal verband. Als men die deskundigheid heeft veroverd via eigen onderzoek, dan profiteert men ook van de deskundigheid en de gegevens die elders naar voren worden gebracht.

Ik wil daar graag nog iets meer over horen. Ik heb de indruk gekregen

dat de intensiteit van het stralingsonderzoek in Nederland teruggelopen is, zoals allerlei activiteiten op het gebied van stralingstechnologie. Daardoor is er enige achterstand aan het ontstaan, die niet eenvoudig kan worden ingelopen. Er kan alleen iets aan gedaan worden als begonnen wordt met een onderzoek op een zo breed mogelijk gebied, niet alleen een inventarisatie, maar ook een onderzoek naar de basiseffecten van straling.

Ik vind het jammer dat de heer Zijlstra geen enkele bijdrage heeft geleverd aan de discussie over de stralingshygiëne in Nederland. Daar gaat de nota voornamelijk over. Ik heb zelf geprobeerd nog eens de aandacht te vestigen op de medische dosis die redelijk groot is ten opzichte van de achtergrondstraling. Bij die medische dosis is ook de gemiddelde genetische dosis van belang.

Ik heb de indruk gekregen dat in de laatste decennia door het bewust worden van het belang van die zaak in de praktijk, aanmerkelijke verbeteringen zijn opgetreden. Ik weet echter niet wat op dit moment de stand van zaken is en in welke mate nog verbeteringen te verwachten zijn door andere methoden, beter onderricht, betere apparatuur enzovoort. De minister heeft daarvan gezegd dat het een taak is van WVC en dat dit departement bezig is met het uitvoeren van een Europese richtlijn.

In feite is het, wanneer over de stralingsachtergrond wordt gesproken, niet verstandig om de natuurlijke en technologische activiteiten te scheiden van die met een medische achtergrond, want ze cumuleren. Alleen de totale dosis is van belang bij een beoordeling van de gezondheidstoestand van de bevolking ten aanzien van dit punt.

Ik ben het met de heer Lansink eens dat het reguleerbare en het niet-reguleerbare een rol speelt bij de achtergrondstraling. Het zou natuurlijk interessant zijn om te weten hoe met het aantal mens-Sv kan verminderen door te kiezen voor andere bouwmaterialen. Men kan dan weer een getal krijgen in guldens voor één mens-Sievert. Misschien is het interessant om het van totaal verschillende kanten te benaderen.

Niet dat ik op dit moment adviseer om grote praktische activiteiten – anders dan het niet gebruiken van hoogovens of slakken of fosforzuurwinning – op dit punt te ontplooiën.

Het is echter wel van belang dat het goed wordt bestudeerd en geïnventariseerd. Uit zo'n onderzoek kan blijken of het praktisch zinvol is als bij voorbeeld de bouwmaterialen gereguleerd worden.

Ik ben toch wel optimistisch op het punt van de voorlichting. Het is mijn eigen ervaring als parlementariër die tegenover de kiezers verantwoording af moet leggen, dat er een enorme behoefte is aan betrouwbare informatie, waarvan men het gevoel heeft dat dit niet politiek gekleurd is. De regering zou daarin kunnen voorzien. Er zijn ook allerlei tegenstrijdigheden te constateren, bij voorbeeld op het punt van de uitkomsten van de onderzoeken bij de maatschappelijke discussie. Men zei daarbij dat als men het voor het zeggen had, men tegen kernenergie is, maar dat men verwacht dat er het in het jaar 2000 wel zal zijn.

Het is niet duidelijk of men wacht op betere voorlichting of op iets anders. Die voorlichting is echter geweldig belangrijk. Er zitten verschillende aspecten aan. Heel in het algemeen de stralingsaspecten. Waar en hoe moet men gaan wonen? Waar en hoe moet men op vakantie gaan? Hoe moet men reizen? Men moet inzien dat men zelf voortdurend allerlei beslissingen neemt, die op dat aspect uitwerking hebben, al is de uitwerking van zo'n besluit in de zin van lichamelijke of genetische uitwerking uitermate gering.

De heer **Tommel** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de minister voor zijn antwoorden en in het bijzonder voor het gevolg dat hij wil geven aan de uitnodiging om een vervolgdiscussie over stralingsnormen te houden. Ik ben ook zeer tevreden over zijn opstelling tegenover minderheidsadviezen. Dat heeft echter een consequentie. Ik meen dat er bij de samenstelling van adviesorganen ook rekening mee moet worden gehouden dat er minderheidsadviezen uit kunnen komen. Misschien is het goed het meerderheids- en minderheidsadvies van de Gezondheidsraad eens voor te leggen aan de Gezondheidsraad, met het verzoek deze ook eens te bespreken.

Ik heb nog drie vragen die in eerste termijn niet beantwoord zijn. Mijn eerste vraag betreft de kwestie van de Kernenergiewet. Wil de minister bevorderen dat de stralingsbescherming uit die wet wordt gehaald en

Tommel

dat daarvoor een aparte wettelijke regeling wordt geschapen? Ik heb dat, wat provocerend formulerend, onderbouwd met de stelling dat de bescherming tegen straling niet zo goed zou mogen zijn dat daarmee de bouw van kerncentrales onmogelijk wordt gemaakt. Ik heb dat afgeleid uit de inleiding tot de wet.

Ik heb voorts een antwoord gemist op mijn vraag welke beleidsvrijheid Nederland heeft om van in Euratom-verband gestelde normen in scherpere zin af te wijken. Ik verwijs naar het antwoord van minister Ginjaar op vragen van de heer Braams in 1980.

Mijn derde vraag was een meer technische vraag. Geldt het versoepelen of intrekken van de normen ook voor de thans geldende basislimiet voor de bevolking in haar geheel van 50 mSv per dertig jaar, een norm die de minister wil schrappen omdat de ICRP stelt dat indien haar aanbevelingen worden gevolgd de effectieve dosis voor de bevolking in haar geheel gemiddeld niet meer dan 0,5 mSv per jaar zal bedragen? Ik constateer echter dat, volgens blz. 40 van het IMP, alleen al het gebruik van conventionele bouwmaterialen een stralingsbelasting geeft van 0,3 tot 1,5 mSv/jaar. Kan de minister mij dat uitleggen?

De heer Willems (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil, vanwege het tweede gedeelte van deze UCV, niets meer van mijn kostbare spreektijd gebruiken. Wel wil ik nog twee vragen herhalen waarop, naar ik meen, de minister niet is ingegaan.

Zou het niet verstandig zijn in Nederland nader onderzoek te doen naar de blootstelling aan straling van radiologische werkers? Dat onderzoek is wel elders gedaan, maar nog niet in Nederland, terwijl mij dat toch van belang lijkt.

Mijn tweede vraag betreft mijn motie over bossterfte en de relatie met de radioactieve straling. Ik heb de motie nog steeds niet gehad. De tweede termijn van de minister begint nu en het lijkt mij zinvol dat hij die motie zo snel mogelijk krijgt, anders kan hij er niet op terugkomen.

De Voorzitter: Ik heb begrepen dat de minister de motie wel heeft.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! Ik bied mijn excuses aan voor het feit dat een aantal vragen herhaald moest worden. Ik zal met

die vragen beginnen. De heer Tommel vroeg om een splitsing van de Kernenergiewet. Ik moet eerlijk zeggen dat ik daar slechts een beperkt voordeel in zie, en dan nog meer een optisch voordeel dan een praktisch voordeel. Immers, de afweging, zoals die in de Kernenergiewet is weergegeven, moet toch altijd worden gemaakt. Wij hebben dat vaak met verbodswetgeving tegenover wetgeving die iets mogelijk maakt.

Met een splitsing ontloopt u zo'n afweging niet en dat lijkt mij ook niet de intentie van de heer Tommel. Ik begrijp wel wat hij bedoelt, maar op mijn wetgevingsprogramma neemt het een lage prioriteit in, vergeleken met zaken als de WABM. Ik spreek dan nog maar niet van de onderwerpen die wij deze week en in de maand maart met elkaar bespreken en die sowieso mijn eerste prioriteit zijn.

De heer Tommel (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Natuurlijk wil ik die afweging niet ontlopen. De Kernenergiewet geeft echter prioriteiten aan. In de wet staat, dat het wenselijk is op het gebied van kernenergie regelen te treffen in het bijzonder ter bevordering van een goede ontwikkeling op het gebied van de vrijmaking van kernenergie, zomede ter bescherming tegen die hieraan verbonden gevaren. Dat geeft een prioriteit aan: in het bijzonder dit en ook nog dat. Ik vind het onjuist, dat die prioriteit gehandhaafd blijft. Die zaken moeten worden losgekoppeld.

Minister Winsemius: Ik heb het zelf zo nooit gelezen. Ik voel er ook geen prioriteit in, als u het voorleest. Als we nu eens afspreken, dat er geen prioriteit in zit, dan zijn we toch een heel eind verder?

De heer Tommel (D'66): Mogen we dan ook afspreken, dat de gezondheidsbescherming voorop staat?

Minister Winsemius: Ik wil er graag nog eens naar kijken.

De heer Lansink (CDA): Mag ik dan opmerken, dat dat wat mij betreft niet hoeft. Feitelijk is namelijk sprake van nevenschikking door het woord alsmede en de doelstelling van de Kernenergiewet blijft ook geldig. Dat geldt voor meer wetten, zoals de minister terecht heeft opgemerkt. Ik kan reeksen wetten noemen, waarin van zo'n afweging sprake is. Ik zie dus de zin van een splitsing niet in.

De heer Tommel (D'66): Misschien wil de heer Lansink dan een voorbeeld van die hele reeks wetten geven?

De heer Lansink (CDA): Neem voor de aardigheid de Wet op het wetenschappelijk onderwijs. Die is gericht op de bevordering van onderwijs en wetenschapsbeoefening. Niettemin wordt in dezelfde wet de toelatingsbeperking van studenten geregeld. Dat is met het eerste eigenlijk in tegenspraak. Een ander voorbeeld is de Wet milieugevaarlijke stoffen. Daarin komen beperkingen te staan, maar tegelijkertijd worden die stoffen wel toegelaten. Eigenlijk is er in elke wettelijke regeling sprake van een soort van afweging. In dit geval lijkt het mij verstandig het maar zo te laten.

De Voorzitter: Ik heb het gevoel dat we al een eind dichterbij elkaar zijn gekomen. Ik stel voor, dat de minister zijn verhaal voortzet.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! De heer Tommel vroeg ook naar de Nederlandse beleidsvrijheid ten aanzien van de normen van Euratom. Die is aanwezig. Wij kunnen dus verder gaan. Daarbij moeten we er wel voor oppassen door af te wijken geen ongewenste gaten te laten ontstaan. Zij het met enige voorzichtigheid kunnen we dus waar nodig verder gaan en op specifieke omstandigheden inspelen.

De heer Tommel noemde ook een hele serie gevallen en zei toen, dat hij het niet meer kon volgen, omdat alleen al door de bouwmaterialen we aan de tax komen. Dat is juist. De bouwmaterialen zitten niet in de norm, omdat het geen directe activiteit is. Het wordt als een achtergrond beschouwd. Het is een van de punten van blz. 8, de achtergrondstraling en verhoogde natuurlijke activiteit, wat in discussie is. Dat is een punt, dat we vrij recent hebben opgepakt. Vliegass en bij voorbeeld bouwmaterialen horen daarbij. Men weet echter ook, dat men in een aantal Oosteuropese landen niet met een geigerteller de woonkamer moet betreden, omdat het dan erg onrustig wordt.

De heer Tommel (D'66): Dit lijkt mij toch een volstrekt onaanvaardbare zaak. Vroeger wisten we niet, dat bouwmaterialen een dergelijke hoge stralingsdosis afgaven. Toen hebben we normen opgesteld. Daarna bleek, dat we alleen al door de bouwmaterialen boven de norm uitkwamen en nu tellen we ze gewoon niet mee, zodat we onder de norm blijven.

Minister Winsemius: Die verhoogde natuurlijke radioactiviteit is typisch

Winsemius

een onderwerp, dat recent is onderkend. In discussie is nu, hoe we het verder handen en voeten moeten geven. Het is niet zo, dat we het maar even laten zitten, omdat het ongelukkig uit komt. Ik ben het geheel met de heer Tommel eens, dat we zo niet met elkaar getrouwd zijn.

De heren Lansink en Braams hebben nog gesproken over de splitsing in natuurlijke en andere straling, om het zo maar te zeggen. De heer Braams wees daarbij ook op de bouwmaterialen. De technologische ontwikkelingen hebben een extra stralingsbelasting tot gevolg. Dat heeft ertoe geleid, dat een splitsing is aangebracht tussen reguleerbare en niet reguleerbare straling. Bouwmaterialen zijn reguleerbaar. Duidelijk wordt beseft, dat een aantal grenzen niet zo maar overschreden mogen worden. Over die bouwmaterialen komt overigens op korte termijn een advies van de Gezondheidsraad. Op basis daarvan zal het nadere beleid worden geformuleerd.

Ik zal op dit moment niet verder ingaan op zaken als kansen op reactorongevallen, sterftekansen. Wij hebben hierover een eerste bespreking gehad. Ongetwijfeld zal hierover nog een tweede bespreking volgen. Het is een goede zaak, dat regelmatig wordt gediscussieerd over veiligheidsberekeningen, kans- en waarschijnlijkheidsberekeningen. Op die manier wordt de zaak beter bespreekbaar en concreter. De heer Zijlstra en ik zijn het erover eens, dat dit een stap vooruit is. Over de uitkomsten verschillen wij hier en daar van mening, maar dat is het legitieme recht van iedereen.

De heren Lansink en Zijlstra hebben over de Nucleaire veiligheidsdienst gesproken. De heer Zijlstra wilde er iets meer over horen. De heer Lansink vroeg zich af, of er wel sprake is geweest van afstemming. Dat is wel het geval geweest. Wij hebben aan de medewerkers gevraagd, of zij de best mogelijke organisatiestructuur wilden ontwerpen. Uit Het Parool vernam ik de voorstellen. Ik heb toen navraag gedaan; ik mocht het wel weten. De informatie in de krant was correct. Wij hebben ook gevraagd om de personele en financiële middelen aan te geven. Het zou interdepartementaal worden voorbereid, omdat er zoveel diensten zijn. Niemand is ermee gebaat, als iets slecht of niet

optimaal gebeurt. Nogmaals, ik wist er wel iets van. Als wij een standpunt hebben ingenomen, zullen wij dat de Kamer laten weten.

De heer Zijlstra wees op de eenzijdig samengestelde commissies. De heer Tommel wees erop, dat ter zake van de samenstelling van adviesorganen de minderheidsmogelijkheden moeten worden opengelaten. Dat gebeurt. Die commissies moeten op basis van deskundigheid worden samengesteld. Men moet geen ruzie inbouwen. Het is denkbaar, dat de deskundigen niet op één noemer kunnen komen en dat de wetenschappelijke standpunten tegengesteld zijn. Ik noem een voorbeeld. De een zal een lichtere constructie voorstaan, de ander meent, dat dikker lood moet worden gebruikt. Het moet mogelijk zijn, dat dit alles naar voren komt. Anders wordt een besluit genomen op basis van vernis.

ALARA tegenover ALATA; het lijken wel nieuwe meisjesnamen. Aan de ALATA-kant zitten toch wel beperkingen. De afweging is ingebouwd in ALARA; reasonably achievable. ALATA is zuiver technisch, verregaand dan alleen maar 'reasonably', aldus de heer Zijlstra.

Het hoeft echter niet. Ik kan mij voorstellen, dat men zegt: technisch kunnen wij met een lozing volstaan, want daaraan kleeft geen enkel risico. Om sociale redenen kan je zeggen – denk maar aan de emotionele beleving van mensen – dat wij toch verder gaan en een lager niveau aanhouden. Wat de heer Zijlstra bedoelt, behoeft dus niet tot het wellicht door hem voorziene resultaat te leiden. Vanzelfsprekend hebben technologische mogelijkheden altijd invloed. ALATA speelt altijd een rol, maar is dan niet alleen doch vergezeld van het tweelingzusje.

De heer Lansink sprak over advies van de Gezondheidsraad met betrekking tot cumulatie en dergelijke. Ik zou willen spreken over een oriënterend gesprek om na te gaan of een advies op dit moment zinvol te geven is door de Gezondheidsraad. Dit lijkt mij een verstandiger benadering. Anders wék ik misschien verwachtingen en creëer ik een onmogelijke taakstelling voor de Gezondheidsraad. Ik heb – in het kader van de Waddenzee, een volkomen ander onderwerp – ervaren hoe moeilijk het is een onderwerp, waarbij geheel verschillende effecten door elkaar lopen, werkelijk bespreekbaar te maken. Hetzelfde geldt met

betrekking tot de zure regen. Vaak is het noodzakelijk, eerst erg veel kennis te vergaren op elk specifiek onderdeel om daarna het geheel geïntegreerd te kunnen bezien. Ik wil, zeg ik tot de heer Lansink, graag overleggen over de mogelijkheden.

De heer Lansink sprak over de actualisering van beleid en de normen in dat verband. De Gezondheidsraad heeft inmiddels advies uitgebracht over de normstelling, in casu ICRP-26. Daarover wordt om het oogenblik een standpunt geformuleerd. Het lijkt mij verstandig, daarop nu niet vooruit te lopen. Ik laat het de Kamer weten, zodra wij zover zijn. Vervolgens maak ik die zaak bespreekbaar in dit kader.

De heer Braams wees bij herhaling op het verval van deskundigheid, dat een gevaar is voor het adequaat in kunnen spelen op nieuwe situaties. Deze wetenschappelijke infrastructuur zou volgens de heer Braams in stand gehouden moeten worden. Ik ben het hiermee eens. Het is ook in het bedrijfsleven te constateren dat, wanneer men er een tijdje uit is geweest, men een soort kunstmatige deskundigheid ontwikkelt. Dit houdt een risico in. Voor de wetenschappelijke deskundigheid geldt zeker dat men vingeroefeningen moet blijven doen om bij te blijven.

Dit onderwerp heeft zowel mijn aandacht als de aandacht van mijn collega van Economische Zaken, die hierbij betrokken is via zijn bemoeienis met het ECN. Wij zullen het opleidingsaspect wel degelijk in de gaten houden en proberen te voorkomen dat wij naar een niveau afglijden waarop wij volledig op het buitenland zijn aangewezen. Dit zou een ongelukkige situatie zijn.

Vervolgens ga ik in op de vraag van de heer Willems inzake de dosisregistratie van radiologische werkers. Ik zal dit opnemen met mijn collega van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Naar mijn mening bestaat een dergelijke basisregistratie, maar ik ben daarvan niet tot in detail op de hoogte.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Eén vraag is naar mijn mening onbeantwoord gebleven, ondanks dat de minister er al viermaal over gesproken heeft. Dit betreft de vraag over de kwantitatieve optimalisatie. Ik zou graag willen weten wat de minister vindt van een berekening op grond van bij voorbeeld verzekeringspremies om de kwantitatieve optimalisatie ook met betrekking tot dit onderwerp dichterbij te

Winsemius

brengen. Is de minister van plan hier schriftelijk op te reageren? Wil hij zo'n kwantitatieve vergelijking opstellen? Wat heb ik op dit punt te verwachten?

Minister **Winsemius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil hierop wel voor de vijfde keer ingaan. Dat is het geringste mijner problemen. De heer Zijlstra vraagt – naar mijn mening stelde hij zijn vraag voor de eerste keer – de verzekeringsrisico's te kwantificeren, zodat hij nog meer getallen op tafel krijgt. Dit zou zijn gelukzaligheid bij dit onderwerp verhogen. Mijn standpunt in deze kwestie is betrekkelijk simpel. De risico's zijn heel nadrukkelijk geschetst. Hierbij zijn zeer veel getallen aangegeven.

Het kwantitatieve aspect is daarbij heel nadrukkelijk aanwezig. De vraag of wij kerncentrales wel willen, speelt natuurlijk een zeer belangrijke rol. Vragen met betrekking tot het kernafval hebben gedeeltelijk een ethisch-maatschappelijk karakter. Het zal de heer Zijlstra, die zo graag kwantitatieve gegevens wil, bekend zijn dat laatstgenoemde vraag moeilijk in één eenheid is uit te drukken. Zolang dat niet mogelijk is, moet ieder voor zich die vraag beantwoorden om tot een afweging te komen. Uiteraard spelen ook technische punten een rol. Wat betreft de verzekeringspremies ben ik op dit moment niet voldoende op de hoogte, maar ik meen dat aan de te verzekeren bedragen een maximumgrens zit. Dat legt dus ook in zekere zin beperkingen op. Maar los daarvan meen ik dat de besluitvorming in ruim voldoende mate kwantitatief kan worden onderbouwd, maar ook dat het in hoofdzaak een maatschappelijke keuze is.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik vind dit antwoord ontoereikend. De minister weet net zo goed als ik dat er althans voor een groot deel van deze problemen een gemeenschappelijke noemer is te vinden. Ik begrijp dat, ondanks zijn vorige bezigheden, de minister geen economie is, anders zou hij weten dat geld zo'n gemeenschappelijke noemer is. Ik heb de minister een mogelijkheid gesuggereerd om een kosten-batenanalyse te maken. De minister gaat nu echter over anderssoortige kwantitatieve gegevens spreken. Mijn vraag is heel gewoon: Probeer zoveel mogelijk de afweging, zoals die op bladzijde 9 van de nota staat en waar ik het mee eens ben, financieel te onderbouwen.

Ik heb al de premie van 1,3 cent per kWh genoemd die in Duitsland, ondanks het feit dat het niet te verzekeren is, op rekening wordt geschreven van kernenergie. Dat is gebeurd door iemand van het CDU.

Dat zeg ik er maar voor alle zekerheid bij, opdat men niet denkt dat het wel weer een tegenstander van kernenergie zal zijn. Waarom kan zo'n analyse niet gemaakt worden? Ik denk het antwoord ongeveer al te weten. Niet omdat andere kwantitatieve gegevens toereikend zouden zijn, maar omdat die premie van 1,3 kWh natuurlijk niet zo gunstig is voor de vooruitzichten van kernenergie! Het zou eigenlijk wel moeten gebeuren als je de redenering volgt, die de minister zelf en terecht op bladzijde 9 van de nota aangeeft.

Minister **Winsemius**: Ik kan slechts herhalen wat ik al gezegd heb. Dan zal de heer Zijlstra ongetwijfeld zijn betoog weer herhalen, want hij wil een antwoord hebben dat hij niet kan krijgen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Willems vraagt in een motie aan de regering een onderzoek te laten verrichten naar de directe of indirecte bijdrage van nucleaire installaties aan de bossterfte ten gevolge van verzuring, analoog aan onderzoekingen in West-Duitsland en Frankrijk. Daartoe zou dan eerst literatuuronderzoek moeten worden verricht. Dat is in principe wel mogelijk. De Kamer kan dan zelf beoordelen of dit onderwerp al dan niet verder moet worden uitgediept. Ik kan dus aan het gevraagde in de motie voldoen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De vergadering wordt van 15.13 uur tot 15.25 uur geschorst.

De **Voorzitter**: Ik heet de minister van Economische Zaken welkom. Wij gaan nu spreken over het regeringsstandpunt OPLA en MINSK, 18 343, nr. 6. In 18 343, nr. 17 staat, dat deze gedachtenwisseling een vervolg is op de discussie over de nota radioactief afval van 1 oktober 1984. Ik stel mij dan ook voor, om niet al te snel onderwerpen buiten de orde te verklaren als ze niet nadrukkelijk in stuk nr. 6 worden vermeld.

Aan de orde is de behandeling van de **brief van de minister van Economische Zaken over de opslag van radioactief afval (18 343, nr. 6)**.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Zijlstra** (PvdA): Voorzitter! Ook als je naar het buitenland kijkt, blijkt dat de pogingen om voor de opslag van kernafval een oplossing te vinden zelden over rozen gaan. Zo heeft de Engelse regering op 24 januari jl. besloten, af te zien van de opslag van radioactief afval in een ondergrondse mijn bij Billingham. Daar staat dan weer tegenover dat het Amerikaanse ministerie van energie op 20 december jl. heeft aangegeven welke drie mogelijke vestigingsplaatsen voor opslag voor nader onderzoek in aanmerking komen. Dat laatste kan voor Nederland om verschillende redenen van belang zijn.

De drie plaatsen in de VS zijn Nevada (tufsteen) Hanford (bazalt) en Deafysmith (zoutlaag), hetgeen inhoudt – dat is een interessante conclusie – dat op het lijstje van het Department of Energy geen zoutkoepels voorkomen, terwijl de plaatsen gekozen zijn uit een lijstje van negen plaatsen, waarop oorspronkelijk vier zoutlaten en drie zoutkoepels stonden. Die drie zoutkoepels zijn door het Department of Energy gekozen uit een lijst van meer dan 200, zo stelt dat ministerie in de Guidelines van 1984. Weliswaar is de keuze van de drie genoemde plaatsen nog voorlopig, want de bevolking krijgt nog de gelegenheid om te reageren, maar het ziet er naar uit dat zoutkoepels niet meer voorkomen op de lijst van de VS, dat zout dus niet meer de alleenheerschappij heeft.

Dit is een opmerkelijke ontwikkeling als wij dit zetten naast de aanbevelingen van de Amerikaanse Academie van Wetenschappen uit 1955 om radioactief afval op te slaan in zoutkoepels. Het zou interessant zijn om van de bewindslieden te vernemen of zij weten waarom in de plannen van het Department of Energy geen zoutkoepels meer voorkomen. Is de conclusie gerechtvaardigd dat Nederland op dit punt achteraanloopt en dat de oude woorden van Heine weer worden bewaardheid? Ik denk overigens ook dat Nederland achteraanloopt als het de bouw van kerncentrales betreft, die immers in de VS stagneert.

Dit brengt mij op de criteria. Het Department of Energy heeft op 6 december 1984 die guidelines, richtlijnen of criteria, uitgebracht voor de opslag van kernafval. Het gaat om een vergelijking tussen criteria voor verschillende opslagme-

Zijlstra

dia en tevens om voor elk medium aan te geven welke concrete plaats dan de voorkeur zou verdienen. Deze criteria moeten overigens in overeenstemming zijn met die van de Nuclear Regulatory Commission and Environmental Protection Agency. Interessant is dat in het openbaar discussies hebben plaatsgevonden tussen deze instanties over de criteria. De bevolking heeft kunnen reageren; er zijn hoorzittingen geweest.

Het Department of Energy is verplicht te reageren op de commentaren en te verantwoorden welke wijzigingen er worden aangebracht. Kortom, het is een systeem – dat is althans mijn conclusie – dat veel meer openheid kent dan wat tot nu toe in Nederland gebruikelijk is. Het effect van het gesloten circuit, dat volgens velen in Nederland bestaat, is wantrouwen van grote delen van de Nederlandse bevolking. Het zou goed zijn als de criteria in alle openheid worden vastgesteld en dat bij de samenstelling ervan op zijn minst ook vertegenwoordigers van milieugroeperingen worden betrokken.

We kunnen het op één punt zelfs beter doen dan in de Verenigde Staten. Meteen na het bekend worden van de drie opslagplaatsen zijn de staten Texas en Nevada naar de rechter gestapt, waarbij zij het argument hanteerden dat hoewel de criteria verregaand waren, deze toch niet volslagen duidelijk waren en dat het derhalve niet mogelijk was om na te gaan op welke grond een keuze wordt gemaakt. Het zou, met andere woorden, voor een behoorlijke inschakeling van de bevolking in Nederland nodig zijn, dat het systeem voor de vaststelling van criteria zoals dat in de Verenigde Staten bestaat, hier wordt nagevolgd, waarbij de inhoud van de criteria nog wat meer wordt gespecificeerd.

Over de criteria wil ik nog het volgende opmerken. Er wordt een onderscheid gemaakt, in de Verenigde Staten, naar criteria die een vestigingsplaats geschikt maken en naar criteria die een vestigingsplaats diskwalificeren. Als men hierbij een goede kwantitatieve benadering toepast, betekent dit dat het niet meer mogelijk zal zijn, de criteria aan te passen of op te rekken. Ook op dat punt zijn de Verenigde Staten ons, zo denk ik, vooruit en verdient de daar bestaande praktijk navolging.

Dan is er nog het volgende, misschien ook niet onbelangrijke – hoewel voornamelijk optische – aspect, te weten dat bij deze discussie in de Verenigde Staten een belangrijke plaats wordt ingenomen door het gezichtspunt van eventueel menselijk ingrijpen in de toekomst. Daarbij gaat het met name om de vraag, hoe je er zeker van kunt zijn dat de opslagplaatsen tot in lengte van dagen herkenbaar zullen zijn. Men heeft lang gediscussieerd over de vraag, op welke wijze permanente markeringstekens – zoals piramiden of andere symbolen – boven die opslagplaatsen kunnen worden neergezet.

Een ander interessant punt in de discussie in de Verenigde Staten in dit verband is het aspect van de aanwezigheid van natuurlijke hulpbronnen, inclusief water. Ook in de Verenigde Staten is het niet mogelijk een garantie voor de kwaliteit van dit water over een periode van duizenden jaren af te geven. In Nederland verdient dit punt zo mogelijk nog meer aandacht. In de Verenigde Staten wordt in dit verband gesproken over goederen of stoffen die zich bevinden op de plaatsen waar die opslagplaatsen mogelijk komen en die economisch winbaar moeten blijven. Het gaat dan om stoffen die niet gemakkelijk uit andere bronnen kunnen worden verkregen. Als we dit gezichtspunt heel concreet toepassen op de Nederlandse zoutkoepels en op de omgeving daarvan – ik denk bij voorbeeld aan zich onder het zout bevindende gasvoorraden – , dan kunnen we stellen dat in Nederland, gezien onze beperktere keuzemogelijkheden, zoutkoepels waarschijnlijk behoren tot de meest ongunstige opslagplaatsen.

Ik noem vervolgens het aspect van de kosten. Elk van de drie voorgestelde opslagplaatsen in de Verenigde Staten zal nader worden onderzocht. Alleen dit onderzoek kost al 500 mln. tot één miljard dollar per plaats.

Voorzitter! Na deze, misschien toch leerzame en in Nederland navolging verdienende, ervaringen in de Verenigde Staten wil ik nog iets opmerken over een ander belangrijk uitgangspunt in de Verenigde Staten. Dit betreft het beginsel van de zogenoemde multi-pele barrières. Hierover zijn vragen gesteld; ik verwijs naar vraag 30. Het antwoord op deze vraag is nog niet beschikbaar. Ik vraag mij af, of op grond van die antwoorden – tenzij de minister ze nu kan geven – later niet nog een debat nodig zal zijn.

Ik denk namelijk dat het hier een van de meest belangrijke problemen in dit verband betreft. In tegenstelling tot hetgeen in Amerika de praktijk is, ziet de OPLA-groep af van het beginsel van de multi-pele barrières. De NRC daarentegen rechtvaardigt dit beginsel met de stelling, dat uitsluitend met het systeem van de multi-pele barrières een hoge graad van betrouwbaarheid in elke barrière en in alle componenten kan worden verwacht ter zake van de isolatie van het kernafval ingeval zich onverwachte fouten en gebreken voordoen. Daarom stelt de NRC hoge eisen aan alle componenten; dit in tegenstelling tot de opvatting van de Commissie OPLA, dat een gebrek aan de ene barrière 'verholpen' kan worden door een andere barrière.

De Nederlandse benadering moet vergeleken worden met de Duitse, duidelijk geworden bij Gorleben. Men constateerde daar dat er direct contact bestond tussen grondwater en zoutkoepel, maar men vond dat niet erg omdat er geen criterium van multi-pele barrières was, zoals in de Verenigde Staten. Men redeneerde in de BRD dat dat nadeel wel op een andere manier via andere afscherming zou kunnen worden opgevangen. Volgens het Amerikaanse systeem van multi-pele barrières zou Gorleben in Duitsland al zijn afgevallen. Bij OPLA begeeft men zich op een weg die mijn fractie niet wenst te volgen. Wij zijn van mening dat eerst criteria geformuleerd moeten worden waarbij wordt uitgegaan van het principe van multi-pele barrières voordat fase 1 van het voorgestelde OPLA-onderzoek van start zou mogen gaan.

Bovendien zou aan een andere voorwaarde voldaan moeten worden, namelijk dat zout geschikt is als opslagmedium. Wij hebben daarover bij een vorige gelegenheid een motie ingediend ten einde de heer Den Hartog in staat te stellen, zijn eerste onderzoek te vervolgen. Ik hoor straks graag van de minister of het juist is wat op een persconferentie is gezegd, namelijk dat de heer Den Hartog inderdaad die opdracht krijgt.

Ik ben benieuwd of als gevolg daarvan mijn motie overbodig wordt. Het moet duidelijk zijn dat fase 1 van OPLA niet kan beginnen dan nadat het onderzoek van de heer Den Hartog is afgerond en nadat over de resultaten daarvan in de Kamer is gedebatteerd.

Het OPLA-rapport wordt gepresenteerd als een aanzet om de verschillende opbergconcepten met elkaar te

Zijlstra

kunnen vergelijken. Ik vrees echter dat in dit geval de schijn bedriegt. Op blz. 8 van het rapport staat namelijk al dat in fase 2 enkele boringen tot een diepte van 500 meter zullen gaan, maar niet tot in de zoutlaag. Ik maak daaruit op dat het onderzoek in wezen gericht moet zijn op zoutkoepels en niet op de dieper gelegen zoutlagen. Ook klei komt er in de vergelijkingen slecht af. Ik vraag mij af of de redenering over de geschiktheid van eventuele andere opties niet op 'window dressing' lijkt. Komt het er in feite niet op neer dat in elk geval in zoutkoepels moet worden opgeslagen?

In het OPLA-rapport wordt vergeten dat invloed kan worden uitgeoefend op de soort en de verpakking van het afval. Ik bedoel daar het volgende mee. In het buitenland – in dit geval Frankrijk – is een belangwekkende ontwikkeling gaande naar aanleiding van het rapport van de commissie-Castaing. In dat rapport houdt men zich vooral bezig met de staart – back end – van de splijtstofketen. In het derde rapport van deze commissie wordt een pleidooi gehouden voor de afscheiding van actiniden. Deze actiniden zouden bestraald moeten worden om omgezet te worden in stoffen met een kortere levensduur. De commissie Castaing beveelt aan daarvoor een laboratorium op te zetten. Nu heeft deze methode nadelen. Zij impliceert immers opwerking.

Afscheiding houdt in dat een opwerkingsfabriek met een extra afdeling moet worden uitgebreid. Daardoor ontstaan weer extra bedrijfsrisico's. Ook ontstaat er weer nieuw kernsplittingsafval. Dat is allemaal waar, maar toch is het een interessante ontwikkeling. Onderzoek in deze richting zou zeker kunnen behoren tot het OPLA-programma. Het is ons niet duidelijk waarom de regering en de OPLA-commissie een dergelijke in Frankrijk aanbevolen ontwikkeling, die het afvalprobleem in belangrijke mate zou kunnen verminderen, niet vermelden in het rapport. Een dergelijke transmutatie zou tot de mogelijkheden kunnen behoren, ook voor de bestraalde splijtstoffen uit de bestaande kerncentrales die reeds in het buitenland zijn opgewerkt. Wij pleiten niet voor een grootschalige behandeling van deze stoffen, te meer daar over de industriële haalbaarheid nog geen uitspraken gedaan kunnen worden.

Nu er in het rapport een mogelijke concrete behandeling wordt aangegeven, verdient het aanbeveling de reeds geproduceerde en opgewerkte splijtstof zo'n behandeling te laten ondergaan. Wat de OPLA betreft, dient hieraan aandacht te worden geschonken.

De regering beweert dat opslag in zout veilig is. Als dit waar is, dan zou de regering geen bezwaar moeten hebben tegen een onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid voor het geval dat er toch een ongeluk gebeurt, zowel op het moment dat de mijn in bedrijf is als de periode daarna. Accepteert de regering in dit geval een onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid? Wij wijzen erop dat volgens een groep deskundigen van de Nuclear Energy Agency de bestaande regels voor een beperkte aansprakelijkheid slechts op de opslag kunnen worden toegepast, nadat enige wijzigingen in de verdragen zijn aangebracht. Een moeilijke vraag is namelijk over welke periode de regeling van de bestaande verdragen zich uitstrekt. De geleerden zijn het er nog niet over eens of de regeling slechts voor de bedrijfsfase van de opslagplaats geldt, dat wil zeggen zolang de mijn toegankelijk is, of ook daarna.

De regels van een beperkte wettelijke aansprakelijkheid lijken niet van toepassing als de opslagmijn afgesloten is, omdat de verantwoordelijkheid van de exploitant niet voor onbeperkte tijd gehandhaafd kan worden. Daarom wil het NEA dit nader bestuderen. Een interessante uiteenzetting hiervan staat in ATOM van december 1984. Als de redenering klopt zal zelfs het onzes inziens verwerpelijke beginsel van een beperkte aansprakelijkheid op den duur niet van toepassing zijn. Wij gaan hierbij uit van de huidige verdragen. Op deze manier wordt eventuele schade, nadat de mijn niet meer toegankelijk is, ondubbelzinnig en onbeperkt doorgeschoven naar de toekomstige generaties. Graag verneem ik hierop de zienswijze van de bewindslieden.

Minister Winsemius heeft voorts tijdens een UCV op 1 oktober 1984 gezegd, dat in het bedrag van f 360 mln. dat zijn collega Van Aardenne in de nota over de kosten van de elektriciteitsopwekking noemde, de kosten voor onderzoek van de zoutkoepels niet zijn opgenomen. Ook op andere punten is niet alles duidelijk. Het is bij voorbeeld niet precies bekend hoeveel door de kerncentrales nu al gereserveerd is

voor langdurige opslag boven de grond en voor definitieve opslag. Ik heb dit althans begrepen uit het antwoord van minister Winsemius. De fractie van de PvdA vindt het niet aanvaardbaar om hiervoor een blanco cheque af te geven die in de toekomst tot aanzienlijke bedragen kan oplopen. Wij vinden dat alle kosten voor onderzoek in verband met de opslag van kernafval die al gemaakt zijn of gemaakt zullen worden, door de exploitanten van de kerncentrales betaald moeten worden. Ook hier geldt immers het principe: de vervuiler betaalt, inclusief het onderzoek.

Door verschillende personen is gewezen op de mogelijkheid, het afvalprobleem op een voor Nederland 'elegante wijze' op te lossen. Dat betekent een ruiltransactie aangaan met een land dat kerncentrales aan ons land wil leveren. Volgens het Russische principe zouden deze landen het kernafval weer moeten terugnemen. De regering denkt hierbij aan Zweden, Frankrijk en West-Duitsland. Ik wil hierop nader ingaan.

Allereerst heeft de Zweedse regering uitgesproken, geen buitenlands afval te accepteren. Dat is duidelijk uit de scherpe reactie op het voorstel van de heer Blix van het IAEA om in Zweden een internationale opslagplaats in te richten. Frankrijk stuurt het afval van de opwerking naar Borssele terug en daaruit concludeer ik dat het zelf geen buitenlands afval wil ontvangen, ondanks de financiële voordelen die hieruit zouden voortvloeien. Op basis van de contracten waarover een paar jaar geleden uitgebreid in de Kamer is gedebatteerd, komt het afval juist wel terug.

In het verslag van het KIVI-symposium van 24 oktober 1984 staat dat West-Duitsland, België en Frankrijk hebben laten weten geen buitenlands afval op hun grondgebied te zullen accepteren.

Als een duveltje uit een doosje komt dan nog de China-optie te voorschijn

De heer Lansink (CDA): De heer Zijlstra is erg goed geïnformeerd. Is rekening gehouden met de eventuele uitwisseling van kennis en opdrachten, of zijn deze standpunten bepaald voordat sprake was van een eventuele uitbreiding van het aantal kerncentrales?

De heer Zijlstra (PvdA): Ik kan niet veel toevoegen aan wat ik heb gezegd.

Zijlstra

De heer **Lansink** (CDA): Dan is het duidelijk!

De heer **Zijlstra** (PvdA): Zweden heeft categorisch ontkend buitenlands afval te zullen accepteren. De optie van een ruil, dus levering van kerncentrales en opname van afval, is in die overweging betrokken. Frankrijk en West-Duitsland zullen zonder verdere concessies geen kernafval, bij voorbeeld uit Nederland, terugnemen. De tijd zal het leren. Een precies antwoord op de vraag van de heer Lansink kan ik dus niet geven. Met hem wacht ik met grote spanning de reacties af.

Ik kom op de China-optie. Stel het theoretische geval dat er nieuwe kerncentrales komen. Om een aantal redenen is het dan nog maar de vraag of het verstandig is om met China zaken te doen. Het valt op dat China uitsluitend uitgewerkte splijtstof en geen kernsplijtingsafval wil. De Chinese optie impliceert derhalve vervoer en verkoop van het in die splijtstof aanwezige plutonium, met alle daarbij behorende proliferatieproblemen. Indien deze problemen zouden worden opgelost of irrelevant zouden worden gevonden, zou de China-optie toch slechts een beperkte betekenis kunnen hebben voor nieuwe kerncentrales die tegen 2000 in bedrijf komen, aangezien het aanbod van China tot 2010 loopt. Het oorspronkelijke plan is dan al met tien jaar verlengd.

Volgens het MINSK-rapport is het uitgangspunt dat de opslagfaciliteit een technische levensduur van 40 jaar vanaf de oprichting moet hebben. Opmerkelijk is dat in deze opslagfaciliteit het afval maximaal 100 jaar bewaard moet worden. Bouwt men na 40 jaar een nieuwe faciliteit en, zo ja, hoeveel kost dat? Het MINSK-rapport gaat over de opslag van afval, maar zou ook moeten gaan over de eventuele opslag van plutonium. Plutonium blijft immers het eigendom van de exploitant van de kerncentrales. Plutonium wordt nu bij voorbeeld geleverd aan Super Phenix. Als men echter met de non-proliferatie ernst gaat maken is er een aardige kans dat het toch in Nederland zal moeten worden opgeborgen. Zou dat ook in zo'n MINSK-opslagplaats kunnen gebeuren?

Welke bewaking onder het non-proliferatie-regime zal overigens moeten worden ingesteld bij zo'n tijdelijke opslagplaats? Wij weten dat zo'n opslagplaats onder controle van het IAEA moet komen. Betekent dat

dat er niet alleen een 'magazijnbediende' moet zijn, zoals minister Winsemius dat zo beeldend aangeeft? Moet er niet ook een team zijn dat voorkomt dat er gesaboteerd wordt, dat plutonium houdende staven worden gestolen en dat terroristen aanslagen plegen? De opmerking over de 'magazijnbediende' is alleen uit dit oogpunt al een onderschatting van de ernst van het probleem.

Voorzitter! Wij hebben niet alleen te maken met de proliferatie-risico's. Wij hebben ook te maken met een risico dat in het IMP-straling met zoveel woorden wordt aangegeven.

In het IMP-straling staat op blz. 40, dat het vervoer van al dan niet bestraalde splijtstoffen het risico met zich brengt van diefstal. In het geval van zo'n MINSK-opslagplaats gaat het over al bestraalde splijtstoffen. Zo'n diefstal houdt volgens het IMP het gevaar in van chantage of bedreiging met het materiaal. Ook hierbij is het interessant om te weten, wat een mogelijke chantage of bedreiging met het materiaal aan verdere bewaking van zo'n opslagplaats met zich brengt. Dit is geen onbelangrijk punt. Op dit ogenblik ligt het Verdrag van Wenen bij de Kamer ter ratificatie, een verdrag om dit soort zaken beter internationaal te regelen. Wat betekenen diefstal en chantage of bedreiging met het materiaal voor de bewaking en voor de personeelsbezetting van de opslagplaats die volgens minister Winsemius slechts een 'magazijnbediende' vereist?

Je zou kunnen concluderen dat deze risico's niet worden erkend. Dat ligt besloten in de term 'magazijnbediende' van minister Winsemius. Het is allemaal erg veilig; wat is er eigenlijk aan de hand; het is een gewone industriële activiteit. Dat is nog eens onderstreept door tendentieuze opmerkingen van de heer Geertsema. Maar laten wij eens even veronderstellen, dat dit allemaal waar is. Dan kan de regering ook geen bezwaar hebben tegen onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid bij een groot ongeval. Uit de discussie van vanochtend heb ik begrepen, dat collega Lansink eigenlijk ook voor zo'n onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid is. Met het oog op de motie die ik eventueel in tweede termijn indien, wil ik ervan uitgaan dat het CDA ook begrip heeft voor de eis van onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid, gezien de geringe gevaren die volgens sommigen aan zo'n opslagplaats verbonden zijn.

De heer **Lansink** (CDA): Mag ik de heer Zijlstra misschien even uit zijn dromen helpen? Ik ben voor een wettelijke aansprakelijkheid, maar ik heb nooit gesproken van een onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid. Daarvan spreekt de heer Zijlstra wel. Als hij een verstandige tekst kan opstellen voor zijn motie, dan ben ik graag bereid om haar mede te ondertekenen. Ik twijfel daar echter aan.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Dat stelt mij nu weer teleur. Ik vraag mij dan af, waarom die wettelijke aansprakelijkheid geen onbeperkte kan zijn.

De heer **Lansink** (PvdA): Ik sprak vanochtend van een wettelijke aansprakelijkheid voor dit soort zaken. Het is echter een heel andere kwestie of zij onbeperkt moet zijn of niet. Als de heer Zijlstra dit in één adem meeneemt, dan wordt het knap moeilijk.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Het komt er dan op neer, dat u die onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid niet aandurft. Wat is daarvan dan de reden?

De heer **Lansink** (CDA): Daar komt het niet op neer. Er zijn veel meer zaken in het geding, die men ook moet afwegen. Wij hebben vanochtend voldoende gesproken over risico's en dergelijke. Ik wil echter best naar de tekst van uw motie kijken, als u dat ook doet, daarbij in herinnering nemend dat uw oud-collega Oele over de veiligheid heeft opgemerkt in Voorwaarts.

De heer **Zijlstra** (PvdA): De heer Oele achtervolgt mij voortdurend.

De heer **Lansink** (CDA): De heer Zijlstra voert altijd partijgenoten van mij en van de heer Braams ten tonele. Ik dacht: nu pak ik er ook maar eens een. De heer Oele is overigens niet de eerste de beste.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik vind dat ook heel begrijpelijk. Nu moet ik mij toch maar laten verleiden om er iets over te zeggen. In datzelfde interview heeft de heer Oele heel duidelijk gezegd, dat de opslagplaats voor hoogactief afval er niet komt, als de Drentse bevolking die opslagplaats niet wenst. Als het afval ook niet naar het buitenland kan, dan kan ook de heer Oele niet anders dan concluderen dat die kerncentrales er in Nederland niet bij mogen komen. De heer Oele zei, dat het voor de PvdA geen halszaak zou worden. Hij gaf daarbij zijn persoonlijke mening. Dat wil ik heel duidelijk zeggen.

Zijlstra

De heer **Lansink** (CDA): Ik wil de heer Oele nu citeren: 'De optie van de kernenergie is er een die bij ons zal blijven en waar wij niet met een machtswoord van af zullen komen'. Dat is duidelijk. Ik ben er blij mee.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik wil collega Lansink alleen maar zeggen dat ik bij verschillende gelegenheden gesteld heb dat de PvdA geen principiële bezwaren heeft tegen kernenergie. De heer Lansink maakt altijd dankbaar gebruik van de mogelijkheid om ons dogmatisch gedrag te verwijten. Er is bij ons helemaal geen dogmatisch gedrag. Wij wegen wel degelijk voor- en nadelen af. Als de nadelen zijn opgeheven, zoals de bezwaren van opslag van radioactief afval inclusief de veiligheid van kerncentrales en het proliferatiegevaar, en er ooit zo'n vorm van kernenergie ontstaat, dan zal de heer Lansink de PvdA niet tegenover zich vinden. Misschien is kernfusie wel zo'n vorm. Vooral nog wegen de nadelen echter zo zwaar, dat voor de PvdA dit soort produktie van kernenergie niet aanvaardbaar is. Wij hebben overigens gezegd dat dit mede inzet zal gaan worden voor de volgende verkiezing. Dit is echter al bekend.

De heer **Lansink** (CDA): Ik vind deze discussie toch wel aardig, want ik kan na elke beschouwing een nieuw citaat opdiepen. De heer Oele heeft ook gezegd: 'Daarnaast hebben wij iets radicaals, iets activistisch en bovendien iets populistisch.' Dan komt hij met een hele beschouwing waarom men met zo'n standpunt wat gemakkelijker zegt dat er geen kernenergie moet komen. Het gaat mij erom dat wij tot een goede verdere discussie komen over de voors en tegens. Dan vind ik het wat moeilijk om, als je spreekt over wettelijke aansprakelijkheid, dan onmiddellijk het onbepaalde ten tonele te voeren. Dit gebeurt namelijk nergens.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Met het laatste zijn wij weer terug waar wij begonnen. Die onbepaalde wettelijke aansprakelijkheid bestaat ook bij andere industriële installaties. Bij mijn weten is er nergens op dit punt een uitzondering, behalve de door een verdrag gedekte uitzondering voor kernenergie. Kernenergie bestaat al 40 jaar. Ik kan mij voorstellen dat je in de beginfase van zo'n nieuwe industriële toepassing een bescherming toepast voor een

zogenaamde 'infant industry'. Het beste bewijs, ook voor collega Lansink, van de betrouwbaarheid van kernenergie en de aanvaardbaarheid van kernenergie zou zijn, dat kernenergie na de moeilijke beginjaren volwassen geworden zou zijn, net als zoveel andere industrieën de kinderschoenen ontgroeid zijn. Hij zou daarvan ook ook de volledige consequenties moeten aanvaarden, namelijk onbepaalde wettelijke aansprakelijkheid.

Alleen kernenergie heeft die uitzondering. Dat is toch – dat moet iedereen begrijpen – niet zonder reden. Kennelijk moet die wettelijke aansprakelijkheid beperkt worden, omdat men de mogelijkheden dat er in geval van een ongeval gigantische schade zal ontstaan, zeer reëel acht. Door het gedrag van verzekeringsmaatschappijen is bij voorbeeld ook heel duidelijk aangegeven waarom kernenergie de kinderschoenen kennelijk nooit is ontwassen in 40 jaar. Alleen al om deze reden moet kernenergie met grote scepsis bekeken worden. Als de minister in zijn antwoord zegt dat hij de onbepaalde wettelijke aansprakelijkheid accepteert voor de opslag, dan behoeft ik geen motie in te dienen. Anders zal dit wel zo zijn.

Voorzitter: Een zaak die niet besproken wordt in het MINSK-rapport, is hoe de splijtstofstaven zich op de lange termijn gedragen. Het gaat hier om de risico's van een normaal bedrijf. Op 26 november 1979 stelde minister Van Aardenne in de memorie van toelichting bij het voorstel tot goedkeuring van de opwerkingscontracten dat de brandstofstaven in opslagbassins – hij sprak toen over bassins bij kerncentrales – niet onbepaald in goede staat waren te houden en dat na een aantal jaren een geleidelijke desintegratie van de staven mogelijk was. Het probleem waar het hier om gaat, is, dat de omhulling van de brandstofelementen geschikt is en ontworpen is voor stroomproduktie, maar niet voor opslag op termijn.

Bij droge opslag, een andere mogelijkheid, gaat die omhulling langzaam oxyderen. Om die reden was men in de Verenigde Staten huiverig voor opslag met luchtkoeling.

Het onderzoek naar de problemen wijst uit dat het erg moeilijk is extrapolaties te maken voor lange-termijneffecten. Vandaar dat het bureau dat in opdracht van de NRC het onderzoek verricht zich afvraagt of in de Verenigde Staten droge opslag ooit zal worden toegestaan. Dat staat

te lezen in Nuclear Fuel van 3 december 1984.

Over de risico's van ongelukken in droge en in natte opslag is in de Verenigde Staten een uitgebreide discussie ontbrand. Maar niet alleen in de Verenigde Staten, ook in Duitsland, dat wat verder is met deze vorm van opslag, heeft men – in dit geval voor natte opslag – proberen te berekenen wat de gevolgen van een groot ongeluk zouden zijn. Het Westduitse Institut für Reaktorsicherheit kwam tot een mogelijke stralingsbelasting op een afstand van 100 km tussen de 6300 en 47.000 rem, dat is 63 tot 740 Sv. Dat zijn dus volslagen andere cijfers dan de cijfers die aangegeven worden in de antwoorden op de vragen 90 en 94. Daarin staat dat de stralingsbelasting op zijn hoogst minder dan één Sievert zou zijn.

Ik heb al wat gezegd over de droge opslag in de Verenigde Staten. In 1979 heeft de Duitse Reaktorsicherheitskommission zich uitgesproken tegen het gebruik van luchtkoeling, juist omdat het gevaar voor corrosie zo groot zou zijn. Later, toen de deelstaat Niedersachsen zich had uitgesproken tegen de waterkoeling, had die Reaktorsicherheitskommission plotseling geen bezwaar meer tegen die droge opslag. Dat dreigt het nu dan ook te gaan worden.

Een ander aspect van het risico bij normaal bedrijf met droge opslag is de vraag hoe, als de brandstof er ooit nog eens uitgehaald moet worden, bij het inpakken van de splijtstof in een omhulling de gang van zaken is. Indien er dan, zoals te verwachten is, radioactiviteit uit de brandstofelementen kan vrijkomen, moet daarmee rekening worden gehouden op het moment dat die splijtstof wordt verwerkt, hetzij voor opwerking, hetzij voor verpakking voor directe opslag. Bij de hearing over Ahaus, waar droge opslag zou moeten plaatsvinden, kwam naar voren dat het openen van de verpakking van de splijtstof in een aparte hal moet gebeuren en met afstandsbediening omdat men er niet vlakbij mag komen. De kosten daarvan zijn overigens onbekend.

Op die hearing werd ook naar voren gebracht dat het maar de vraag is of de verpakking, de container, gedurende een zeer lange tijd intact kan blijven en of ze op den duur niet zal gaan lekken. Wij kunnen ons dus afvragen of er voldoende garanties bestaan dat de uitgewerkte brandstof te zijner tijd veilig kan worden bewaard, verwerkt en vervoerd.

Zijlstra

Er zijn risico's die wij niet kunnen overzien en die noch bij de 'magazijnbediende' van minister Winsemius, noch bij de heer Geertsema enige aandacht hebben gekregen, maar die ongetwijfeld bij de 20 gemeenten die zijn genoemd, enig nadenken zullen veroorzaken.

Ik wil nu enkele opmerkingen maken over de commissie-Geertsema. Wij hebben in tegenstelling tot wat kennelijk de bedoeling was, 20 mogelijke locaties in de pers gevonden. Ik wil graag het volgende weten. Als de commissie-Geertsema in september of oktober komt met een advies omtrent drie locaties, is dat advies dan bindend of kan de minister nog met andere plaatsen komen? Kan het ook nog een plaats worden uit de overige 17 of 7? Dat is een interessante vraag, gezien de vermenging van functies van de heer Geertsema als lid van de Eerste Kamer en als voorzitter van de LOFRA-commissie.

De minister heeft tijdens de UCV van 1 oktober gezegd dat de werkwijze van de commissie-LOFRA aan de Kamer zou worden voorgelegd op het moment dat de commissie is samengesteld, inclusief het tijdpad, zodat de Kamer daarover zelf kon oordelen.

Wij hebben nu een werkplan gehad. Een werkwijze heb ik niet ontvangen, maar misschien is dat hetzelfde. Het zou interessant zijn te weten welke werkzaamheden de regering voor de commissie-LOFRA in petto had en op welke manier die zouden worden verricht. Het zou ook interessant zijn te vernemen welke werkzaamheden die commissie tot op dit moment heeft verricht. Gezien de contacten van de minister met deze commissie kan hij ons dat zeker vertellen. Dit zou dus wat verder gaan dan het korte briefje aan de provinciebesturen. Overigens vind ik dat, nu het allemaal openbaar is geworden, ook de Kamer een kopie van die brief behoort te krijgen.

De commissie-LOFRA moet een vestigingsplaats zoeken voor het afval van de bestaande en de door de regering geplande kerncentrales. Bij een vorige gelegenheid hebben wij al een motie ingediend waarin wij uitspraken dat opslag voor nieuwe kerncentrales nu in ieder geval niet mag worden gepland. Het gaat bij de bestaande en de komende kerncentrales om een totaal van kernafval van vele malen de jaarlijkse produktie.

Dat betekent dat daar vele malen de jaarlijks geproduceerde hoeveelheid langlevende isotopen zal worden opgeslagen. Dat wil zeggen dat in die opslagplaats veel meer van die stoffen aanwezig zullen zijn dan in de opslag van een kerncentrale. Ondanks de aanwezigheid van deze gevaarlijke stoffen is het volgens de minister slechts een bestuurlijk probleem, dat technisch op te lossen is met de bekende magazijnbediende.

In het licht van dat bestuurlijk probleem moeten wij ook de opdracht van de minister aan het SIBAS (Samenwerkende Instellingen ten behoeve van Beleidsanalytische Studies) beschouwen. Wij hadden om een projectomschrijving gevraagd. De minister heeft wel een verhaal van de SIBAS geproduceerd, maar niet de projectomschrijving. Ik neem aan dat wij die nog krijgen? Boven het antwoord van de SIBAS, het werkprogramma zoals zij dat hebben opgevat, staat als titel: Opslag van gevaarlijk, met name radioactief afval; onderzoek van aspecten van publieke beleving en bestuurlijke beoordelingen. Volgens de SIBAS – en ik neem aan dat dit klopt met de werkopdracht van de regering – is dat radioactief afval blijkbaar toch wel gevaarlijk, ook al is de opslag volgens andere uitlatingen van de minister, ongevaarlijk.

Er heeft zich een hele geschiedenis afgespeeld over het werk dat de SIBAS aan anderen zou uitbesteden. Ik ken iemand die daarvoor benaderd is. Het was duidelijk dat bij die benadering de kwestie van de eventuele compensatie aan de gemeenten, als zij overigens niet bereidwillig genoeg zouden zijn, een grote rol zou spelen. Men wilde van de man, die daarvoor benaderd werd, weten op welke manier in het buitenland zogeheten compensaties hebben gefunctioneerd. Die compensaties in het buitenland zijn, opmerkelijk, van financiële aard. Is het de bedoeling dat de minister of de commissie-LOFRA armlastige gemeenten gaat opzoeken en daar met de geldbuidel gaat rammelen om die gemeenten zo ver te krijgen dat zij instemmen met de opslag van het afval?

Ik heb nog enkele opmerkingen over Den Hartog. In de antwoorden is men daarover niet zo erg duidelijk. Uit een persconferentie had ik begrepen – als Kamer hadden wij daarover toch op zijn minst een mededeling moeten krijgen – dat Den Hartog nu toch zijn vervolgoedpracht

krijgt. Uit het antwoord op de vragen concludeer ik echter dat kennelijk dat eindstadium nog niet is bereikt. Wordt de studie van Den Hartog inderdaad zo gefinancierd dat mogelijk wordt wat in onze motie op dit punt is geformuleerd?

Ik heb de heer Den Hartog gevraagd of de meer technische vragen die gesteld zijn naar de betrouwbaarheid van zout in een zoutkoepel behoorlijk waren beantwoord.

Ik heb hier een brief van de heer Den Hartog. Hij schrijft: Op vraag 63 is niet ingegaan, op vraag 64 ontbreekt een adequaat antwoord, vraag 67 is niet beantwoord en er is zelfs geen poging gedaan er iets op te zeggen. Zo gaat het door. Bewijzen uit het ongerijmde, zo noemt de heer Den Hartog antwoorden die gegeven zijn. Het is heel duidelijk, dat wij op deze manier niet kunnen werken. Het zijn vragen met een grote betekenis voor de toekomst en de veiligheid van mensen die de pech hebben boven zo'n zoutkoepel te wonen. Een behandeling in de Kamer kan zo niet.

'Pertinente onjuistheid' lees ik in de reactie van Den Hartog op de afname van de dosissnelheid in de tijd. Hij zegt: 'Ik maak mij hier erg kwaad over, want deze opmerking suggereert, dat wij geen rekening houden met de natuurwet. Ook wordt gesuggereerd', zo schrijft hij, 'dat wij onze sommen maken voor het geval de straling almaar doorgaat'. Het wordt te lang. Ik stop ermee. Ik wil alleen heel duidelijk maken, dat wij zeer ontevreden zijn over de gemakkelijke en oppervlakkige manier, waarop onze vragen worden beantwoord.

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Kennis en kunde ten aanzien van de mogelijkheden van kernenergie en de eventueel daarmee gepaard gaande risico's moeten worden vergroot, aldus het CDA-programma 'om een zinvol bestaan', van de jaren 1981 en 1982, dat evenals het programma daarvoor uit 1977, 'niet bij brood alleen', het afvalvraagstuk als grootste knelpunt signaleert. Ik geef nog een ander citaat. Aangezien bij uitvoering van welk standpunt dan ook de afvalproblematiek aan de orde zal zijn, dient met kracht verder gewerkt te worden aan een oplossing daarvoor, aldus de Stuurgroep Maatschappelijke Discussie Energiebeleid in het eindrapport. Dat is duidelijke taal, die om beleid vraagt.

Lansink

De bespreking van de brief van de minister van Economische Zaken over het regeringsstandpunt met betrekking tot de rapporten van de commissies OPLA en MINSK is feitelijk de voortzetting van het debat over de nota radioactief afval, dat wij op 1 oktober 1984 hebben gehouden. Die brief van 28 september bleef toen buiten beschouwing vanwege het verse karakter daarvan. De Kamer had voorts behoefte aan een schriftelijke vragenronde over het werk van deze commissies. De antwoorden op de vragen geven in het algemeen waardevolle aanvullende informatie, hoewel op een enkel punt – wellicht doelde de heer Zijlstra daarop – enige onzekerheid blijkt. Dat is echter geen schande bij een probleem dat moeilijk ligt.

Ter aanduiding van het algemene beleidskader wil ik in het kort de hoofdlijnen van de bijdrage van de CDA-fractie op 1 oktober nog even aangeven. In de eerste plaats stemden we in met de aanpak van de nota radioactief afval en in het bijzonder de instelling van de commissie-LOFRA. Ook gingen we akkoord met het aangegeven tijdschema, dat nu in de recente brief van de minister wordt bevestigd.

Verder gaven we de voorkeur aan bovengrondse centrale opslag van alle radioactief afval als een langdurige oplossing in afwachting van een definitief opslagsysteem. Meer aandacht vroegen we voor internationale samenwerking. Voorkeur hadden we voor niet-opwerking boven opwerking van bestraalde splijtstofelementen. Ten slotte vroegen we naar een duidelijke financiële opzet. Ik heb er begrip voor, dat zo'n opzet nog niet kon worden gemaakt, maar ik blijf het wel van groot belang achten.

Het afvalvraagstuk vraagt om een oplossing. Het uitstel dan wel het nog niet voor handen zijn van een definitieve oplossing is het gevolg van een paradox. Aan de ene kant is er de toereikende kennis inzake aard, omvang, effecten en tijdschaal van straling, waardoor een tijdelijke beheersing mogelijk en uitvoerbaar is. Dat is ook de reden, waarom op veel plaatsen is gekozen voor opslag in of bij kerncentrales. Aan de andere kant is er de wens een afdoende oplossing voor de eeuwigheid te vinden, welke gebaseerd moet zijn op een natuurlijk afsluitingsproces, omdat de tijdschaal niet past bij de duur van mensengeneraties maar wel bij die van de natuur.

Een natuurlijke afsluiting impliceert, dat de toegankelijkheid van het materiaal vermindert of verdwijnt, met als gevolg, dat nieuwere en betere technologieën, bij voorbeeld de omzetting in actinide met korte-halfwaardetijd, ver wegraken. Dat is een onmiskenbaar dilemma, hoewel meer en meer, ook in de VS de voorkeur wordt gegeven aan oplossingen, die de toegankelijkheid blijven waarborgen.

Een ander algemeen dilemma betreft de maatschappelijke weerstand tegen al wat met straling te maken heeft, in het bijzonder radioactief afval. Dat dilemma moet leiden tot een aantal beleidslijnen. Ik denk in de eerste plaats aan de beperking van het afval, hoewel die lijn nimmer een absoluut karakter kan hebben. Ik verwijs naar de grondslagen van het IMP-straling, waarover wij vandaag hebben gesproken.

In de tweede plaats denk ik aan de beleidsreeks: isoleren, beheersen en controleren van afval. Een zekere hoeveelheid afval moet nu eenmaal, gegeven een afwegingsproces, worden aanvaard, ook als wij geen nieuwe kerncentrales bouwen.

Vervolgens dient er een stelselmatig onderzoek te komen naar nieuwe methoden en technieken, als een opdracht, die volgt uit de uitgangspunten van verantwoordelijkheid en rentmeesterschap. Niet het hoofd in de grond, het zand of zout, maar doorwerken, onderzoeken, doorspeuren.

Er dient verder een uiterst zorgvuldig besluitvormingsproces te komen, met grote nadruk op formulering en handhaving van toereikende toetsingscriteria.

De fractie van het CDA stelt vast, dat de benadering van het vraagstuk van het radioactief afval – ook het afval van kerncentrales – thans zorgvuldiger en nauwgezetter verloopt dan in de jaren 1977 tot 1980. Ik spreek hiervoor mijn waardering uit. Ik herinner de bewindslieden overigens aan de eerder ingediende en aanvaarde moties; in 1978 de motie van de heer Van Houwelingen en mijzelf met betrekking tot de criteria ter toetsing van oplossingen van het afvalvraagstuk en in 1980 de motie met betrekking tot de opschorting van de proefboringen. Als ik die motie goed lees, dan zou zelfs met die proefboringen gestart kunnen worden, nadat wij de discussie hebben afgerond en besluiten hebben genomen. Dat stelt de regering niet voor, en dat is een illustratie van hetgeen ik zoëven zei.

Het beleidskader voor het kernsplijtingsafval, al dan niet na opwerking, kan mede op grond van eerdere bijdragen die ik hier heb uitgesproken, als volgt worden geformuleerd.

1. Een sterke voorkeur voor een centrale opslagfaciliteit, zowel bij het tijdelijke als het blijvende regime. Dat betekent tevens een zekere voorkeur voor de koppeling aan de faciliteit voor laag en middel actief afval.

2. Geen opslag van langere tijd bij de bestaande kerncentrales. Ik verwijs naar eerdere bijdragen in debatten. Hetzelfde geldt voor nieuwe te bouwen centrales, indien daartoe zou worden besloten. Het lijkt mij geen goede optie, om wanneer Borssele in het geding zou zijn, daar een opslagplaats te creëren. Dat kan echt niet.

De heer **Tommel** (D'66): Zou de heer Lansink kunnen uitleggen, waarom hij dat geen goede optie vindt?

De heer **Lansink** (CDA): Ik zie een nadrukkelijk onderscheid tussen het beheer, bestuur en bewaking van een kerncentrale en die van een opslagsysteem, gezien als centrale opslagfaciliteit.

De heer **Tommel** (D'66): Vindt de heer Lansink het bestuurlijk gezien, geen goede oplossing? Hij bedoelt dat niet in geografische zin?

De heer **Lansink** (CDA): In dit geval ook nog geografisch. Ik denk aan het waterbeheer, dijken. Het voornaamste argument is van bestuurlijke aard. Het is mij gebleken, dat hier en daar wel eens wordt gedacht aan een oplossing van deze aard. Ik heb een duidelijk standpunt naar voren gebracht. Ik zal hierop nader ingaan, wanneer wij over de kerncentrales discussiëren.

Voorzitter! Ik kom te spreken over de mogelijkheden van opslag in internationaal verband. Dat is en blijft een belangrijk gegeven, ook al zal het geen gemakkelijke opgave zijn.

Er moet gezocht worden naar aanvaardbare voorwaarden en naar geschikte locaties. China is wat ver van huis, letterlijk en figuurlijk, om meer redenen. Ik zeg dit, opdat de heer Zijlstra niet al te enthousiast wordt over China. Je kunt nooit weten! Stel je voor, dat in China een onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid wordt gegarandeerd.

Indien internationale oplossingen onmogelijk blijken, dan een langdurige bovengrondse of daarmee gelijk te stellen opslag, conform de aanbevelingen van de commissie-MINSK over de interimopslag.

Lansink

Ik heb voorlopig enige voorkeur voor een systeem van droge opslag, maar er moet natuurlijk nog goed naar gekeken worden. Ik verzoek in elk geval om een grondige technische en economische evaluatie. Ik verbind hieraan de voorwaarde dat een goede lokatie kan worden gevonden. Ik kom hierop straks terug.

Een laatste punt in dit verband is nader onderzoek volgens een weloverwogen weg naar opberging in de diepe ondergrond onder het nadrukkelijke voorbehoud dat een toereikend stelsel van criteria tijdig beschikbaar komt. In de brief van de minister naar aanleiding van de motie van de heer Willems wordt daartoe een eerste aanzet gegeven. Ik kom daarop straks even terug.

Een volgend voorbehoud is, dat de Kamer in de gelegenheid is, na elke fase van het onderzoek de voortzetting goed dan wel af te keuren.

Een derde voorbehoud is, dat zulks natuurlijk implicaties heeft voor de besluitvorming over de toekomst van de kernenergie in Nederland. Er is dus een koppeling.

Mijnheer de Voorzitter! Een ander algemeen aandachtspunt betreft de informatie en voorlichting over het afvalvraagstuk. De CDA-fractie steunt de motie-Tommel op stuk nr. 15, ingediend tijdens het vorige debat, en vraagt de bewindslieden deze motie, nadat zij is aanvaard – dat spreekt vanzelf – zo goed mogelijk uit te voeren.

De CDA-fractie stemt in met de stellingname over de rapportage van de MINSK-werkgroep. Daarbij maakt zij de volgende kanttekeningen. Wij doen nog geen uitspraak over de omvang van de faciliteit zolang nog geen besluitvorming heeft plaatsgevonden over het maximale kernvermogen in Nederland. De vraag is wel of zulk een opstelling consequenties heeft voor het werk van LOFRA. Misschien kan de minister enige klaarheid geven op dit punt, ook gelet op de motie-Zijlstra ter zake.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik begrijp uit de woorden van de heer Lansink dat hij het eens is met wat in die motie staat.

De heer **Lansink** (CDA): Ik kom hierop straks terug als het gaat over de kwestie van het afval. Ik heb de vorige keer al uitgesproken, meen ik, dat er geen principieel, wel een gradueel, verschil is tussen de omvang van het afval van de bestaande centrales en de twee, die er eventueel ooit bij komen. Dit beïnvloedt natuurlijk de lokatiekeuze.

De heer **Ernsting** (CPN): De heer Lansink zei: de vraag is wel of de nog te nemen beslissing met betrekking tot de uitbreiding van het vermogen van kernenergie gevolgen heeft voor het werk van de LOFRA-commissie. Ik neem aan dat de heer Lansink zo goed over deze vraag heeft nagedacht, dat hij daarop ook een antwoord heeft.

De heer **Lansink** (CDA): Ik heb zojuist een antwoord gegeven. Gelet op de beleidsvoornemens is er naar mijn mening geen sprake van een principieel verschil tussen de huidige situatie en de toekomstige situatie. Dit neemt niet weg dat het werk van die commissie op zichzelf beïnvloed kan worden. Ik zal hierop straks nog terugkomen, mede gelet op de reacties die het werk van de heer Geertsema nu al hebben opgeleverd.

Voorzitter! Ik pleit voor een zekere flexibiliteit. Een ontwikkelingsplan dat gekoppeld kan worden aan de besluitvorming inzake het aantal kerncentrales in Nederland – hiermee geef ik een volgend antwoord op de vraag – kan die flexibiliteit niet garanderen. De opslag komt dan vanzelf bij de centrales terecht. Ik heb al gezegd, dat ik dit geen goede benadering vind.

Ik heb een voorlopige voorkeur voor de realisering van een droge opslag, naar analogie van ontwikkelingen elders. Ik wil mij echter graag laten overtuigen van een betere methode, als die er zou zijn. Naar mijn mening moeten wij rekening houden met de verdere stappen in de bewaar- of bewerkings- en opslagcyclus. Met andere woorden: het maakt nogal verschil of de interim-opslagfaciliteit een tussenstap is op weg naar een internationale oplossing, of gezien moet worden als een systeem dat 50 tot 100 jaar moet kunnen functioneren in Nederland.

De conclusies van de regering met betrekking tot de interim-opslag zijn nog vrij beperkt. Dit is begrijpelijk, omdat nog weinig te zeggen valt over het werk van de commissie Geertsema – behalve hetgeen naar buiten is gekomen – en technisch-economische afweging nog moet plaatsvinden. Ik pleit voor een jaarlijkse rapportage over alle aspecten van het afvalvraagstuk. Deze rapportage kan al dan niet samenhangen met het besluitvormingsproces over de kernenergie. De Kamer dient in beginsel elk jaar de voortgang van het proces te kunnen bespreken.

1. vanwege de onzekerheid met betrekking tot het kernsplijtingsafval van de bestaande centrales; In Frankrijk en Engeland bestaat

daarover nog geen duidelijkheid;

2. vanwege de relatie tot de elektriciteitsvoorziening;

3. vanwege de internationale verplichtingen die wij zijn aangegaan.

In verband met dit punt wil ik een opmerking maken over het werk van de commissie-Geertsema en over de brief van de minister met betrekking tot de MER-procedure.

Het lijkt erop dat zelfs een zeer ervaren bestuurder als de heer Geertsema – kamerlid, minister, commissaris van de Koningin, kamerlid – moeite heeft gehad met het vinden van een juiste procedure voor een zorgvuldig besluitvormingsproces. Dat is geen kritiek, maar ik vraag mij wel af of het niet verstandiger was geweest de consultaties meteen in de eerste ronde te doen nadat de commissie zelf een lijst had opgesteld.

Volgens persberichten zijn schriftelijk inlichtingen ingewonnen over lokaties, maar dat had beter op een andere manier kunnen plaatsvinden. Ik merk daarnaast op dat de reacties van diverse betrokkenen mij voorbarig en overtrokken voorkomen. Er is een discussie geweest over de instelling van LOFRA. Ik meen dat wij met z'n allen ermee akkoord zijn gegaan dat lokaties moesten worden gezocht en dat er eerst 20, vervolgens 10, daarna 3 en tenslotte 1 lokatie zouden worden genoemd.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Wat bedoelt u met 'met z'n allen'?

De heer **Lansink** (CDA): Ik heb geen bezwaren gehoord tegen het zoeken naar lokaties voor interimopslag. Wel waren er bezwaren tegen...

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik vrees dat de heer Lansink niet goed geluisterd heeft, want de fractie van de PvdA heeft inderdaad geen bezwaren tegen het zoeken van een lokatie voor laag- en middenactief afval, maar wel tegen het zoeken van een lokatie voor hoog radioactief afval van kerncentrales. Ik wil dit misverstand uit de wereld helpen.

De heer **Lansink** (CDA): Dat hoeft helemaal niet want ik wilde zoëven al zeggen dat er moties van de PvdA liggen waarin ervoor wordt gepleit het afval bij de centrales te laten. Die moties zijn overigens verworpen. De verschillen in opvatting op dit punt zijn helder, maar er bestaat geen verschil van mening over dat er iets moet gebeuren voor het afval dat nu in Zijpe wordt opgeslagen. Als gemeenten wel wensen mee te doen aan het afwegingsproces dat moet leiden tot een oplossing voor Zijpe, maar ook duidelijk maken dat ze

Lansink

problemen hebben met de opslag van kernafval van centrales, dan is dat een ander verhaal.

Maar nu was er hier en daar al sprake van een primaire en zeer afwijzende reactie. Ik blijf bij eigen huis. Ik durf hier best uit te spreken dat ik de burgemeesters van Nijmegen en Wijchen niet begrijp. Ik heb wel begrip voor het feit dat zij zo reageren, maar ik vind het prematuur. Wij dragen in deze samenleving met z'n allen een verantwoordelijkheid voor in ieder geval het opbergen van het ziekenhuisafval en wellicht ook het kernafval dat wij produceren. Over het andere spreken wij later wel.

Het betaamt bestuurders in dat afwegingsproces te participeren. Zij mogen dan best negatieve zaken op tafel leggen. Als een gemeente als Nijmegen een beperkt industrieterrein tot haar beschikking heeft, moet men zich daar zeker afvragen of 120 arbeidsplaatsen op 20 hectare wel de moeite waard is! Ik denk het niet. Dat zou voor mij een argument zijn – er zijn er nog meer – om het niet te doen. De zaak wordt echter wat moeilijk als men bij voorbaat op die manier reageert.

De Voorzitter: Uw opmerkingen geven drie leden aanleiding om interrupties te plaatsen, namelijk de heren Tommel, Ernsting en Willems.

De heer Tommel (D'66): Ik begrijp de heer Lansink niet zo goed. Is het hem niet opgevallen dat de regering de opslag van laag actief afval wil combineren met de opslag van hoog radioactief afval. Denkt de heer Lansink dat dat die burgemeesters is ontgaan?

De heer Lansink (CDA): Natuurlijk niet. Ik loop niet weg wat betreft mijn verdediging van de centrale faciliteit. Als echter regio's en gemeenten in ons land vragen om een lage energieprijs en alle mogelijke andere zaken, vind ik een reactie als die van de burgemeester van Borssele aanzienlijk correcter dan hetgeen ik van andere burgemeesters heb gehoord. Ik noem geen enkele lokatie; dat is nu niet aan de orde. Om geen misverstand te wekken heb ik de streek genoemd waar ik zelf woon. Dat wordt mij niet in dank afgenomen.

Het gaat mij erom dat het een goed besluitvormingsproces wordt en het bij voorbaat al op de barricades gaan lijkt mij dat niet te bevorderen! Ik houd dat staande.

De heer Tommel (D'66): U gaat niet in op het feit dat het op de barricades gaan niets te maken heeft met het laag actief afval, maar alles met het andere soort afval. U scheidt dat gemakshalve maar even, maar beide soorten komen op dezelfde plaats terecht. Het probleem zou van een geheel andere orde zijn, ook voor de desbetreffende gemeenten, als beide soorten gescheiden zouden worden.

De heer Lansink (CDA): Dat waag ik te betwijfelen. Wij komen nog te spreken over eventuele uitbreiding van het aantal kerncentrales, waarbij het afvalvraagstuk de zwaarste voorwaarde zal zijn. Nu spreek ik slechts over het afval van de ziekenhuizen, de laboratoria en de bestaande centrales, waarvoor destijds de grote meerderheid van de Kamer verantwoordelijkheid heeft willen nemen en waar stroom wordt geproduceerd voor de gehele samenleving. Als blijkt dat het afvalvraagstuk onoplosbaar is, dat wij geen lokatie kunnen vinden, dan moeten wij geen nieuwe kerncentrales bouwen. Ik zeg dat hier nog eens nadrukkelijk. Het gaat mij nu om het proces waarmee wij op 1 oktober jl. al bezig waren en dat eigenlijk naar aanleiding van een terechte actie van Greenpeace tegen het dumpen van dergelijk afval op zee. Daar is dit een follow up van en in dat licht gezien vind ik de reacties van sommige bestuurders niet verstandig. Ik neem wat gas terug naarmate wij verder komen, maar dat zal men al gemerkt hebben.

De heer Ernsting (CPN): Tijdens de discussie over de Nota radioactief afval was al duidelijk dat wij toen ook spraken over mogelijke uitbreiding van het aantal kerncentrales en dat is inmiddels, gelet op de regeringsbeslissing, al een stap dichterbij gekomen. Wellicht zou de heer Lansink nu het voorstel kunnen doen om alsnog de 20 lokaties de vraag voor te leggen hoe hun reactie zou zijn geweest als het afval beperkt zou blijven tot dat van ziekenhuizen, laboratoria en bestaande centrales. Ik neem aan, dat hij zo'n ontzag voor die bestuurders heeft dat hij hen die vraag best durft voor te leggen!

De heer Willems (PSP): Voorzitter! De heer Lansink vergat bij zijn beoordeling van de reacties van de verschillende gemeenten nog twee aspecten. In de eerste plaats is het tot op heden volstrekt onduidelijk welke criteria de LOFRA nu precies hanteert bij het zoeken naar een lokatie en dat heeft in de afgelopen

maanden de onduidelijkheid en onzekerheid van de betrokken gemeenten uiteraard alleen maar vergroot. De ene keer wordt er over 20 ha gesproken en de andere keren over 25 of zelfs 30, wel of geen snel terug te keren kernsplijtingsafval, e.d. De gemeenten worden uiteraard buitengewoon schichtig als ze niet weten wat met een vrij neutrale formulering aan hen wordt voorgelegd.

In de tweede plaats trekken gemeenten wellicht meer lering uit de uitslag van de BMD dan de heer Lansink en wellicht vinden ze daarom dat ze de belangen van de bevolking het beste dienen als ze zich zo terughoudend mogelijk opstellen bij het vinden van een oplossing voor het afval, hetgeen in feite een groen licht voor meer kerncentrales zou zijn!

De heer Lansink (CDA): Impliciet heb ik al gezegd dat als men het soort zaken als de heer Ernsting noemde bij een nadere reactie zwaar wil laten meewegen dat uiteraard mogelijk is. Daar was in het tijdschema ook alle ruimte voor.

De heer Ernsting (CPN): En dat is voor u ook van belang in uw afweging van de komende beslissing over eventuele uitbreiding?

De heer Lansink (CDA): Natuurlijk en ik heb dat een- en andermaal gezegd; men kan het hier en daar zelfs ook nog nalezen!

Wat de opmerkingen van de heer Willems betreft, wil ik erop wijzen dat in het werkplan van de commissie LOFRA, dat ons bij de brief van minister Winsemius van 4 februari jl. is teruggezonden, bij de maand februari staat: informatief en oriënterend contact met provinciale besturen over lokatiecriteria en mogelijk geschikte lokaties (schriftelijk).

Het lijkt mij verstandiger om dat mondeling te doen, maar los daarvan, het gaat dan om lokatiecriteria. Ik neem dan ook aan dat men op die criteria kan reageren en bij voorbeeld kan zeggen dat er ook andere behoren te zijn. Dat kan toch elk gemeentebestuur doen? Het gaat mij om een inhoudelijke en zakelijke reactie en het bij voorbaat 'neen' zeggen, vind ik voorbarig. Een andere stelling verkondig ik niet!

Voorzitter! De draad van mijn verhaal weer oppakkend, kom ik bij een ander belangrijk punt, te weten de planologie. Dit heeft natuurlijk met het voorgaande te maken. De

Lansink

betreffende paragraaf uit het MINSK-rapport is tamelijk mager en voorlopig ontoereikend voor een behoorlijke beleidsvisie, laat staan voor een afweging. Dit is ook van belang voor hetgeen ik zoëven zei.

De stellingname met betrekking tot de korte aanvoerroutes impliceert dat de afstand tot kerncentrales klein zou moeten zijn. Dat geldt niet voor de bestaande, omdat het afval elders wordt opgewerkt. Over nieuwe centrales kan nog niet worden gesproken, maar zeker is wel dat bij spreiding van locaties het planologisch beeld er anders uit komt te zien dan het MINSK-rapport suggereert. Heeft de regering al een opvatting over deze kwestie of is het ook daarvoor nog te vroeg?

Mijn laatste punt bij dit onderwerp – alvorens ik nog iets over OPLA zeg – betreft de brief over de milieu-effectrapportage van minister Winsemius. Deze brief bevat ook een zekere onduidelijkheid. Ik begrijp eruit dat er een algemeen MER-rapport wordt gemaakt, dat gebruikt wordt bij de toetsing van de locaties; dat is allemaal correct. Vervolgens staat er dat wanneer er één locatie in de aanbeveling zou voorkomen – bij voorbeeld van een gemeente die niet negatief reageert, maar positief –, het in de rede ligt dat de COVRA tot de verwerving van het betreffende terrein zal overgaan. In deze situatie zou toetsing aan een locatie-onafhankelijke MER niet meer nodig zijn. Nu, dat begrijp ik niet.

De MER is of wel een goed toetsingsmiddel, of zij is dit niet. Is de MER een goed toetsingsmiddel, dan moet dit middel ook overal worden toegepast, ook als er toevallig gemeentebesturen zijn die een bepaalde opslagfaciliteit toejuichen. Niemand verwacht dit laatste overigens, maar in de brief wordt die verwachting wel uitgesproken. Ik vind dan dat men daarop dezelfde procedure moet loslaten. Kan de minister dit toezeggen?

Ik kom dan bij het laatste onderwerp: de kwestie van het hoogwaardig afval, waarbij het gaat om het opbergen onder de grond. De geologische opberging van afval in Nederland – feitelijk in zoutkoepels, hoewel klei kennelijk niet helemaal wordt uitgesloten – blijft een omstreden kwestie. Dat is terecht, omdat zakelijk en intuïtief bezwaren kunnen worden ingebracht tegen dergelijke opbergssystemen. Als ik spreek van 'intuïtief', dan denk ik aan datgene

wat men nu zoal kan vernemen over deze opslagsystemen.

Ik verwijs naar eerdere beschouwingen van mijn fractie en naar de stellingname inzake de criteria. Zulks betekent niet dat van alle onderzoek zou moeten worden afgezien. Dit zou in strijd zijn met de opvatting van het CDA dat kennis en kunde moeten worden vergroot, ook op terreinen waar de vorderingen maar moeizaam verlopen.

Terecht staan de veiligheidsbeschouwingen centraal in het OPLA-programma. Essentieel is daarbij de kwestie van de criteria, waarbij in het bijzonder aan de orde is: de eerdere stellingname van mijn fractie over de ICK-criteria. Bijstelling van criteria is natuurlijk denkbaar, maar pas nadat ijzersterke argumenten en – meer nog – afdoende onderzoek daartoe aanleiding hebben gegeven.

Voorts is er de motie-Willems (18 343, nr. 9). Ik noemde die motie zojuist al en betrek daar nu ook bij het standpunt van de minister van Milieubeheer, verwoord in de brief van 11 oktober 1984. Daarin wordt terecht de verbinding gelegd tussen het belang van de toetsingscriteria en de daarop aansluitende ontwikkeling van een toegespitst radiologisch criterium. De andere criteria zijn daaraan niet ondergeschikt, zo is mijn stelling. Delen de bewindslieden deze conclusie?

Verder zijn natuurlijk van belang de antwoorden op een reeks vragen, die vanuit de Kamer zijn gesteld met het oog op de behandeling van de brief. Ik wil daarbij nog drie punten aan de orde stellen. In de eerste plaats de wijze waarop en het tijdsbestek waarbinnen het radiologisch criterium wordt vastgesteld. Blijkens de brief van 11 oktober 1984 zal dit binnen het bestek van de zogenaamde fase 1 plaatsvinden. Die duidelijkheid ontbreekt in de recente antwoorden. Het lijkt alsof dit iets wordt teruggenomen.

In de tweede plaats is er de oriëntatie op een buitenlands criterium in de beginfase. Welke fase? Geschreven wordt immers, dat een eigen Nederlands criterium in fase 3 niet kan worden gemist. Hier is dus sprake van een verschil met de brief van 11 oktober 1984.

Ten slotte is er de doorwerking van de ICK-criteria van 1979, die inderdaad niet zonder meer kunnen worden gebruikt voor de toetsing van de radiologische aanvaardbaarheid of onaanvaardbaarheid, maar die wel een belangrijke rol moeten spelen.

De stukken zijn daarover niet duidelijk. Als ik het mij goed herinner, dan heeft collega Zijlstra daarover op 1 oktober 1984 een paar opmerkingen gemaakt in dezelfde zin.

Eventueel zou in een kameruitspraak het belang van een toereikend stel van toetsingscriteria opnieuw moeten worden vastgelegd, in aansluiting op de eerdere lijn. Ik wil daar best van afzien, maar dan moet ik wel een duidelijk antwoord hebben op de vraag hoe dit nu zit met enerzijds de ICK-criteria van destijds en anderzijds het nieuwe radiologische toetsingscriterium.

De eerdere stellingname van de regering inzake de voorkeur voor opslag van kernsplijtingsafval in het buitenland – indien geen nieuwe centrales worden gebouwd – is achterhaald en zij is ook niet in overeenstemming met de beschouwing over het weinig principiële en hooguit graduele verschil tussen de opberging van afval van respectievelijk 500 megawatt, 2000 megawatt of 3500 megawatt aan kernvermogen. Als ik hier spreek van 'achterhaald', geldt dit uiteraard voor de regering en nog niet voor de Kamer. De vraag naar de haalbaarheid is overigens vandaag niet aan de orde.

Ik plaats eveneens een vraagteken bij de te stellige opvatting dat concentratie van berging in steenzout geboden is. Ik plaats dit vraagteken ook gezien de technologische ontwikkelingen en ervaringen elders. Gelet op de beschouwing van collega Zijlstra, wil ik het volgende opmerken. Het is niet zo dat in Amerika geen opslag in zoutlokaties meer zou voorkomen, gezien de wetstekst. Een van de drie lokaties moet een zoutlokatie zijn. Ik zal collega Zijlstra straks de tekst van de wet overhandigen. Gelet op de beschikbare lokaties moeten er één of meer zoutlokaties bij zijn. Ik ben echter van mening dat de keuze voor steenzout moeilijker is dan de keuze voor graniet of basalt.

De heer **Zijlstra** (PvdA): De term die in de stukken wordt gebruikt, is 'bedded salt'. Het gaat dus om een zoutlaag en niet om een zoutkoepel. Een van de drie lokaties is dus een zoutlaag en niet een zoutkoepel.

De heer **Lansink** (CDA): U hebt het over een zoutlaag, maar die is wel van steenzout.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik heb gezegd dat er kennelijk in de VS niet in zoutkoepels mag worden opgeslagen, maar wel in een dunne zoutlaag. In Nederland hebben wij daarover tot

Lansink

nu toe ook niet gesproken. Het ging hier om koepels. Het onderzoek in Nederland richt zich daarop. Dat is het verschil.

De heer **Lansink** (CDA): De conclusie moet dus zijn dat uw bezwaren zich alleen richten tegen opslag in koepels in niet in zout op zichzelf? Bij mij is het net andersom. Ik heb bezwaar tegen opslag in zout en niet tegen opslag in koepels. Ik weet dat dit vreemd klinkt, maar iemand die er wat langer over nadent, begrijpt dat verschil misschien.

Uit het regeringsstandpunt maak ik op dat op korte termijn zal worden begonnen met de inventarisatie van de bestuurlijke en planologische aspecten die bij het onderzoek van de fasen 2 en 3 een rol zullen spelen. De fractie van het CDA heeft geen bezwaar tegen een dergelijke inventarisatie. Zij wil tijdig voor de besluitvorming over de tweede respectievelijk derde fase op de hoogte gebracht worden van die inventarisatie. Inhoudelijk vooruitlopen op de fasen 2 en 3 is ongewenst. Ik neem aan dat dit ook niet de bedoeling is. Ik stem dus in met wachten op de start van fase 2 en 3 tot na de evaluatie van fase 1. Terecht worden daarbij de internationale ontwikkelingen betrokken.

Mijn laatste punt betreft de achtergrond van de financiering van het onderzoek die ten laste zou komen van de rijksbegroting en wel van die van het ministerie van Economische Zaken. Daarover is tot nu toe weinig medegedeeld. Evenmin is er veel gezegd over de kans dat een substantiële bijdrage door de Gemeenschap zal worden geleverd. Kunnen de bewindslieden daarover meer helderheid verschaffen?

De heer **Braams** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het gaat in deze discussie feitelijk om het regeringsstandpunt dat is verwoord in een korte brief van 28 september. In deze brief worden de nota's zelf ook aan de orde gesteld. In de UCV van 1 oktober 1984 hebben wij al aangegeven hoe naar onze mening het probleem van de opslag van radioactief afval moet worden aangepakt, zodat er een oplossing gevonden wordt die ook gedurende langere tijd aanvaardbaar is. Wij hebben toen in eerste instantie onze voorkeur uitgesproken voor interimopslag gedurende een periode van 50 à 100 jaar. Dat betekent dat er geruime tijd beschikbaar is om

naar zogenaamde definitieve oplossingen te zoeken en een geschikte oplossing voor Nederland te ontwerpen.

In het MINSK-rapport wordt aangegeven dat bij interimopslag een keuze uit verschillende mogelijkheden beschikbaar is. Er zijn verschillende methodes denkbaar. De fractie van de VVD steunt de regering in haar opvatting dat een keuze gemaakt zal worden na afweging van de technisch-economische aspecten. Op dit moment behoeven wij geen definitieve keuze te maken. Wij vinden het wel belangrijk dat hieraan verder wordt gewerkt en dat geprobeerd wordt een zo goed mogelijk inzicht te krijgen in hetgeen nu precies moet worden opgeslagen. Ik denk daarbij aan de hoeveelheden en de mate van radioactiviteit. Een en ander is afhankelijk van de duur van de interimperiode.

Op dit moment hebben wij een lichte voorkeur voor opslag in een waterbasin gedurende de eerste periode. Tijdens die periode is de hitte-uitstraling het grootst. Het opbergen in water biedt de grootst mogelijke zekerheden. Deze opslag is niet gedurende een zeer lange termijn nodig. Daarbij speelt een rol dat de vraag hoe lang splijtstofmateriaal tegen water bestand is bij de heersende temperatuur, nog niet duidelijk beantwoord is.

Het regeringsstandpunt over de procedure die gevolgd moet worden bij het onderzoek naar opberging in een geologische formatie kan mijn fractie steunen. Het is daarbij voor mijn fractie van groot belang dat in internationaal verband wordt samengewerkt en dat allereerst wordt geprobeerd in EG-verband samen te werken.

Daarbij zal ook moeten worden bezien in hoeverre de opslag van uit Nederland afkomstig KSA-materiaal in buitenlandse faciliteiten mogelijk wordt of kan worden in de verre toekomst. Als ik echter de bijlagen bij de antwoorden zie, dan blijkt dat de meeste landen niet aan een definitieve opslag denken voor 2010. Deze landen richten zich meer op 2000, 2020 of 2040. Dit betekent dat de datum voor het eindoverleg over het in het buitenland opslaan van dit materiaal, alsmede die voor een definitieve opslag nog zeer ver weg liggen.

Op dit moment is dit eigenlijk nauwelijks aan de orde, tenzij het aan de orde kan worden gesteld bij de buitenlandse leveranties die eventueel

nodig zijn voor de bouw van nieuwe kerncentrales. Graag ontvangen wij van de regering de toezegging, dat het onderzoek van fase 1 aan de Kamer wordt voorgelegd en dat hierover een discussie tussen de bewindslieden en de Kamer kan plaatsvinden, alvorens definitieve stappen in volgende fasen worden ondernomen.

Wij stellen hierbij, dat de discussie zich niet zozeer moet toespitsen op de absolute waarden van de risico's die bij opberging worden gelopen, maar dat het ons vooral gaat om het risico van de totale splijtstofcyclus in vergelijking met de alternatieven, waarbij ook de totale cyclus moet worden bekeken. Daarbij wil ik nu reeds opmerken dat het risico van de totale cyclus van het gebruik van steenkolen op de lange termijn als onaanvaardbaar hoog wordt geschat.

Wij zien niet dat steenkool toch de aangewezen brandstof zal zijn in de volgende eeuw. Wij nemen aan dat kernenergie in de volgende eeuw in een groot aantal landen de belangrijkste bron van de elektriciteitsproductie moet zijn. Als dit een feit is, dan moeten wij hiermee in Nederland ook leren leven. Er is geen enkel bezwaar om ook langs deze weg in elektriciteit te voorzien, met name ook vanwege de grote milieuvoordelen die hier tegenover staan.

De antwoorden die zijn gegeven, geven veel informatie. Hoewel de materie erg interessant is, wordt deze zo langzamerhand veel te technisch om hierop in detail in te gaan. Onze voorkeur gaat er naar uit dat deze zaken internationaal worden besproken en onderzocht en dat dan een consensus wordt bereikt, waaruit de voor Nederland mogelijke opties voortkomen.

Over het onderzoek dat Den Hartog zou kunnen verrichten, wil ik het volgende opmerken. In wetenschappelijke kring is er een interessante discussie ontstaan. Zulke discussies kunnen worden afgesloten door onderzoek te verrichten naar de hieruit voortgekomen gegevens. Onzes inziens dient de Kamer niet te treden in uitspraken over de vraag welk wetenschappelijk onderzoek gedaan moet worden en welk niet. Daarvoor zijn geëigende organen, zoals ILONA. Voorts zijn er op dit gebied internationale organen. Als blijkt dat een onderzoek zinvol is en dat het belangrijke informatie kan geven, dan zal hiervoor zeker een opdracht komen. Als Kamer wensen wij echter geen uitspraken te doen

Braams

over het al dan niet wenselijk zijn van een gespecialiseerd onderzoek.

De heer **Tommel** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil hierbij de kanttekening plaatsen dat de heer Braams voor zichzelf spreekt en niet namens de Kamer. Ik deel zijn mening absoluut niet.

De heer **Braams** (VVD): Ik spreek alleen maar namens mijn fractie. Ik heb dit diverse malen gezegd. Als u echter iets anders hebt gehoord, dan bied ik daarvoor mijn excuus aan.

De heer **Tommel** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De heer Braams sprak over de Kamer en dat vind ik voorbarig.

De heer **Braams** (VVD): Ik wist niet eens dat ik dat gezegd heb.

De **Voorzitter**: De heer Braams was van mening dat de Kamer een en ander niet zou moeten willen.

De heer **Braams** (VVD): Ik vind dat de Kamer niet moet optreden als een beoordelingscommissie voor wetenschappelijk onderzoek. Dat wil ik wel herhalen. Hiervoor zijn nationale en internationale organen. Als ik dat heb gezegd, dan heb ik dat ook echt bedoeld.

De heer **Tommel** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! En daarmee ben ik het dan ook absoluut niet eens. Als wij de regering vragen om bepaalde onderzoeken te laten uitbesteden en te laten uitvoeren, dan geven wij een bepaalde beleidsvrijheid uit handen als wij ten principale zeggen dat dit ons werk niet is. Dat lijkt mij een wonderlijke zaak. Het zou ook een unicum zijn.

□

De heer **Tommel** (D'66): Voorzitter! Aan hetgeen op 1 oktober jongstleden al is opgemerkt, voeg ik het volgende toe. Zoals ik al meermalen heb uiteengezet, is mijn fractie tegen de bouw van nieuwe kerncentrales in ons land. Als ik dus spreek van kernsplijtingsafval, is dit in mijn optie slechts afkomstig van de centrales te Dodewaard en Borssele. Allereerst is het van belang te weten of en, zo ja, wanneer dit afval na opwerking in het buitenland naar Nederland terugkomt. Een recent persbericht meldt dat er vanuit moet worden gegaan dat in het begin van de jaren negentig afval vanuit Frankrijk in ons land zal aankomen. Is dit bericht juist?

Zodra het afval in Nederland aankomt, zal een interimopslagfaciliteit gereed moeten zijn om het

tijdelijk op te slaan. Het MINSK-rapport is over de technische en de veiligheidsaspecten van zo'n interimopslagfaciliteit nogal optimistisch. Het valt echter op dat geen rekening is gehouden met de gevolgen van ernstige sabotage-acties en oorlogshandelingen, gericht op het vernietigen van de opslagplaats. Gezien de regelmatig plaatsvindende terroristische acties die allesbehalve amateuristisch worden uitgevoerd en gezien de in West-Europa helaas frequent gevoerde oorlogen, vind ik dit een onbegrijpelijke lichtzinnigheid.

Ik verneem dan ook graag van de bewindslieden wat de gevolgen zouden zijn van het volledig vrijkomen van alle in de interimopslagfaciliteit aanwezige radioactief afval, dus niet alleen van het gasvormige, indien dit, bij voorbeeld door een bomexplosie, in de omgeving wordt verspreid. Dat aan een dergelijke belangrijke kwestie nauwelijks aandacht is besteed, roept uiteraard wel vragen op over de kwaliteit van het MINSK-rapport.

Naast deze technische vragen is er ook nog een bestuurlijke: welk tijdschema heeft de regering op dit moment voor ogen voor de realisering van de interimopslagfaciliteit? Ik acht het onhaalbaar dat deze tijdig gereed zal zijn, indien het kernsplijtingsafval inderdaad in het begin van de jaren '90 wordt teruggezonden. Hoe zal de regering in dat geval handelen? Overigens ben ik van mening dat het verstandig zou zijn de bouw van een interimopslagfaciliteit in Nederland achterwege te laten en de geringe hoeveelheid afval op te slaan bij faciliteiten in Frankrijk, Groot-Brittannië of de Duitse Bondsrepubliek.

Ik stel dat niet voor om het probleem van het afval naar het buitenland te verschuiven. Ook die buitenlandse opslag zal namelijk aan hoge eisen moeten voldoen. Het creëren van een opslagfaciliteit voor zo weinig afval lijkt mij niet alleen uit veiligheidsoverwegingen, maar ook financieel erg onaantrekkelijk. Voor alle duidelijkheid, ik doel niet op de ruil van afval met een contract voor de levering van nieuwe kerncentrales.

Dezelfde argumenten gelden in nog sterkere mate voor de definitieve opslag van het afval in diepe geologische formaties. Ik ben zeker geen principieel tegenstander van het zoeken naar oplossingen voor het probleem van kernsplijtingsafval. Integendeel. Tegen mijn zin is en wordt het afval geproduceerd. Te doen alsof het niet bestaat is

struisvogelpolitiek. Het lijkt mij efficiënt om dit onderzoek in internationaal verband uit te voeren en te zijner tijd te bezien of nader op de Nederlandse situatie toegespitst onderzoek moet plaatsvinden en, zo ja, welk. Haast behoeft hiermee niet te worden gemaakt. Immers, het afval zal naar de opvatting van de regering toch vele tientallen jaren in een interimopslagfaciliteit moeten worden bewaard.

De regering heeft echter wel haast. Ik heb sterk de indruk dat het afval koste wat het kost ergens in Noord-Nederland in het zout moet worden opgeslagen. Ik ben bang dat het radiologisch toetsingscriterium, dat nog moet worden opgesteld, desnoods zodanig zal worden aangepast dat een opslag in zout aanvaardbaar wordt gemaakt. Wij hebben daarmee immers ervaring.

Reeds in 1979 waren er criteria waaraan een zoutkoepel zou moeten voldoen om in aanmerking te komen als bergplaats voor kernsplijtingsafval. Toen bleek dat geen enkele zoutkoepel aan de criteria voldeed, verdwenen de criteria. Nu worden naast zoutkoepels ook zoutkussens en gelaagd zout in het onderzoek betrokken. Dat zijn mogelijkheden die destijds als onveilig waren verworpen. Nadere gedachtenvorming over de criteria had tot een beter voorstel geleid, aldus de regering.

Wat zijn de gevolgen van deze belangrijke wijziging in het pakket van eisen waaraan een ondergrondse opslag van radioactief afval moet voldoen, nu is gebleken dat zo'n wijziging binnen enkele jaren optreedt, maar een opslagplaats vele eeuwen veilig zal moeten kunnen functioneren? Moet deze voldoen aan de criteria van 1979? Blijkbaar niet! Aan de criteria van 1986 of van 1993, of zelfs aan die van 2099?

Hoe lost de regering het probleem op, dat op een zeker moment een opslagplaats wordt geconstrueerd op basis van gegevens en veronderstellingen die op het moment van beslissen naar beste weten zijn vastgesteld, maar die toch achteraf onjuist blijken te zijn?

Er zijn meer van dergelijke vragen te stellen. Komende generaties zouden, onwetend dat ooit radioactief afval in het zout is opgeslagen, bij de zoutwinning met dit afval in aanraking kunnen komen met alle gevolgen van dien.

De **Voorzitter**: Ik wil de heer Tommel erop wijzen, dat thans zijn spreektijd om is. Gezien het grote

Tommel

aantal interrupties dat ik hem heb toegestaan, vraag ik hem of hij zijn betoog snel wil afronden.

De heer Tommel (D'66): Voorzitter! Ik zal dat doen.

De fractie van D'66 heeft overwegende bezwaren tegen de regeringsvoorstellen voor onderzoek naar de berging van kernsplijtingsafval in de diepe ondergrond. De voorstellen zijn onvoldoende onderbouwd, komen op een moment waarop er beslist nog geen behoefte aan is en wekken mede daardoor de indruk dat de uitslag van het onderzoek nu reeds vaststaat.

Ten slotte wil ik op een zeer zwaarwegend punt wijzen: er is geen maatschappelijk draagvlak voor deze voorstellen. Ik voeg daaraan toe, dat de regering er alles aan doet om dat draagvlak ook niet te laten ontstaan. Er zullen immers kerncentrales worden gebouwd, er zal dus afval ontstaan dat veilig moet worden opgeborgen en dus kan het veilig worden opgeborgen.

Hoe dat kan, wordt onderzocht. Voeg daarbij het bulldozerachtige en van alle tact gespeende optreden van de voorzitter van de commissie LOFRA en het miserabele voorlichtingsbeleid, dan is het duidelijk waarom men in groten getale te hoop loopt tegen het regeringsbeleid. Het vertrouwen ontbreekt en dat is niet goed te maken door het laten verschijnen van steeds meer rapporten. Het ware verstandig, als de regering zich daarop zou beraden!

De heer Willems (PSP): Voorzitter! Ik begin met een opmerking over de commissie-LOFRA. Ik vind dat de commissie-Geertsema het toch wel heel gortig maakt. Wij discussiëren nog over deze zaak en er zijn zelfs moties waarover nog gestemd moet worden, moties die inhoud moeten geven aan hetgeen waarnaar de commissie-LOFRA onderzoek moet doen. Inmiddels maakt de heer Geertsema, die radioactief afval best als hoofdkussen wil hebben, een aantal gemeenten alvast lekker met wat werkgelegenheid. Zij kunnen zelfs academici binnenhalen als zij op zijn voorstellen ingaan. Het lijkt mij te gek, als deze man op deze manier zo voortvarend te werk moet gaan.

Bovendien heeft minister Winsemius ons op 1 oktober beloofd, dat hij een actieve voorlichtingscampagne zou voeren op het moment dat plaatsen zouden worden genoemd.

Van dat actieve voorlichtingsbeleid van deze minister heb ik nog niets gemerkt. Bovendien wil ik weten – daarover verwacht ik ook opheldering – wat precies de opdracht is van deze commissie. Moet zij zoeken naar 30 hectare, zoals in de pers staat, of naar 20 hectare, zoals wij op 1 oktober met elkaar hebben afgesproken? Ik wil ook graag duidelijkheid over de criteria die zij hanteert.

Met betrekking tot het regeringsstandpunt over OPLA en MINSK is ook sprake van een heel merkwaardige procedure. Op 1 oktober hebben wij in feite over het regeringsstandpunt inzake radioactief afval gesproken, maar dat was gebaseerd op OPLA- en MINSK-rapporten die wij nu pas gaan bespreken. Dat is een wat merkwaardige ommekeer van de procedure die zou moeten worden gevolgd. Het is de vraag, wat wij nog moeten toevoegen aan de twijfels die wij al op 1 oktober hadden.

De heer Lansink (CDA): Men kan dat de regering niet verwijten. Tijdens het debat is hier een ordevoorstel gedaan om OPLA en MINSK later te bespreken. Dat voorstel is van de Kamer gekomen. De brief was er al voor 1 oktober. De kamercommissie heeft toen het initiatief genomen om de brief over OPLA en MINSK buiten beschouwing te laten. Dat is overigens niet gebeurd, want daarover zijn moties ingediend.

De heer Willems (PSP): Ik bestrijd de opmerkingen van de heer Lansink. Wij hebben uiteraard gevraagd om de rapporten alsnog te kunnen bespreken, omdat wij er op 1 oktober nog niet uitvoerig over konden spreken. Wij hadden ze toen net één dag in ons bezit. Ik verwijt de regering dat zij een nota over radioactief afval aan ons voorlegde, gebaseerd op rapporten die de Kamer toen nog niet kende. Wij moesten toen buitengewoon onvolledig geïnformeerd discussiëren. Wij moeten nu een deel van die discussie overdoen. Ik was zelf dan ook voor dat ordevoorstel.

De minister heeft op 1 oktober gezegd dat het afval eigenlijk een simpel probleem is. Of het nu 1 kilo of 1 ton is, het is puur een bestuurlijk probleem waarvoor verantwoorde oplossingen te vinden zijn. Hij laat echter voortdurend na, dat waar te maken. De stelling dat veilig opbergen van radioactief afval in zout mogelijk wordt, wordt nu jaar in jaar uit door protagonisten van de kernenergie

verkondigd, waarschijnlijk in de hoop dat zij uiteindelijk een self-fulfilling prophecy wordt. Op 1 oktober heb ik al ernstige kritiek geuit op die stelling. Daaraan wil ik nu nog een paar opmerkingen toevoegen.

De conclusie dat berging in het zout mogelijk is, is op zijn zachtst gezegd voorbarig. De modelberekeningen zijn omstrede. Ik wijs op de controverse tussen de OPLA-groep en de onderzoekers Den Hartog en Van Opbroek. Ook de heer Zijlstra heeft hierover gesproken. De minister van milieubeheer wees op 1 oktober een motie van de heer Zijlstra over het vervolgonderzoek af. Ik ben benieuwd wat hij daar nu over te melden heeft, gelet op de wat cryptische berichten die daarover in de pers verschenen zijn.

Ik wijs op de opmerkingen van de professoren Hermann en Grimmel, waarvan gedeeltes in bijlage 3 bij de antwoorden van de regering zijn opgenomen. Ook daarbij is sprake van afwijkende opvattingen. In ieder geval kunnen wij vaststellen dat er nooit voor 100% zekerheid te verschaffen valt op basis van de modelberekeningen. Dit wordt ook in het antwoord op vraag 41 door de minister toegegeven. Dit lijkt mij te meer het geval als het moet gaan om een periode van vele tienduizenden jaren.

Ook de verwijzingen naar de ervaringen met opslag in zout in het buitenland geven nu niet bepaald veel grond voor de stelling dat veilige opslag mogelijk is. Ik verwijs in dit verband korthedshalve naar de opmerkingen die hierover al door de heer Zijlstra gemaakt zijn.

Een heel ander punt is het gehannes met de criteria. De opslagplaatsen moeten voldoen aan een nog nader te formuleren radiologisch criterium. De conclusie dat veilige opberging mogelijk is, is in het regeringsstandpunt echter al getrokken. Dat is toch volstrekt ongelofwaardig. Het wordt nog vreemder als je bedenkt dat de ICK-criteria uit 1979 niet langer doelmatig worden bevonden, wellicht omdat op grond van die criteria – anderen wezen hier ook al op – volgens Van Montfrans geen enkele zoutkoepel in Nederland geschikt is.

Ik moet zeggen dat het een buitengewoon ondoorzichtige handelwijze wordt. De beschouwing in het antwoord op vraag 4 kan bij mij ook niet de indruk wegnemen dat de te hanteren criteria ook bij allerhande keuzemomenten in het onderzoek zo ongeveer tegelijk met de keuzes zelf worden ontwikkeld.

Willems

Ofte wel, er zal bijna altijd worden geconcludeerd dat opslag mogelijk is. Zo wordt bij voorbeeld het resultaat van de eerste fase OPLA vergeleken met een alsdan beschikbaar radiologisch criterium. Pas in de derde fase is een definitief Nederlands criterium beschikbaar zo is in vraag 4 te lezen.

De Voorzitter: Mijnheer Willems, mag ik u verzoeken uw betoog af te ronden?

De heer Willems (PSP): Dat is wel heel moeilijk, Voorzitter, want ik heb nog niets over MINSK gezegd.

De Voorzitter: U bent door uw gehele spreektijd heen. Daar wilde ik even op wijzen.

De heer Willems (PSP): Ik begrijp het. Ik probeer nog sneller te lezen. Voorzitter! Ik vind dat deze opzet niet kan. Ik heb op 1 oktober hierover een motie op stuk nr. 9 ingediend. Ik wil deze nog eens onder de aandacht brengen. Ik zeg tegen de heer Lansink dat in die motie uitdrukkelijk bedoeld is dat de criteria geformuleerd worden, voordat fase 1 van het OPLA-onderzoek van start gaat en dat zij niet als onderdeel van fase 1 geformuleerd worden. De minister denkt de motie op deze manier te kunnen uitvoeren.

De heer Lansink (CDA): Het is goed dat u dit opmerkt. Wat mij betreft, zijn die criteria namelijk van belang voor de fasen 2 en 3. In de eerste fase gaat het om een inventariserend onderzoek van verschillende technieken en dergelijke en niet om de keuze van lagen of koepels. Waarom zijn die criteria in uw optiek echter wel nodig in fase 1?

De heer Willems (PSP): Ik vind dat de vergelijking van verschillende steenzoutformaties en bergingsmogelijkheden vooruitloopt op het vaststellen van een criterium. Dit gebeurt in fase 1. Eerst zou een voor Nederland geldend en door iedereen geaccepteerd criterium opgesteld moeten worden, voordat de volgende fase van die vergelijking van steenzoutformaties en dergelijke aangepakt kan worden. Dit betekent dat je dit volgtijdig moet doen en niet tegelijkertijd. Anders constateer je aan het eind van de eerste fase altijd dat je door moet gaan met de tweede fase, omdat je nog geen sluitend criterium geformuleerd hebt.

De heer Lansink (CDA): Dan kent u aan de eerste fase een aanzienlijk hoger gewicht toe dan ik.

De heer Willems (PSP): Ik ben inderdaad bang dat de eerste fase al vanzelf een soort inleiding tot de tweede en derde fase zal worden. In de opzet van de regering zit er geen moment meer tussen, waarop je kunt stoppen.

De heer Lansink (CDA): Jawel, dat zit er uitdrukkelijk in. Als dat niet zo is, dan hoor ik dat graag. Ik ga niet verder dan de eerste fase. Daarna zal de zaak hier terugkomen met criteria enzovoort. Dan zullen wij zien wat wij verder doen. Daarom merkte ik net al op dat ik kennelijk een ander gewicht aan de eerste fase toeken. Het loopt niet automatisch door. Daar is geen sprake van.

De heer Zijlstra (PvdA): Als nu tijdens de inventarisatie blijkt dat criteria die objectief gezien gekozen zouden moeten worden, niet haalbaar zijn en als voorts die criteria juist afhankelijk van die inventarisatie opgesteld worden, dan wordt toch niet voldaan aan de ook door collega Lansink gestelde eis dat de criteria niet door de loop van het onderzoek beïnvloed mogen worden. Met andere woorden, het is alleen zuiver om de criteria vóór fase 1 vast te stellen.

De heer Willems (PSP): Dat lijkt mij duidelijk. De ministers zullen daar ongetwijfeld op ingaan.

Mijnheer de Voorzitter! De vragen die ik wilde stellen over de MER zijn al door de heer Lansink gesteld en die over de terugzending van het KSA door de heer Tommel. Ik zal die vragen dus niet herhalen.

Ik sluit af met een wijziging van mijn motie op stuk nr. 8, die ik op 1 oktober heb ingediend. Die motie betrof het uitvoeren van contra-expertise ten aanzien van de OPLA- en MINSK-rapporten. Uit diverse studies en reacties van wetenschappers blijkt namelijk dat de onveiligheden en onzekerheden over de risico's van radioactief afval nog zo groot zijn, dat het regeringsstandpunt onvoldoende onderbouwd geacht moet worden. Daarom hebben wij naar mijn mening op dat punt een uitspraak van de Kamer nodig, zodat er nadere contra-expertise plaats kan vinden.

Motie

De Voorzitter: Om de heer Willems in de gelegenheid te stellen, zijn motie op stuk nr. 18 343, nr. 8 te wijzigen, stel ik voor, deze motie toe

te voegen aan de agenda van vandaag.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: De tekst van de gewijzigde motie-Willems luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat het MINSK-rapport en het OPLA-rapport een onvolledig beeld schetsen van de mogelijkheden tot en de risico's, verbonden aan de opslag van radioactief afval;

overwegende, dat er nog steeds veel onduidelijkheden en onzekerheden over deze risico's bestaan;

van mening, dat het regeringsstandpunt inzake het MINSK- en OPLA-rapport daarom onvoldoende zijn onderbouwd;

verzoekt de regering, een contra-expertise op deze rapporten te laten uitvoeren, met name door deskundigen uit milieu-organisaties,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze gewijzigde motie krijgt nr. 21 (18 343).

□

De heer Van der Vlies (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in het kort het algemene kader weergeven van waaruit de SGP-fractie deze problematiek benadert. Kernenergie is politiek een heet hangijzer. De Brede Maatschappelijke Discussie is afgerond. Het kabinetsvoornemen over uitbreiding van het aandeel van kernenergie in de energievoorziening is bekend gemaakt. Over deze beslissing zal door de Kamer een aparte procedure worden gevolgd. Het gaat nu dan ook niet over het al of niet uitbreiden van het aantal kerncentrales als zodanig.

De SGP-fractie stelt zich weliswaar terughoudend op ten aanzien van opwekking en toepassing van kernenergie, maar spreekt geen categorisch 'neen' uit. Het is een kwestie van afwegen van gewichtige belangen en aspecten. Het gaat dan onder andere om een zo milieuvriendelijk mogelijke energieopwekking – ik denk hierbij aan lucht- en waterverontreiniging, aan de afvalproblematiek en aan de verzuring – tegen zo laag mogelijke kosten – ik denk hierbij aan maximale aanwending van vrijkomend vermogen, warmtekracht-koppeling enzovoort – en ook om een diversificatie van grondstoffengebruik in verband met internationale verhoudingen, markten en risico's.

Van der Vlies

Mijn fractie stelt wel de voorwaarde dat er zicht is op een afdoende en tijdig beschikbare oplossing voor het afval. Het vraagstuk van het hoog, middel, en laag radioactief afval is helaas nog niet alom opgelost. Niet alleen dat, het ziet er ook naar uit dat nog enige decennia gemoeid zouden kunnen zijn met het vinden van zo'n verantwoorde en meer definitieve oplossing. Energiepolitiek, industrie-politiek en maatschappelijk gezien lijkt het ons – alle aspecten wegend – niet verantwoord de discussie en de voorbereidende ontwikkelingen stil te leggen tot die oplossing theoretisch voor handen is. Vandaar dat wij het zoeken naar een interim-oplossing en de voortzetting van het onderzoek meer integraal hebben gesteund. Wij blijven dat ook doen.

Deze interim-oplossing beslaat qua doelstelling overigens enkele decennia en misschien wel een eeuw. In die opstelling zit één vooronderstelling waarover op zichzelf onzekerheid bestaat en waarbij dus een moeilijke keuze wordt geveerd, namelijk dat metertijd inderdaad een definitieve oplossing zal zijn gevonden. Wij hebben geen onbegrensd vertrouwen in de creatieve kracht van wetenschap en techniek. Maar het is wel een uitdaging die ongetwijfeld zal worden aangepakt. Daarbij zijn internationale coördinatie en programmering belangrijk. Nederland is klein en is nu eenmaal geen eiland. De SGP-fractie kiest op dit punt dus voor een twee-sporenbeleid, namelijk internationaal overleg en ontwikkelen van een eigen alternatief. Een langdurige interimoplossing dus. In oktober jongstleden hebben wij de hoofdlijnen uitgezet: één centrale tijdelijke opslag bovengronds, met de kenmerken beheersen, isoleren en controleren, en de onderkende grote bestuurlijke problematiek. De commissie-Geertsema zit op schema. Zij heeft in het zoeken naar een lokatie geen onrust willen zaaien in de desbetreffende mogelijke vestigingsplaatsen. Zij koos daarom voor een discrete en voorzichtige benadering van provincies voor eerste verkenningen.

Deze aanpak is in die zin mislukt dat de gemeenten wel door de provinciebesturen bekend zijn gemaakt. De lijsten staan in de krant. Verbazing en onthutsing vatten al post bij diverse bestuurders.

De optie van de minister is: vooreerst geen dwang, via artikel 65 van de Wet op de ruimtelijke

ordering, maar accent op intensief bestuurlijk overleg. Wordt dit preferent model door de gekozen weg en de reacties daarop al weer niet doorkruist? Per provincie, met uitzondering van Noord-Brabant en Zeeland, en van diverse colleges van B&W zijn nu al afwijzende reacties binnen: te weinig bedenktijd, slechts drie weken voor het aanmelden van eventuele alternatieven, te laat ingelicht. Dan verzucht ook mijn fractie: hoe bereik je nu in dit land een democratische besluitvorming die èn op tijd tot conclusies kan leiden èn rekening houdt met en zich verdraagt met gevoelens en psychologische effecten in de regio?

Zakelijkheid, nuchterheid en objectiviteit zijn nodig. De weg van de polarisatie en de politisering op grond van onvolledige inzichten is soms, helaas, weliswaar gebruikelijk maar heilloos.

De commissie zal het draaiboek wel afwerken, maar is de dan nog beschikbare tijd, tot najaar 1985, voldoende om definitieve beslissingen te nemen? Het kabinet heeft zich willen binden aan termijnen. Ik denk in dit verband aan Zijpe.

Ik begreep dat intussen in de COVRA en in de voorlopige commissie MER, op grond van daarvoor verstrekte richtlijnen, zal worden gewerkt aan de opstelling van een lokatie-onafhankelijke MER. Wanneer de commissie-Geertsema advies uitbrengt kan dan meteen – als die MER inderdaad op tijd klaar is – toetsing en overleg over opzet en effecten van de opslag volgen, waarna één lokatie wordt gekozen.

In de commentaren kom ik een bedenking tegen die mij wel aansprekt. Ik wil die ter commentariëring voorleggen aan de bewindslieden. Kunnen de toetsingspunten in de MER wel onafhankelijk van de vermoedelijke locaties opgesteld blijven worden? Ik zeg dit niet vanuit een wantrouwen ten opzichte van de mensen die daarmee bezig zijn. Ik stel wel de vraag naar de discipline. Ik sluit mij ook aan bij de vraag naar het wegvallen van de algemene MER als één lokatie evident zou zijn en het ernaar uit gaat zien dat volstaan gaat worden met een meer locatiegebonden toetsing. In beide gevallen resten overigens twee cruciale fasen: de verwerving van de terreinen en de procedure van de vergunningverlening in het kader van de Kernenergie-wet. Hoeveel tijd zal daarmee gemoeid zijn? De recente berichtgeving duidt er nu niet bepaald op dat

er gedoogbereidheid bestaat, of het zou in de provincies Noord-Brabant of Zeeland moeten zijn, waar overigens goede locatiekeuzen mogelijk lijken. Is het zich onthouden van een eerste commentaar vanuit deze provincies op te vatten als een signaal?

De criteria bij de locatiekeuzen zijn: dertig of twintig hectare, niet te dicht bij een woonwijk of een waterwingebied. De opslag is te beschouwen als een industriële activiteit. In welke fase van de locatiekeuze worden nog andere adviesorganen en -instanties dan overheden ingeschakeld? Ik denk bij voorbeeld aan de organen die de drinkwaterbelangen behartigen. In hoeverre wordt nu al afdoende rekening gehouden met geldende streek- en bestemmingsplannen? In het algemeen geldt dat hoe sneller duidelijkheid ontstaat, hoe beter het is voor alle betrokken instanties en partijen.

Hoe moet overigens het zogenaamde werkgelegenheidseffect worden ingeschat? Ik heb begrepen dat het om 120 personen gaat op 20 hectare, dat is dus 6 per hectare, een uiterst lage bezetting bij de uitgifte van industrieterreinen. In bepaalde regio's zijn toch nog wel betere alternatieven.

De technische opslag voor de interim-opslag is ook nog onzeker. Worden het betonnen cilinders in silo's, in een opslaggebouw of in een bassin onder water?

Vergelijkend onderzoek ontbreekt. Hoe wordt dit verder aangepakt en op welke termijn? Is het alleen een kwestie van technisch-economische afweging, zoals de regering zegt, of meer? De lange-termijn oplossing, opslag in geologische formaties bij voorbeeld, is ook nog niet in zicht. Het onderzoek naar opslag in zoutkoepels heeft tot nu toe niet geleid tot eenduidige en veilige conclusies, ook niet internationaal gezien. Is het juist, dat in landen als Denemarken, Duitsland en de Verenigde Staten de ervaringen in de onderzoeken naar mogelijkheden in zoutkoepels tegenvallen? Ik denk aan het probleem van de stabiliteit en ook aan de stijgsnelheid van de formatie in de totale structuur ter plekke. Dan vraag je je af, of daaraan geen consequenties moeten worden verbonden. Dat zou kunnen betekenen, dat in de voorbereiding licht het accent moet worden gelegd op onderzoek naar andere structuren, zoals klei, hoewel ik daar niet erg enthousiast over ben.

Van der Vlies

In de financiering van het onderzoek onderscheidt mijn fractie beleidsvoorbereiding en beleidstenuitvoering. Het kabinet doet dat blijkbaar ook. Daarover heb ik dus verder geen vragen.

Nauwkeurige bestudering van de rapporten en de beantwoording van de schriftelijk gestelde vragen heeft mij tot de conclusie gebracht, dat binnen de gegeven mogelijkheden een zorgvuldige benadering werd gekozen en uitgewerkt.

Er is, als ik het goed heb begrepen, een vervolgonderzoek opgedragen aan wat ik kortheidshalve Den Hartog c.s. noem. Dat lijkt mij op zich een goede zaak. De zorg van de fractie van de SGP is nog wel, wanneer een onderzoek van deze problematiek geobjectiveerd tot onbetwistbare, dus wetenschappelijk aanvaardbare conclusies leidt, en wel zo, dat ze ook maatschappelijk overgenomen en gedragen kunnen worden, gelet op de gevoeligheid en de polarisatie, helaas, rond deze kwestie.

Specifieke vragen over het laatste deel, het onderzoek met alles erop en eraan, stel ik niet, omdat ik tot mijn spijt over enige ogenblikken de vergadering zal moeten verlaten. De beleefdheid ten opzichte van de ministers en mijn collega's vergt dan, dat ik er verder geen feitelijke vragen over stel.

□

De heer **Ernsting** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat nu de eerste inventarisatie van 20 lokaties onbedoeld door de commissie-LOFRA toch in de publiciteit is gekomen, het van belang is, dat ook de Kamer over die brief zal beschikken. Bij deze vraag ik de regering dan ook, ons die brief ter beschikking te stellen, niet in de laatste plaats omdat berichten over criteria die in die brief zijn genoemd, op het eerste gezicht niet geheel lijken te sporen met de criteria, zoals die bij voorbeeld in de UCV van 1 oktober jl. aan de orde waren. Het lijkt mij van belang, dat de Kamer kan controleren, of dat wel helemaal klopt en eventueel tijdig kan bijsturen.

De minister van Milieubeheer heeft meermalen gezegd, dat opslag van radioactief afval niet zozeer een technisch of milieuhygiënisch probleem is, maar vooral een bestuurlijk probleem en in zekere zin ook een planologisch probleem; die twee hangen overigens nauw samen.

Alhoewel die stelling voor discussie vatbaar is, zeker wat de definitieve opberging te land betreft, is inmiddels wel duidelijk geworden, dat er bestuurlijk een levensgroot probleem bestaat.

Het is goed daarbij aan te tekenen, dat het niet alleen om een bestuurlijk maar ook om een politiek probleem gaat, er daarbij vanuit gaande, dat het bestuurlijke van het probleem de vraag bevat, hoe zaken moeten worden opgelost en het politieke zich vooral bezighoudt met het wat. Het probleem is politiek, omdat praten over opslag, interimopslag of definitieve opslag, ook praten is over het toekomstige energiebeleid. Het MINSK-rapport spreekt nog over afval van Dodewaard en Borssele en van mogelijk nieuw te bouwen centrales, maar sinds half januari is duidelijk, dat het wat de regering betreft boven de 500 megawatt bestaand kernenergievermogen ook gaat om 2000 megawatt nieuw op te stellen vermogen.

Daarmee is het probleem niet alleen kwantitatief verzaamd – in termen van de verhouding: 1: 4 – maar ook kwalitatief. Aan het bestuurlijk probleem, dat sowieso opgelost moet worden namelijk de opslag van afval van bestaande centrales, is nu onherroepelijk gekoppeld de regeringsoptie om de weg van de kernenergie verder in te slaan. Daarmee is het bestuurlijk probleem een maatschappelijk en politiek probleem geworden. Die regeringsoptie is tegen de verwachting van sommigen in nog steeds sterk omstreden en daarmee wordt de kwestie van interim- en zeker van definitieve opslag van het afval direct tot brandpunt van de strijd rond de regeringsbeslissing over uitbreiding van kernenergie.

Een voorproefje daarvan is de forse reactie van bijna alle betrokken lagere overheden op de brief van de commissie-LOFRA. Die reactie mag niet worden afgedaan als een uiting van het-niet-in-mijn-achtertuint-syndroom, zoals uiteengezet door deze minister in de UCV. Het is een uiting van bestuurlijke zorg van lagere overheden over de gekozen regeringskoers als zodanig. Je kunt er – vergeef mij de uitdrukking – vergif op innemen, dat eenzelfde reactie zal ontstaan op het moment, dat de fasen 2 en 3 van onderzoek naar de definitieve opberging in steenzout aan de orde is.

De koppeling van de opslagproblematiek en de regeringsbeslissing

wordt nog versterkt door kranteberichten als zou de bouw van interim-opslagfaciliteiten gekoppeld zijn aan de gunning van de bouw van nieuwe kerncentrales. Wat is daarvan waar?

Ook uit de reacties van gedeputeerden en wethouders dit weekend blijkt, dat een voorschot wordt genomen op de nieuw te bouwen kerncentrales en de nodige opslag van het bestaande afval. Dit speelt een belangrijke rol bij de afwijzende reactie. Men weet in feite niet, wat men in de termen van hoeveelheid afval in huis haalt. Men weet wel, wat men wel in huis krijgt; een hoop spanning en tegenstellingen op het lokale vlak.

De VVD heeft bij monde van de heer Braams nu al laten weten – ik heb het op de radio gehoord –: Dan maar zonder de lagere overheden, dat wil zeggen: wij leggen het op. Het klimaat voor het oplossen van het probleem dat er is – bestaand en onvermijdelijk komend afval – is behoorlijk verknoeid door de verknooping met toekomstig beleid en het nu al spreken van het machtswoord. Op dat spreken van het machtswoord zou ik een reactie van de minister willen horen, gelet op zijn uitspraken in de UCV van 1 oktober, waarin hij stellig meedeelde, dat dit voorlopig zeker niet aan de orde is.

Die verknooping, die ik noemde plaatst ook dit debat in een ingewikkelde interimsituatie. De Kamer moet nog spreken over de regeringsbeslissing inzake nieuwe kerncentrales, maar spreekt nu over opslagfaciliteiten, die van die nieuwe kerncentrales niet meer los te maken zijn.

Van tweeën één: of wij spreken af eerst over de uitbreiding van kerncentrales te besluiten en pas daarna verder over OPLA en MINSK, of wij beperken de discussie over de opslag nu tot het probleem, dat er al is. Dat is niet louter een verschil van plus minus 10 ha, maar vooral een verschil in bestuurlijke problematiek. De vraag is of de lagere overheden nu al mogen worden belast met besluitvorming, die nog moet plaatsvinden, nog wel even op zich kan laten wachten – gelet op de berichten – en sterk omstreden is, niet alleen voor het moment van besluitvorming, maar zeker ook nog daarna.

Ik heb uit de mond van de minister tijdens de vorige UCV opgetekend: 'Het gaat erom een plaats te vinden, die maatschappelijk zo min mogelijk in de weg ligt.' Gelet op de situatie,

Ernsting

die nu bestaat, lijkt dat hetzelfde als het zoeken naar een naald in de hooiberg, waarbij het de vraag is of die nog wel in die hooiberg zit.

Ten slotte wil ik nog een aantal concrete vragen stellen. De heer Tommel heeft al een vraag gesteld over het terugsturen van het afval van de opwerkingsfabriek. Ook ik zou graag willen weten, hoe dat precies zit. Ik refereer daarbij aan een artikel in De Stem van 21 december 1984, waarin stellige mededelingen zijn gedaan over het terugsturen en zelfs sprake was van dwangsommen van 100 000 francs per dag, die Nederland bij overschrijding aan Frankrijk schuldig zou zijn.

In het MINSK-rapport wordt ingegaan op sabotageproblemen. Opgemerkt is, dat de bewaking zodanig zal zijn, dat het onbevoegd betreden van het terrein zonder het gebruik van geweld niet eenvoudig is. Moet ik hieruit opmaken, dat het met gebruik van geweld wel zeer eenvoudig is? Wat betekent dit overigens in termen van bewaking? Ik begrijp uit de verschillende personele rijtjes, die in de verschillende MINSK-varianten zijn gegeven, dat wij moeten denken aan tien man bewaking en tien man wachtpersoneel. Is dat personeel gewapend? Hoe ziet men dat eigenlijk vóór zich? En dat dan op een terrein van ongeveer 20 ha!

Ten slotte wil ik een vraag stellen over de kosten. De becijfering is 100 à 200 gulden per kg, terwijl rekening bedrag, dat eruit kwam, namelijk 300 ton. Toen ik een rekensom gemaakt had, staarde ik wat ongelovig naar het verdrag, dat eruit kwam, namelijk 300 à 600 miljoen gulden. Dan hebben wij het alleen over investeringskosten. Is dat juist? Ik sprak over investeringskosten.

Er is dus nog geen rekening gehouden met exploitatiekosten, ofwel de kosten van de personele bezetting. In het MINSK-rapport is sprake van een bezetting van 30 à 40 mensen. Dat betekent op jaarbasis nog eens 2 miljoen gulden. Is dat ingecalculereerd en is het toegerekend aan de kostprijs van kernenergie-elektriciteit? Ik begrijp overigens niet waar de heer Geertsema die 120 mensen vandaan haalt.

□

De heer **Lankhorst** (PPR): Voorzitter. De minister van milieubeheer laat inderdaad niet na, steeds weer mee te delen dat de lokatiekeus voor een

bovengrondse opslagfaciliteit voor radioactief afval niet zozeer een milieuhygiënisch probleem is maar vooral een maatschappelijk en bestuurlijk probleem. Ik was dan ook verbaasd dat de heer Geertsema zich de vorige week verbaasd toonde over de verschillende reacties van de provincies en de gemeenten naar aanleiding van het bekend worden van de 20 plaatsen, waar eventueel de bovengrondse opslag zou komen. Had hij werkelijk anders verwacht?

Het aantal plaatsen op de lijst kenden wij overigens uit de zeer actuele studie van de Rijks Planologische Dienst getiteld 'Bedrijfsterreinen in Nederland'. Er is in dit land een aanbod van 17.000 ha aan bedrijfsterreinen. Ondanks het feit dat gemeenten daarmee nogal omhoog zitten en dus wel wat kunnen gebruiken, is van alle kanten negatief tot zeer negatief gereageerd. Het provinciaal bestuur van Drenthe laat prompt weten: 'Wij zeggen nee, over ons lijkt'. Intussen dringt de tijd, want voor 1 januari 1986 moet de belofte aan Zijpe worden nagekomen, dat een nieuwe plaats is aangewezen voor de interimopslag voor een aantal decennia.

Tijdens de UCV van 1 oktober jongstleden sprak ik mijn twijfels uit of die belofte zou kunnen worden nagekomen, zonder gebruik te maken van de aanwijzingsbevoegdheid in het kader van de Wet op de ruimtelijke ordening. Het kabinet heeft dat bestuurlijke en maatschappelijke probleem nog eens vergroot door te kiezen voor een integrale opslagfaciliteit voor alle categorieën radioactief afval, in plaats van voor een opslagfaciliteit voor uitsluitend laag- en middel-radioactief afval, waarom ik toen per motie gevraagd heb, een motie die overigens nog steeds in stemming zal moeten komen.

Er is weinig nieuws ten opzichte van de discussie van oktober vorig jaar. Wat nieuw is zijn de antwoorden op de vragen naar aanleiding van de OPLA- en de MINSK-rapporten. Schieten wij daar ook iets mee op? Nee, alles blijft toch zoals in oktober vorig jaar is besproken. Een tijdelijke bovengrondse opslag van alle radioactief afval blijft milieuhygiënisch, zo stellen de bewindslieden, alleszins verantwoord. Geld voor een nader, meer toegespitst onderzoek is er niet en is volgens de bewindslieden ook niet nodig. Veiligheidsanalyses zijn helemaal niet verricht en een onderling goede afweging van de verschillende opbergstechnieken heeft nog niet plaatsgevonden. Kortom: onzekerheid is troef.

Tegen deze achtergrond wordt aan 20 gemeenten gevraagd bestuurlijke medewerking te geven aan de 'tijdelijke' opslag van alle categorieën radioactief afval. De voorzitter van de LOFRA-commissie, de heer Geertsema, liet in zijn presentatie in het NOS-journaal niet na met de waarheid een loopje te nemen om die medewerking te krijgen, iets - dat kan men nalezen - wat ik op 1 oktober reeds vreesde.

De heer Geertsema had het uitsluitend over afval van ziekenhuizen en laboratoria en maakte geen melding van de opslag van hoog-radioactief afval en KSA. Hij presenteerde het bovendien alsof op alle vragen met betrekking tot de meest veilige methode van opslag reeds een definitief antwoord gegeven is. Dit is echter in het geheel niet het geval. Waarom anders deze studies; waarom anders een milieu-effectrapportage? Kortom, ik vond deze eerste presentatie van de heer Geertsema buitengewoon laakbaar.

Ook de heer Lansink zal zich moeten uitspreken over de motie die ik op 1 oktober heb ingediend. Hij zegt nu: Als er geen opslagfaciliteit wordt gevonden, betekent dit dat er geen kerncentrales komen. Dat is uiteraard een interessante stellingname; het zou prettig zijn als wij die kant opgingen.

De heer **Lansink** (CDA): En als wij wél een lokatie vinden, stemt de heer Lankhorst in met de bouw van kerncentrales!

De heer **Lankhorst** (PPR): Nee! Aan de bewindslieden en de heer Lansink wil ik het volgende voorleggen. Stel, dat een gemeente, die reëel in aanmerking komt voor de opslagfaciliteit, aanbiedt de faciliteit te beperken tot de soort van radioactief materiaal dat nu in Zijpe ligt, dus laag- en middelbaar actief materiaal. Wat doen de bewindslieden dan in het licht van de toezegging aan Zijpe? Wordt er dankbaar gebruik van gemaakt of loopt zo'n gemeente het risico een aanwijzing te krijgen krachtens de WRO om ook hoog radio-actief materiaal te bergen? Ik vind, dat hierover in dit stadium duidelijkheid moet komen en ik hoop dat de bewindslieden meer helderheid willen verschaffen dan op 1 oktober jongstleden.

Ook over de definitieve opberging van het radioactief afval heerst grote onzekerheid. Vooruitlopend op de beslissing over het al of niet uitbreiden van het aantal kerncentrales wordt in de OPLA-studie daar maar alvast een

Lankhorst

voorschot op genomen. Er wordt namelijk uitgegaan van het door nieuwe kerncentrales te produceren afval. Maar omdat het kabinet meent dat, als er geen nieuwe centrales bij komen, bestaand afval om bedrijfs-economische redenen beter naar het buitenland kan, kan gesteld worden dat de OPLA-studie bij voorbaat uit moest gaan van meer kernenergie.

Tijdens de UCV van 1 oktober jl. toonde minister Winsemius nog enige sympathie voor de motie van de heer Willems, waarin staat dat eerst een radiologisch toetsingscriterium moet worden opgesteld voordat het onderzoeksprogramma in het kader van de OPLA-studie van start gaat. Helaas heeft overleg met zijn collega van EZ hem daarvan afgebracht. Het opstellen van een radiologisch toetsingscriterium wordt nu in fase 1 van het OPLA-onderzoek uitgevoerd, zoals ons bij brief van 11 oktober is meegedeeld. De conclusie is dan: De motie-Willems is daarmee overbodig.

Dat is ook naar de mening van mijn fractie niet het geval, want in de betreffende motie wordt gesproken over het vooraf opstellen van criteria en niet over het opstellen van een radiologisch toetsingscriterium in fase 1 van het onderzoek.

Ook op een ander belangrijk onderdeel van de problematiek van de geologische opberging van radioactief afval blijft het kabinet volhouden dat veilige opberging in zoutvoorkomens mogelijk is en dat mede op grond daarvan kan worden besloten het aantal kernenergiecentrales uit te breiden terwijl het onderzoeksprogramma, dat jarenlang duurt, er nu juist op is gericht dat te onderzoeken. In antwoord op vraag 109 stelt de minister dat de vraag of het niet meer voor de hand zou hebben gelegen, te onderzoeken of een veilige opberging van het radioactief afval mogelijk is, alvorens dit te produceren, 'thans niet relevant is'. Voor het reeds geproduceerde afval heeft de minister – helaas – gelijk.

Voor het nog niet geproduceerde afval heeft hij dat naar onze mening bepaald niet. Die vraag is bij elke afweging of er meer kerncentrales moeten komen nu juist zo relevant. Op grond van de huidige onderzoeksgegevens overgaan tot uitbreiding van het aantal kernenergiecentrales is naar de mening van de PPR-fractie dan ook nog steeds onverantwoord.

De vergadering wordt van 17.38 uur tot 19.15 uur geschorst.

Minister Van Aardenne: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal allereerst spreken over OPLA en daarna over MINSK. Collega Winsemius zal wel over LOFRA spreken. Ik zeg dit maar even om een en ander begrijpelijk te houden voor mensen die dit debat via de draadomroep volgen.

Allereerst kom ik op OPLA, het onderzoek naar definitieve opberging. De heer Lansink stel terecht dat het in wezen een tweesporenbeleid is. Aan de ene kant zoeken wij naar oplossingen in internationaal kader, hetgeen in kan houden een internationale opbergplaats ergens in de wereld en aan de andere kant willen wij, mede om in dat internationale concert zelf een partij mee te blazen, ook zelf mogelijkheden onderzoeken die er eventueel in Nederland zouden kunnen zijn; ik druk mij in dezen voorzichtig uit.

Je kunt het natuurlijk niet helemaal zetten op de internationale kaart om zo volstrekt afhankelijk te worden, je moet zelf eventueel ook kennis kunnen inbrengen. Daarnaast – dat is volgens mij een verbijzondering – is het mogelijk om voor nieuwe kerncentrales bouwcontracten af te sluiten die inhouden dat het afval daarvan in het buitenland zal worden opgeslagen, maar dat wil ik nu even buiten beschouwing laten. De hoofdlijn is het in internationaal kader zoeken naar mogelijkheden, maar tegelijkertijd bezien wat er in Nederland zelf mogelijk zou kunnen zijn.

Gezien de studies die tot nu toe op het gebied van de veiligheid zijn verricht, met name gericht op het opbergen in zout – graniet ligt voor Nederland toch wat minder voor de hand – en kijkend naar de geologie van ons land en de internationale ervaringen met zout, dan lijkt de principekeuze voor de concentratie naar onderzoek naar zout verantwoord te zijn, maar, nogmaals, het OPLA-onderzoeksprogramma sluit een terugkeer niet uit. Als die lijn dood zou lopen, kan altijd nog worden uitgezien naar andere opberggesteenten.

Op dit moment stellen wij dat zout toch het meest voor de hand lijkt te liggen, maar het staat nog niet van te voren vast en wij kunnen dan ook niet zeggen dat het afval dus in zout moet worden opgeborgen. Sommigen hebben dat uit het regeringsstandpunt menen te moeten concluderen, maar dat staat er toch echt niet in. Als de heer Zijlstra zegt dat volgens de regering veilig opbergen in zout mogelijk is, dan wil ik hem verwijzen

naar het regeringsstandpunt, want daar staat dat resultaten van het in binnen- en buitenland verrichte onderzoek de stelling rechtvaardigen dat veilige opberging in zoutvoorkomens mogelijk is. Daar zit dus wel degelijk enige reserve in. Met name het Nederlandse onderzoek moet antwoord geven op de vraag of in Nederland ook die veilige opberging mogelijk is.

De heer Zijlstra heeft gezegd dat de regering zich in feite toch alleen maar richt op opberging in zoutkoepels. Hij haalde daarbij aan de boringen in fase 2 die dan voorzien zijn op 500 meter van de koepel. In het antwoord 23 hebben wij er al op gewezen dat de koepels, kussens en gelaagd zout alle aan de orde zijn in dit onderzoek. Wat dat betreft, ben ik dan ook niet zo onder de indruk van de stelling dat Amerika bij de keuze van de drie lokaties, die overigens weer uit negen andere zijn gekozen – men beperkt zich daar natuurlijk ook – geen zoutkoepels voorkomen, maar wel zoutlagen.

Men heeft daar dan voor zoutlagen gekozen, dat lag daar kennelijk wat meer voor de hand. Bovendien denk ik dat daar wellicht eigendomskwesties van de grond ook nog een rol zouden kunnen hebben gespeeld. Ik ben heel voorzichtig, maar bij de tufsteen in Nevada is dat waarschijnlijk wel zo; dat zal wel federale grond zijn.

Als ik nu toch bij de heer Zijlstra en de VS ben – al dan niet 'bien étonnés de se trouver ensemble' – dan moet ik, in antwoord op zijn vraag of Nederland à la Heine achteraan loopt, toch zeggen dat als wij kijken naar bepaalde Europese landen, soms de indruk bestaat dat wij dat wat kerncentrales betreft wel zouden doen.

Dat wilde de heer Zijlstra echter niet gezegd hebben. Er zit ook geen periode van vijftig jaar tussen. Bovendien leefde Heine zelf al weer zo'n 150 jaar geleden.

Het is een feit dat in de Verenigde Staten de opzet van het opbergen van radioactief afval een andere is. Men is daar begonnen met een verplichting in de wet vast te leggen: er zou een opbergplaats komen. Het einddoel is daar gesteld. Op die manier is ook meteen de procedure vastgesteld om het einddoel te bereiken. Ik geloof zelfs dat het jaartal 1998 genoemd werd. De hele procedure ligt dus vast. Men heeft zich te houden aan de vastgelegde, democratische procedures. Nederland gaat dat anders doen.

Van Aardenne

In het regeringsstandpunt is duidelijk vastgelegd dat aan het einde van de eerste fase met de Kamer verder overlegd zal worden. De heer Lansink heeft daarop gewezen. Op die wijze kan bij een procedure die niet toegespitst is op een bepaald doel en een bepaald jaartal toch hetzelfde bereikt worden. Er vindt ook regelmatig uitwisseling van gegevens plaats tussen de Verenigde Staten en Nederland die relevant zijn voor opslag in zout.

De heer Lansink heeft verschil in de criteria opgemerkt. Ik zou die verschillen wat willen relativeren. Amerikanen werken inderdaad met het multiple barrier system.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Voordat de minister iets gaat zeggen over het multiple barrier system, wil ik nog iets anders zeggen. In de Verenigde Staten worden de criteria van te voren vastgesteld. Vertaald naar de Nederlandse situatie behoren die criteria dus vast te staan voordat een onderzoek naar fase 1 wordt gehouden. Het zou interessant zijn als de minister kon zeggen of volgens hem die vergelijking opgaat. In de Verenigde Staten worden immers de criteria al vastgesteld voordat het onderzoeksproces, inclusief fase 1, wordt gehouden. Waarom volgen wij de Verenigde Staten daar niet in?

Minister Van Aardenne: De benadering per fase komt in de Verenigde Staten niet voor. Integendeel: daar staat het einddoel vast plus het tijdstip en de wijze waarop het bereikt moet worden. Volgens democratische procedures wordt daarnaar toe gewerkt. Wij hebben voor een andere weg gekozen. Wij hebben niet eerst een wet aangenomen waarin stond dat er een opbergmethode moest zijn in bij voorbeeld 1998 om vervolgens daar een programma op los te laten. Wij hebben ervoor gekozen eerst in fase 1 de criteria verder te ontwikkelen. Deze criteria moeten met de Kamer besproken worden.

Het past niet in het Nederlandse systeem om eerst een wet aan te nemen waarin staat dat in 1998 opgeborgen moet worden. Misschien stelt de heer Zijlstra dat wel voor en komt hij met een initiatiefwetsvoorstel op dat punt. Ik acht deze oplossing niet direct voor de hand liggend. Als daarvoor wel gekozen wordt, kan zuiver de Amerikaanse lijn gevolgd worden. Je hoeft echter niet alles

na te doen wat in Amerika gedaan wordt om toch dezelfde democratische waarborgen te krijgen.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik vrees dat de minister er omheen draait. In de Verenigde Staten worden de criteria aan het begin van het proces vastgesteld. Later kan daarmee niet meer gemanipuleerd worden als de bevindingen achter een bureau of in een zoutkoepel daartoe aanleiding zouden geven. In Nederland is in principe het beïnvloeden van de criteria tijdens het onderzoek wel mogelijk. Dat is het verschil. Ik verzoek de minister dat verschil weg te nemen.

Minister Van Aardenne: Ik weet niet hoe het in Amerika zal gaan als aan het wettelijk vereiste om in 1998 een plaats te vinden, niet kan worden voldaan. De vraagstelling is wat theoretisch. De druk op de Amerikanen om in ieder geval een plaats te vinden is in wezen groter.

Er moet een plaats komen. Dat is duidelijk. Deze druk zal groter zijn dan in Nederland, waar de criteria nog ontwikkeld moeten worden en in bespreking komen. Daarom draait het. Ten slotte is het ontwikkelen van criteria ook bureauwerk. Criteria worden immers niet door de hemel geschonken. Deze moeten ontwikkeld worden door denkers achter een bureau en misschien in het veld. Daarna wordt een en ander geformuleerd. Dat is de fase die in Amerika misschien fase 0 heette. Wij noemen het fase 1. Deze ontwikkeling heeft dus ook in Amerika plaatsgevonden.

De heer Lansink (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wijs de minister erop dat in sectie 112 van de Wet nuclear policy act van 1982, waarover wij nu spreken, de guidelines betrekking hebben op aanwijzing van de lokaties. Daarvoor moeten guidelines beschikbaar zijn. Dat zijn zij ook. Fase 1 in ons onderzoek gaat aan deze zaak vooraf. Het zou verstandig zijn als de heer Zijlstra deze wet leest.

Minister Van Aardenne: Mijnheer de Voorzitter! Dan kan ik verder gaan met mijn antwoord. Ik kom dan toch even terug op het multiple barrier system. In beide gevallen worden het totale systeem van afval en de mogelijkheid van verspreiding van het afval in de biosfeer en trouwens ook in de lithosfeer beschouwd. Natuurlijk is er verschil in de wijze waarop het systeem wordt aangepakt. Men kan dit deel voor deel aanpakken, dus per barrier. Bezien wordt dan of men aan de eisen voldoet. Het

uiteindelijke doel kan ook vaststaan en daarvoor kunnen duidelijke criteria zijn. Men kan dan bezien langs welke wegen men dit doel kan bereiken.

Als men bij voorbeeld drie of vier barriers heeft en men zou deze alle drie of vier net passeren, zou dit in wezen een slechter resultaat kunnen opleveren dan wanneer men de zaak integraal aanpakt waardoor men misschien met een barrier juist onder de grens zit en met de andere ver daarboven. Het geheel is nu eenmaal meer dan de som der delen, maar dat wil nog niet zeggen dat men per barrier hieraan geen aparte beschouwing moet wijden. Dit is nodig, omdat men anders niet tot een integrale aanpak komt. Bovendien kunnen bepaalde locaties buiten beschouwing worden gelaten omdat van te voren bekend is dat men het daarmee niet zal halen.

Nu ik toch over de criteria spreek, wil ik nog even ingaan op het radiologisch toetsingscriterium. Ook collega Winsemius zal hierop nader ingaan. Conform het hoofddoel van een geologische opberging, wordt een en ander gesteld in termen van doses die de mens tot zich zou kunnen nemen. Het totale systeem van afval, dus het soort afval, de wijze van behandeling of de verpakking daarvan en de verspreiding in de litho- en biosfeer, zijn dan bepalend voor de stralingsbelasting die de mens zou kunnen hebben.

In de praktijk is het niet uitvoerbaar en ook niet doelmatig om een element uit het pakket te lichten en het toetsingscriterium te hanteren op één afzonderlijk onderdeel. De isolatiewaarde van een beschouwd zoutvoorkomen zal echter in hoge mate bepalend zijn.

Voorts hebben verschillende leden gesproken over de relatie tussen het radiologische toetsingscriterium en eventuele andere criteria. In de aanpak van de OPLA wordt de radiologische aanvaardbaarheid van een ontwikkeld en onderzocht opbergconcept uiteindelijk getoetst aan het radiologische toetsingscriterium. Dit is een integrale beschouwing. Antwoord 4 wijst daarop. Pas in fase 3 komt men dan tot een definitieve toetsing. Daarvoor is alles maar voorlopig. Het antwoord kan altijd nog 'neen' worden. Als dat in een eerdere fase het geval is, dan moet men in die richting natuurlijk niet verder zoeken. De onderzoeksresultaten zullen worden beoordeeld naar de hoofdkenmerken: isoleren, beheren en controleren.

Van Aardenne

Het toetsingscriterium is dus het radiologisch toetsingscriterium, maar de resultaten van het onderzoek worden ook bezien volgens de drie hoofdkenmerken. De overige criteria dienen dan voor selectie naar formatietype, opbergconcepten en formaties voor nader onderzoek. Over de verhouding tussen het ontwikkelen van het radiologisch toetsingscriterium en fase 1 zal de minister van VROM nadere informatie verschaffen.

Ik kom op de stellingen van de heren Den Hartog en Van Opbroek. De heer Willems heeft in dit verband de modelberekeningen genoemd. Ik dacht dat de onderzoekers niet zozeer de modelberekeningen in het algemeen bestreden, maar veel meer de opzet van het OPLA-onderzoek. Als wij ervan uitgaan dat het onderzoek optimaal dient te geschieden, dan moeten wij uiteraard aandacht schenken aan wat de Groningse onderzoekers naar voren brengen. Dat is heel duidelijk. Het gaat er niet om dat andere wetenschappers iets zeggen dat meer in onze kraam te pas komt.

Er zal een wetenschappelijk dispuut moeten plaatsvinden, waarbij bij voorbeeld ook de universiteit van Utrecht ingeschakeld wordt. Men zal een nader onderzoek gezamenlijk moeten aanpakken. De zaken dienen beproefd te worden. In het huidige tijdsgewricht, dat gelukkig alweer zo'n 300 jaar duurt, kunnen experimentele onderzoekingen in de wetenschap aangeven welke theorie klopt.

Wij hebben wel meer wetenschappelijke disputen gehad, ook op natuurwetenschappelijk terrein. Vervolgens moet een programma worden ontwikkeld. Wetenschappers zijn conform hun habitus eerst geneigd te vechten voor hun stellingen. Aan de andere kant zijn zij ook altijd bereid die stellingen te toetsen door middel van het experiment. Ik denk dat wij op deze manier verder kunnen komen op dit terrein.

De heer Zijlstra (PvdA): Betekent dat dat de minister de vervolgstudie van de heer Den Hartog wil financieren?

Minister Van Aardenne: Wij staan positief tegenover deze vervolgstudie, zij het dat wij een bepaalde samenwerking tot stand willen zien komen, opdat de kansen om het einddoel te bereiken groter worden. Op het ogenblik wordt met de heer Den

Hartog gesproken over de formulering van het onderzoek. De financiering wordt in dit kader meegenomen.

De heer Zijlstra (PvdA): De vorige keer heeft de minister van VROM mijn motie op dat punt ontraden. Begrijp ik dat de motie nu aangeraden wordt?

Minister Van Aardenne: Ik heb gezegd dat het van belang is dat er een gezamenlijk onderzoek komt, waarbij Groningen en Utrecht te zamen optreden. Dat moet leiden tot een concept waardoor wij optimale kennis verkrijgen. Over de onderzoekopdracht moet dus wel degelijk worden gesproken. Ik denk dat collega Winsemius de vorige keer alleen maar over een bepaald zeer nauw omschreven concept heeft gesproken. Aan de hand van de stellingen van Den Hartog en Van Opbroek moet in samenwerking met wetenschappers die wat andere gedachten koesteren een programma worden ontwikkeld waardoor via experimentele weg duidelijkheid op dit punt wordt verkregen.

De heer Willems (PSP): Is nu ook al duidelijk in welke fase van het onderzoek dit vervolgonderzoek thuishoort? Ik constateer dat het geen integraal onderdeel van fase 1 vormt.

Minister Van Aardenne: Dat zou ook eigenlijk niet hoeven. Je zou kunnen zeggen, dat het misschien nog wel kan doorlopen in fase 2. Ik wil het zo snel mogelijk hebben, het liefst samenvallend met fase 1.

De heer Braams heeft gevraagd of de resultaten van fase 1 aan de Kamer worden voorgelegd. Ook de heer Lansink sprak daarover, daarbij de planologische aspecten aanroerend. Ik wil citeren uit een brief van 11 oktober van collega Winsemius: 'Een afrondende rapportage over het fase-1-onderzoek zal de Tweede Kamer worden voorgelegd, alvorens besloten zal worden tot het uitvoeren van fase 2'. Wij moeten natuurlijk niet op fase 2 of fase 3 vooruitlopen, ook niet met betrekking tot de planologische aspecten.

De heer Zijlstra heeft het Castaing-rapport en het actiniden-onderzoek nog aangehaald. Daarnaast heeft de commissie-OPLA ook gekeken. Er zijn echter geen voorstellen gedaan om dat aspect op te nemen in het onderzoeksrapport, omdat in het Europees centrum voor onderzoek in Ispra de laatste tijd al een en ander op dit punt is onderzocht. Daaruit is

de conclusie getrokken, dat de transformatie van actiniden naar materialen met kortlopende halfwaardetijden moet gebeuren in snelle reactoren en dat de opbrengst van dit proces, naar het zich laat aanzien, niet voldoende kan zijn om een wezenlijke bijdrage te leveren. Je kunt ze wel bestralen, maar daaruit krijg je misschien weer andere actiniden.

Er is dus nog een aantal belangrijke technische en chemische problemen. Het isoleren van actiniden is wellicht wel mogelijk, waardoor de hoeveelheid in kubieke meters gerekend kleiner wordt. Volgens onze gegevens wordt ook in Frankrijk de betreffende aanbeveling uit het Castaing-rapport op dit moment niet gevolgd, maar daarbij druk ik mij voorzichtig uit.

De heren Tommel, Willems en Ernsting hebben gevraagd naar de terugzending van het KSA uit de bestaande centrales in Frankrijk. Zij spraken van een boete van 100.000 franc per dag. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben zich het recht van terugzending van het KSA voorbehouden. Zij hebben niet gezegd dat zij dat hoe dan ook zullen doen, maar zij hebben zich het recht voorbehouden. Je moet er dan rekening mee houden, dat het kan gebeuren. Wij weten niet wanneer de terugzending precies te verwachten is. Wij worden in elk geval enkele jaren van te voren geïnformeerd. Er is geen aanleiding om terugzending op korte termijn te verwachten. Terugzending lijkt vóór 1990 niet aan de orde te zijn.

In de opwerkingscontracten is geen sprake van een dwangsom, want het zijn qua tijdsduur contracten met een open eind. Er kan dus ook geen sprake zijn van overschrijding van de contracttermijn. Op dat punt moet ik dus het antwoord schuldig blijven. Deze dwangsom lijkt mij in ieder geval onwaarschijnlijk, maar ik wil er nog wel eens naar informeren.

De heer Willems (PSP): Het lijkt mij belangrijk, als wij meer duidelijkheid krijgen over het kernsplijtingsafval. De minister laat nu alles in het vage. Het gaat ons ook alleen om de zendingen van na 1990. Als zo sterk van Franse zijde wordt bevestigd dat het KSA zeker terugkomt, dan is de mogelijkheid die de regering tot nu toe openhoudt – dat het KSA wellicht in Frankrijk blijft – definitief van de baan. Dat is zeker. Ik stel dan ook voor, dat de minister op dit punt bij zijn Franse collega gaat informeren, wat er waar is van deze stellige berichten.

Van Aardenne

Minister Van Aardenne: Het is niet waar dat het zeker terugkomt; men heeft zich alleen dat recht voorbehouden. Je moet er dus rekening mee houden, dat men het kan terugzenden. Je moet dus niet zeggen: zij zullen het niet doen. Daarop mag je niet rekenen. Daarom hoort het KSA van de huidige centrales thuis bij de opbergproblematiek van vandaag. Daarover zal collega Winsemius nog wel spreken. Bij eventuele nieuwe centrales ligt het anders; daarop kom ik straks nog terug.

Er is geen uitspraak van Franse zijde dat het zeker terugkomt. Ik denk echter dat er nooit een uitspraak komt dat het zeker niet terugkomt, of wij zouden een nieuw contract moeten sluiten. Die helderheid krijg je dus niet. Men heeft zich dat recht voorbehouden. Het afval komt niet voor 1990 terug. In die positie is niets veranderd sinds 1981.

De heer Willems (PSP): Voorzitter! Mijn vraag aan de minister was of hij daarover contact heeft gehad met de Franse autoriteiten. Vanuit redelijk betrouwbare journalistieke bron wordt namelijk gemeld dat Frankrijk er nu zeker van is dat het het afval terug wil zenden, om wat voor reden dan ook. Dit is een nieuw politiek feit. Ik vind dat de regering ernaar moet informeren of dit juist is. Zij moet niet zeggen dat het wel niet zo zal zijn, omdat zij niets gehoord heeft.

Minister Van Aardenne: Dat is geen nieuw politiek feit. Het politieke feit was dat het terug kon komen.

De heer Lansink (CDA): Als dat juist is, is dat dus kennelijk voor de heer Willems een aanleiding om ook in te stemmen met een centrale opslagfaciliteit voor dat hele zaakje.

De heer Willems (PSP): Mijn opvatting daarover is altijd duidelijk geweest. Het afval hoorde inderdaad niet in een centrale opslagfaciliteit, maar bij de centrales zelf. Dit zou ertoe moeten leiden dat de centrales zo snel mogelijk dicht gaan.

De Voorzitter: Laten wij deze discussie niet weer gaan voeren. Laten wij de minister zijn verhaal laten vervolgen.

Minister Van Aardenne: Ik wil hier nog iets aan toevoegen. Ik doe daarmee niets af aan hetgeen ik net gezegd heb, want die positie blijft gewoon eender. De heer Zijlstra heeft gesproken over de mogelijkheid – hij achtte deze niet zo groot – dat men

in het kader van een order om kernreactoren te plaatsen bij een eventuele bouw van nieuwe kerncentrales tot een deal zou kunnen komen, waarbij het afval niet teruggestuurd wordt c.q. waarbij het afval van de nieuw te bouwen centrales in het buitenland opgeslagen kan worden. Daarbij moet nog een onderscheid gemaakt worden tussen opwerken en niet opwerken. De heer Lansink heeft hierover in de vorige UCV het nodige gezegd. Op het moment is het opwerken inderdaad duurder dan het niet opwerken. Het ligt dus niet voor de hand dat je gaat opwerken. Dit kan natuurlijk ook nog verschil maken in het geheel.

Ik doe daar op dit moment geen uitspraak over. Je kunt van tevoren niet zeggen dat dit helemaal niet aan de orde is. Wat dat betreft, liggen er tussen verschillende landen misschien ook nog wel verschillende posities. Wij kunnen ook niet zeggen dat het een 'gepiepte' zaak is, omdat wij wel een contract zullen sluiten voor de bouw van een kerncentrale en het afval dan niet in ons land terecht zal komen. Dat kunnen wij zeker niet zeggen. In zoverre heeft de heer Zijlstra gelijk. De andere mogelijkheid is echter niet volstrekt uitgesloten.

Anderen hebben in hun bijdragen gesteld dat het misschien niet zo moeilijk is om een plaats te vinden voor LAVA en MAVA. Nu komen er echter nieuwe centrales om de hoek kijken en die bederven volgens hen de hele markt. Je moet er ten eerste rekening mee houden dat het KSA na 1990 misschien terugkomt. Ten tweede is de OPLA uitgegaan van de huidige situatie, dus van de bestaande centrales en de huidige contracten en heeft daar alleen maar rekening mee gehouden. Natuurlijk heeft de OPLA de stroom van LAVA en MAVA uit de industrie, uit de ziekenhuizen en ook uit kerncentrales daarbij genomen.

Daarnaast is nog eens een mogelijke toekomstige uitbreiding van het kernenergievermogen geplaatst. De eerste 20 jaar komt daar echter niets van in die opslag terecht. De leden kennen het regeringsstandpunt naar aanleiding van het rapport van de stuurgroep. De centrales kunnen er in 1994/1995 zijn. Voordat de eerste wissellading naar een opslag gaat, zijn wij zeker tien jaar verder.

Wij spreken dus over een situatie die over 20 jaar bestaat. Dat probleem is ook heel duidelijk in de tijd verschoven. Nu moeten wij zorgen voor mogelijkheden in plaats van

Petten voor opslag van LAVA en MAVA. Daarnaast moeten wij er rekening mee houden dat er na 1990 spul uit Frankrijk en Engeland terug kan komen.

De heer Zijlstra (PvdA): De minister vindt dat het afval van eventuele nieuwe kerncentrales ernaast moet worden gezet. Dat beoogde ik ook met mijn motie. In die motie wordt gevraagd, bij het MINSK-project geen rekening te houden met het afval van nieuwe kerncentrales. Die motie werd door minister Winsemius ontraden. Ik begrijp het niet meer. Moet ik hetgeen de minister nu zegt zo opvatten, dat de lokatiekeuze op dit moment alleen wordt bepaald door het afval dat is en zal worden geproduceerd door Borssele en Dodewaard? Dat zou het gehele probleem namelijk aanmerkelijk veranderen. Hoort het afval van nieuwe kerncentrales, dat er dan naast komt te staan, ineens niet meer bij het MINSK-project?

Minister Van Aardenne: De motie nodigt de regering uit het afval van eventuele nieuwe kerncentrales niet in haar beleid te betrekken. Ik heb gezegd dat er nu op zeer korte termijn een probleem speelt voor het laag- en middelactief afval en na 1990 eventueel het KSA, maar dat er op lange termijn iets kan komen dat er nu nog naast staat. Dat betekent dat men een beetje in de positie verkeert van een industrie die ergens een vestiging overweegt en die, als zij 10 hectare terrein aankoopt, rekening houdt met uitbreiding. Als het verdere terrein vol zit, weet ze dat ze niet kan uitbreiden en dat dit niet verstandig is. Daarom neemt zij misschien een optie op het terrein ernaast. Dat is de positie waarin wij verkeren.

Wij moeten het wel in ons beleid betrekken. Daarom moet de aanvaarding van de motie worden ontraden. Dat is dan ook gebeurd. Het is echter wel een probleem dat zich daarnaast ontwikkelt en waarover een beslissing moet worden genomen als in de discussie over eventueel te bouwen kerncentrales duidelijk wordt welke kant wij daarmee uitgaan.

De heer Zijlstra (PvdA): Dat betekent dus dat de gemeente die nu zo'n MINSK-opslagplaats accepteert, ook de mogelijkheid accepteert dat er afval van nieuwe kerncentrales komt.

Minister Van Aardenne: Dat zou er inderdaad in kunnen zitten, tenzij men met twee plaatsen zou gaan

Van Aardenne

werken. Dat lijkt mij echter niet voor de hand te liggen. Bovendien weet men niet welke technieken er over 20 jaar zullen zijn. Dat is moeilijk voorspelbaar.

De heer **Ernsting** (CPN): Wij hebben over deze kwestie ook al op 1 oktober gedebateerd. Uit de becijfering van het aantal hectare dat nodig zou zijn voor de opslagfaciliteit blijkt, dat daarin een reservecapaciteit voor de nieuwe centrales zit. Die 20 hectare bevat ongeveer 10 hectare voor het nu bestaande afval – ik verwijs hierbij naar blz. 524 van het verslag van de UCV – en 10 hectare voor eventueel nieuw afval.

Minister **Van Aardenne**: Dat was die optie. Collega Winsemius was er toen bij en zal daarom ingaan op deze opmerking.

Minister **Winsemius**: Mijnheer de Voorzitter! Hetgeen de heer Ernsting heeft gezegd, is volstrekt correct. Wij zijn ervan uitgegaan dat alle soorten afval op het land moet worden opgeslagen en dat het op één locatie zou komen. Als men alles op één locatie wil houden, moet het nieuwe afval ook op die locatie worden opgeslagen. Er is 20 hectare toegezegd. Inmiddels zal er waarschijnlijk 30 hectare nodig zijn, omdat de periode langer is geworden. Tijdens die UCV is namelijk gesproken over een periode van enkele decennia, die echter ook langer kon zijn.

Er is toen gezegd dat dit de voorkeur zou kunnen hebben. De heer Van der Vlies heeft gevraagd wanneer er geen gebruik meer zou behoeven te worden gemaakt van die locatie. Ik meen dat ik toen heb geantwoord dat dit het geval is op het moment dat men een weg weet die zowel technisch-wetenschappelijk, als maatschappelijk, bestuurlijk en politiek meer aanvaardbaar is. Op dat moment kiest men die andere weg, of die nu in Nederland of in het buitenland, boven of onder de grond ligt. Wij kunnen dat op dit moment nog niet overzien.

Minister **Van Aardenne**: Mijnheer de Voorzitter! Het duveltje uit het doosje, zoals de heer Zijlstra het noemde, was China. Dat heeft natuurlijk een zekere rol gespeeld. Mijn collega van Buitenlandse Zaken is net naar China geweest en heeft gemerkt dat de Chinezen wel belangstelling hebben voor dit soort zaken.

Non-proliferatie als zodanig kan geen rol spelen. China is namelijk een van de vijf erkende kernwapenstaten. Ik erken dat er toch wel wat haken en ogen aan zouden zitten. Dit is een zaak die in eerste instantie mijn collega van Buitenlandse Zaken aangaat. Ik zou die Chinese optie maar verder in het doosje laten.

De heer **Willems** (PSP): Toch vreemd dat de minister dat argument voor Frankrijk niet noemt en voor China wel. Van eventuele afspraken met Frankrijk heeft hij niet gezegd dat hij die aan zijn collega Van den Broek overlaat.

Minister **Van Aardenne**: Ik heb gezegd dat het non-proliferatie-argument niet opgaat, omdat China een kernwapenstaat is, maar dat er desniettemin nog wel andere haken en ogen kunnen zitten aan de samenwerking met China, die er aan de samenwerking met Frankrijk niet zitten. Dan, nogmaals verwijs ik naar de collega van Buitenlandse Zaken.

De heer **Ernsting** (CPN): Niet voor niets wordt China het duveltje uit het doosje genoemd.

Minister **Van Aardenne**: Dat had de heer Zijlstra al gezegd.

De heer **Ernsting** (CPN): Ik kijk ook naar hem.

Minister **Van Aardenne**: De Chinezen hebben altijd van dat leuke speelgoed, met die veertjes.

Ik kom bij de financiering van het OPLA-onderzoek. Fase 1 heeft een beleidsvoorbereidend karakter. Onderzoeken met een beleidsvoorbereidend karakter komen, normaal gesproken, slechts voor een deel ten laste van de afvalproducenten. Stel dat wij op een gegeven ogenblik zouden besluiten niet over te gaan tot een uitbreiding van het kernenergievermogen, dan moet dat onderzoek toch betaald worden.

Het is duidelijk dat je het dan niet op de producent, die er dan immers niet is, kunt gaan verhalen. Ook de kosten van de exploratie van de mogelijkheden langs de internationale lijn liggen, naar onze mening, in de eerstkomende jaren op het terrein van de rijksoverheid. Het wordt wat anders als wij in fase 3 zouden zitten, dan komt het voor rekening van de afvalproducenten.

Overigens hebben de bestaande centrales voor de kosten van opslag fondsen gevormd op basis van de uitgangspunten, die werden aangehaald in het rapport van de commis-

sie-Beek. Het gaat hier echter wel om onafhankelijke NV's. Die fondsen zullen te zijner tijd, als COVRA concrete opslagplaatsen zal realiseren, aan COVRA worden overgedragen. In artikel 84 van de begroting van Economische Zaken is voorshands voldoende geld aanwezig om die fase 1 te financieren.

De bijdrage van de Europese Gemeenschap is geschat op basis van het programmabesluit van 19 december 1984 van de Raad van Wetenschapsministers. Het gaat dan om een inventarisatie van de onderdelen van het OPLA-programma, die voor EG-subsidie in aanmerking zouden komen. De bijdrage zal 30% daarvan bedragen. Het is natuurlijk een schatting, maar het is waarschijnlijk.

Ik kom nu op een door de heer Zijlstra aangesneden punt, de wettelijke aansprakelijkheid. In dit verband zijn twee verdragen van belang: het Verdrag van Parijs en het additionele Verdrag van Brussel. Het Verdrag van Parijs beperkt de aansprakelijkheid van de exploitant tot 15 miljoen ECU's. De Staat kan die limiet echter verhogen. Het Verdrag van Brussel geeft daarbij drie tranches aan: het bedrag dat wordt gedekt door de verzekeraar van de exploitant, een vergoeding door de Staat waarin de installatie ligt tot een bedrag van in totaal, onder aftrek van de eerste tranche ad 15 miljoen, 70 miljoen SDR's en dan een tranche tussen 70 en 120 miljoen SDR's die de verdragsstaten gezamenlijk, volgens een verdeelsleutel, opbrengen.

Die verdeelsleutel is dan weer gebaseerd op zowel het nationaal produkt als het aantal kernreactoren in die staten. Er wordt nu gedacht aan een verhoging van die bedragen van 70 en 120 miljoen tot 175 en 300 miljoen SDR's. Het zal echter nog wel een tijd duren voordat de daartoe opgestelde protocollen van kracht kunnen worden. Nederland heeft de aansprakelijkheid van de exploitanten inmiddels gesteld op 200 miljoen gulden. Boven de 120 miljoen SDR's in guldens 420 miljoen, stelt de Staat in voorkomend geval tot één miljard gulden aan middelen ter beschikking.

Nu stelt de heer Zijlstra, dat als er in de postoperationele fase van een opbergfaciliteit geen aansprakelijkheidsregime meer is, de risico's worden doorgeschoven naar toekomstige generaties. Dat wordt natuurlijk wel met meer dingen gedaan. In

Van Aardenne

ieder geval is er in bedoelde fase geen duidelijk aanwijsbare exploitant meer. Het is natuurlijk erg moeilijk dat te voorzien. Wij hebben thans natuurlijk ook nogal wat dingen doorgeschoven gekregen. Zo kan ik de monumentenzorg noemen. Die monumenten kunnen we natuurlijk afbreken, maar dat doen we ook niet zo gauw. Een punt is natuurlijk, dat de verzekeringstechnici geen mogelijkheid tot verzekering zien.

Aan een verzekering ligt een bepaalde risicoberekening ten grondslag en dit is allemaal erg vaag. Als internationaal een andere lijn gevolgd gaat worden – de discussies in de NEA volgen wij actief – dan kan er natuurlijk aanleiding zijn de bakens te verzetten, maar het zit er nu niet in. Overigens, niet alleen bij kernenergie kennen we die niet onbeperkte aansprakelijkheid. Het komt ook in andere sectoren voor. Ik noem bij voorbeeld de regels van nationaal en internationaal vervoer. We hebben de Warschau-conventie en de The Hague-rules; die beperken de aansprakelijkheid van de vervoerder. Nogmaals, die onbeperkte aansprakelijkheid ligt niet in lijn met de verdrags teksten van Parijs en Brussel die ik net noemde. Beperkte aansprakelijkheid is dus niet zonder precedent. Gezegd mag dus niet worden, dat kernenergie kennelijk niet volwassen is, want dan is vervoer dat ook niet en het is dat wel.

Onbeperkte aansprakelijkheid is niet zonder haken en ogen. Men denke bij voorbeeld aan het wegvallen van de buitenlandse bijdragen uit hoofde van die verdragen. Met andere woorden, ik denk, dat we op het moment nog niet toe zijn aan onbeperkte aansprakelijkheid. Iets anders is, dat we het natuurlijk altijd moeten blijven bezien.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik had het over een vergelijkbare industriële activiteit. De minister geeft dus eigenlijk geen antwoord op mijn vraag. Ik heb ook het verhaal van de invent-industrie erbij gehaald. Er is geen enkele vergelijkbare industrie die 40 jaar de kans heeft gehad volwassen te worden, maar nog zo in de kinderschoenen is blijven staan, dat zij van een bijzondere regeling voor aansprakelijkheid gebruik moet maken. De minister kan het vervoer er dan wel bij halen, maar ik had het over industriële activiteiten en in dat kader moet het worden gezien. Ik daag de minister uit mij te vertellen,

welke andere industrie een beperking van de wettelijke aansprakelijkheid kent.

Minister Van Aardenne: Waarom beperkt de heer Zijlstra het tot de industrie en wijst hij het voorbeeld van het vervoer af? Ook daar worden risico's bij gelopen. Die zijn ook niet gedekt. Het gaat nu in wezen om opwekking van elektriciteit en het is nog maar de vraag, of we dat een industrie moeten noemen. Het is een openbare nutsfunctie. Dat daargelaten, het is een activiteit sui generis. Ik zie geen reden deze zaak wel in een industrieel kader en niet in een vervoerskader te plaatsen. We mogen het met alle mogelijke menselijke activiteiten vergelijken.

Ik kom tot MINSK. De levensduur van zo'n opslag is technisch gezien 40 jaar, maar het civiel-bouwkundige deel van de opslag zal zeker een levensduur van 100 jaar hebben, conform kunstwerken als de Deltawerken. Er zullen na 40 jaar onderdelen vervangen moeten worden en tussendoor zullen ook verbeteringen kunnen worden aangebracht. Overigens, bij de schatting van de investeringskosten voor interimopslag is rekening gehouden met een totale afschrijving in 40 jaar.

Bij een langdurige opslag zullen de investeringskosten van de definitieve opslag naar een later tijdstip verschuiven. Daardoor zouden de splijfstofkosten lager worden. Het lijkt mij, dat dit thans niet ingecalculeerd behoeft te worden. In de MINSK-studie is de KSA-opslag meegenomen.

Het milieu-effect van het plutonium – een vraag van de heer Willems – is niet in de MINSK-studie meegenomen. Er zijn berekeningen uitgevoerd van de hoeveelheden radioactiviteit van praktisch alle splijtingsprodukten. Bij de evaluatie van storingen bleek, dat het in de splijstofelementen aanwezige plutonium een te verwaarlozen bijdrage levert aan het totale risico. Het gaat immers om de kans – en de gevolgen daarvan – op het vrijkomen van radioactieve stoffen. Dan zijn de edelgassen het belangrijkste.

Ik wijs er nog op, dat men kan proberen het plutonium weer als splijstof te gebruiken in een conventionele centrale. Je hoeft niet direct een Phénix of Kalkar te hebben.

De heren Zijlstra, Lansink en Braams hebben over natte of droge opslag gesproken. De voorkeuren lagen wat verschillend. Met de natte opslag hebben wij in ieder geval een

lange en omvangrijke ervaring. Zie de antwoorden 82 en 83. Met de droge opslag is dat veel minder het geval. De MINSK-studie is wat dit betreft aan de voorzichtige kant gebleven met de voorspellingen over de maximale temperatuur van de bekleding.

Het MINSK-rapport noemt dan ook de grotere ervaring met de natte opslag een belangrijk voordeel boven de droge opslag. Dat wil zeggen, dat droge opslag moet worden uitgesloten. Bij de heer Lansink ligt het wat omgekeerd. De vraag is ook of het gaat om splijstofelementen, KSA, hoog radioactief afval. Ik meen, dat dit nog verschil kan maken. De heer Lansink heeft gelijk, als hij kijkt naar ontwikkelingen elders en voor de opslag van KSA denkt aan droge opslag. Voor splijstofelementen denk ik eerder aan natte opslag. Een beslissing hierover is echter nog niet gevallen.

Het tijdschema voor de realisering van de interimopslag kan gesteld worden op twee jaar voorbereiding – ontwerp en dergelijke – en drie jaar bouwtijd. Een en ander is afhankelijk van de omvang en de afhandeling van de vergunningen. Als wij de MINSK-faciliteiten 1990/1995 gerealiseerd willen hebben dan zal uiterlijk in 1988 door de COVRA een vergunning moeten worden aangevraagd.

De heer Zijlstra heeft een vraag gesteld over de risico's bij het eventueel openen van verpakking. Bij interimopslag in waterbassins gebeurt het openen van de transportcontainers voor de aanvoer en afvoer van splijstofelementen onder water. Eventuele vrijkomende radioactieve stoffen zullen daarbij via het bassinreinigingssysteem worden afgevoerd. Bij droge interimopslag is een aparte behandelingsruimte, de zogenaamde hot-cell ontworpen, waarbij de transportcontainers goed afgeschermd zijn. Met afstandbediende apparatuur worden de splijstofelementen of KSA-cylinders in een opslagcontainer geplaatst, die daarna wordt afgesloten met voldoende afschermend materiaal. Indien op een later tijdstip de elementen of KSA-cylinders weer afgevoerd moeten worden, volgen zij de omgekeerde weg via dezelfde hot-cell. Deze methode van opnieuw verpakken zal voldoen aan de wettelijke normen op het gebied van straling en op het gebied van toelaatbare lozingen.

Van Aardenne

Er zijn vragen gesteld over de bewaking tegen diefstal en sabotage. De heer Tommel noemde ook oorlog. Het risico van oorlog is zoveel groter dan het risico, dat op dit vlak wordt gelopen, dat het niet direct voorzienbaar is. Voor sabotage ligt dat geheel anders.

De heer Tommel (D'66): De minister zegt, dat het risico van oorlog zoveel groter is, maar ...

Minister Van Aardenne: De risico's in tijd van oorlog zijn zoveel groter. Een bom kan op die opslag vallen, maar er kan iets anders ergens anders vallen, hetgeen een nog veel groter risico betekent.

De heer Tommel (D'66): Mijn opmerking sloeg op twee zaken. De eerste is dat in de berekening geen rekening is gehouden met een volledige verspreiding van de aanwezige radioactiviteit in de opslag door een bewuste vernietiging van die opslag; dus niet per ongeluk een bom laten vallen maar bewust een bom gooien op die opslag. De tweede is dat het mij niet acceptabel lijkt dat, als je weet dat er statistisch gezien in Europa in honderd jaar – zolang moet die opslag mee – twee keer een wereldoorlog uitbreekt (dat is tot nu toe gebeurd) je dan geen rekening houdt met zo'n feit. Ik begrijp niet hoe men dat kan verwaarlozen, als je de statistieken erop nakijkt.

Minister Van Aardenne: Ik meen dat de wetten der statistiek bij het proces van oorlogsbeheersing niet geheel opgaan, vooral omdat alle mogelijke partijen, die vroeger geregeld met elkaar in de clinch hebben gelegen, zich bewust zijn van het feit dat de huidige bewapening zodanig vernietigend is dat een oorlog de eigen vernietiging kan meebrengen. Daarom mogen wij niet zeggen: aangezien wij twee keer een wereldoorlog hebben gehad, is er een behoorlijke kans dat er een derde komt. Ik denk dat die kans uitermate klein is, als wij verstandig blijven denken en handelen. Dat betreft echter een geheel ander onderwerp, dat ook in dit Huis aan de orde is geweest en nog zal komen.

De heer Tommel (D'66): Het is in die zin opmerkelijk, dat de minister van Binnenlandse Zaken er kennelijk anders over denkt, gezien zijn beleid met betrekking tot het bouwen van schuilkelders. Het is heel boeiend, dit van deze minister te horen.

Minister Van Aardenne: Ik dacht dat wij dat juist wat gematigd hadden met de BB.

De heer Tommel (D'66): Het betekent, dat de regering er wel rekening mee houdt. Dat is een principieel punt.

Minister Winsemius: Voorzitter! De vraag van de heer Tommel heeft een reële achtergrond vanzelfsprekend. Ik herinner hem er echter aan dat de Tweede Kamer bij de bespreking van de Deltawerken wel met waterhoogten rekening heeft gehouden en niet met het gooien van bommen tijdens oorlogstijd, waarbij de trefkans buitengewoon groot is, zoals ervaringen hebben geleerd. Onze systemen zijn daarop niet gebaseerd en kunnen daarop ook niet gebaseerd zijn. Je kunt schattingen maken – ik ga er straks nader op in – en de Kamer heeft heel reëel rekening gehouden met risico's, die in vredetijd zich voordoen. Men zou aparte beschouwingen kunnen houden, hetgeen men in het kader van het Deltaplan niet heeft gedaan, voor zover mij bekend, over risico's in oorlogstijd.

De heer Tommel (D'66): De minister maakt een buitengewoon boeiende vergelijking, maar zij gaat, zoals de minister zich ongetwijfeld realiseert, in zoverre mank dat, als de Deltadam door oorlogshandelingen vernield wordt, de kans dat er tegelijkertijd een springvloed is bijzonder klein is. Als er een treffer komt op die opslag gaat de verspreiding van plutonium bijzonder snel. Dat is een heel wezenlijk verschil.

Minister Van Aardenne: Ik wijs erop, dat niet alleen in 1574 enige dijken zijn opgeblazen met primitieve middelen, hetgeen geleid heeft tot het ontzet van Leiden, maar dat in 1944 zowel op Walcheren als in de Wieringermeer het heel wel mogelijk is gebleken, vrij snel zonder springvloed een belangrijk gebied ten inunderen. Maar dit terzijde.

Verschillende sprekers hebben het gehad over diefstal en sabotage. Gezien de hoeveelheden radioactiviteit en het gewicht van de containers, waarin de splijtstofelementen of KSA worden opgeslagen, denk ik dat een dief er niet goed mee uit de voeten kan. De kwestie van sabotage hebben wij in antwoord 92 behandeld; ik zou daarnaar willen verwijzen.

Het Verdrag van Wenen slaat overigens speciaal op bewaking bij transporten. Dat verdrag moet uiteraard worden nagekomen.

Ik heb net al gezegd, dat plutonium niet is opgenomen in het MINSK-rapport, anders dan plutonium dat in de bestraalde splijtstof zit. Plutonium, dat apart zou zijn, moet niet worden opgeslagen maar moet worden opgebruikt.

Op de MINSK-faciliteit zullen de normale safeguards van Euratom en IAEA van toepassing zijn via een apart daartoe op te stellen 'facility attachment'.

De heer Zijlstra vroeg naar risicostudies in Duitsland, die zouden leiden tot een stralingsdosis van 63 à 70 Sv per persoon.

De opstellers van het MINSK-rapport waren van die studie op de hoogte. Die studie van 10 jaar geleden betrof een opslagsysteem met splijtstofelementen met een zeer korte koeltijd na bestraling, namelijk ongeveer één jaar. Aangenomen werd dat het daardoor mogelijk zou zijn dat in bepaalde zeer ongunstige omstandigheden alle splijtstofelementen zouden smelten en dat de straling in de omgeving zou vrijkomen. Voor de MINSK-studie past een dergelijke veronderstelling niet.

Ten eerste is er sinds die studie van 10 jaar geleden meer kennis beschikbaar gekomen over het vrijkomen van radio-actieve stoffen in ongevalsituaties. Ten tweede wordt bij de Nederlandse interimopslag uitgegaan van een koeltijd van 5 à 6 jaar in de kerncentrale. Daarna gaat het pas naar MINSK en dan bedoel ik niet die stad in het buitenland. Op grond van dit laatste concludeert MINSK dat splijtstofelementen ook bij droogkoken niet zullen smelten.

De heer Zijlstra (PvdA): Zegt de minister dat de vooropslag om de staven af te laten koelen in het buitenland niet of veel korter bij de kerncentrales gebeurt?

Minister Van Aardenne: Nee, ik maakte een grapje. Ik wil het wel even toelichten. Ik zei, dat ik niet een plaats in het buitenland – Minsk in Wit-Rusland – bedoelde.

De heer Zijlstra (VVD): Sorry, dat ik het grapje even niet op zijn waarde wist te schatten. De afkoeling gebeurt in Duitsland en Nederland op dezelfde manier. Er kan wat dat betreft dus geen verschil zijn in een mogelijk uitstoot van straling.

Minister Van Aardenne: Ja, maar in die studie werd wel aangenomen dat ze al na één jaar zouden verhuizen. Dat is nu net het probleem. Dat ze het nu niet doen – misschien wel op grond van die studie – is weer een andere zaak.

Van Aardenne

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik heb die studie zorgvuldig gelezen. Met inbegrip van het afval van Borssele en Dodewaard zou bij 2 nieuwe kerncentrales ongeveer 1200 ton aan brandstofstaven moeten worden opgeslagen terwijl de Duitse studie uitgaat van 1500 ton. Dat is het enige verschil voor wat betreft de hoeveelheid staven. Er is dan inderdaad nog een verschil in de 'versheid' van de staven. Men heeft vervolgens de berekeningen gemaakt voor de Nederlandse situatie met wat gemiddeld oudere staven. De omvang van de gevolgen bedraagt dan 1/2 tot de helft van wat er in Duitsland zou gebeuren. Het aantal doden zou dan niet 60 tot 400 zijn, maar 20 tot 150 in de Nederlandse situatie. Dat betekent dat wel degelijk in de nabijheid van een MINSK-opslagplaats doden kunnen vallen als gevolg van zo'n ongeval. Rekening houdend met de versheid van de staven kunnen de gevolgen in Duitsland beduidender zijn.

Minister **Van Aardenne**: Jawel, maar dan ga je ervan uit dat alle radioactieve stoffen tegelijkertijd vrijkomen. Juist op grond van de ouderdom concludeert het MINSK-rapport dat de splijtstofelementen niet zullen smelten, ook niet bij droogkoken. Langs die weg komt MINSK ook voor extreme ongevalsituaties tot een maximale dosis van minder dan 1 Sievert.

De heer **Willems** heeft gezegd, dat de UF6-containers kunnen exploderen na een brand van een half uur. Op de desbetreffende vraag van minister **Winsemius** luidde het antwoord: 'Het vat zal bezwijken onder invloed van de vloeistofdruk die snel valt zodra een gedeelte van de inhoud zijn weg naar buiten heeft gevonden. Van een explosie zal derhalve geen sprake zijn'. Ik voeg eraan toe: Het is dus eerder een implosie. Veel belangrijker is dat het drukbestendige stalen vaten zijn en niet B-verpakkingen – waar het hier om gaat – die bij 800 Celsius een half uur getest zijn. Die B-container zal met zijn inhoud niet kunnen exploderen.

De heer **Ernsting** vroeg of hij het goed zag dat het ten slotte uit kwam op een bijdrage van 0,1 cent/kWh als gevolg van MINSK. Het antwoord is 'ja'; dat rolt zo uit de berekeningen.

De heer **Ernsting** (CPN): Ik sprak niet over centen, maar over miljoenen, want mijn vraag was of het, als je die

kleine bedragen met elkaar vermenigvuldigt, nu juist is dat de totale kosten van de opslagfaciliteit tussen de 300 en 600 mln. zullen bedragen. Het zijn dan nog alleen maar investeringskosten. Daarna heb ik nog gevraagd wat de exploitatielasten ervan zullen zijn, dus de personele bezetting, enz.

Minister **Van Aardenne**: Het gaat om specifieke investeringskosten – u kunt dat in de bijlagen van het MINSK-rapport vinden – van 100 à 200 kg uraan – wij zouden dus van 150 kg kunnen uitgaan – en die bedragen zo'n 450 mln. Als je dat weer vertaalt in exploitatiekosten, kom je incl. handlingkosten op 0,1 cent/kWh. Dat bedrag dient in de kostprijs te worden meegenomen.

□

Minister **Winsemius**: Mijnheer de Voorzitter! De meningen verschillen of de heer **Zijlstra** nu zo'n zes of zeven keer heeft gesproken over de 'magazijnbediende van minister **Winsemius**'. Ik heb gesproken over een magazijnmeester, de baas van het team en de duidelijke baas over het radioactief afval. De heer **Zijlstra** maakte zich er – als ik het zo vrij mag zeggen – met een Jantje van Leiden van af.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Mag ik even citeren wat de minister nu precies heeft gezegd? In NRC/Handelsblad stond tussen aanhalingstekens: 'Je hebt eigenlijk een goede magazijnbediende nodig voor een generatie'. Ik begrijp nu dat dit niet is gezegd?

Minister **Winsemius**: Mag ik het bij mijn magazijnmeester houden en de heer **Zijlstra** vragen een ingezonden brief naar NRC/Handelsblad te sturen. Hij zal dan misschien nog andere nuttige en maatschappelijk zinvolle zaken eraan kunnen toevoegen. Ik wil mij hier beperken tot de opmerking dat de heer **Zijlstra** er zich wat al te gemakkelijk van wilde afmaken. Door het zo'n zes, zeven keer te noemen en er niet inhoudelijk op in te gaan, probeerde hij een beeld te schetsen dat wellicht de bedoeling had een karikatuur te zijn. Ik vond dat wat teleurstellend, want hij weet van dit onderwerp veel af. Ik kan het mij wel voorstellen, want op 1 oktober, toen wij hier de eerste keer dit beeld bespraken, heb ik tot mijn verbazing, het voor de tweede keer herhalend, er weinig reactie op gekregen.

Wellicht – ik heb mij daar zelf mee gestreeld – omdat dat beeld buiten-

gewoon logisch was en misschien, nog erger, omdat het beeld correct was en is. Ik blijf dat denken, want de heer **Zijlstra**, ik zei het al, is er niet erg inhoudelijk op ingegaan. Hij heeft voornamelijk een aantal citaten toegevoegd aan de wijsheid op dit gebied en een aantal verwijzingen naar artikelen van anderen die ik nu helaas niet kan controleren, maar één citaat was apert onjuist, nl. waar hij verwees naar het SIBAS-onderzoek met een titel die iets over gevaarlijk afval zei. De minister van VROM zou gezegd hebben dat dit ongevaarlijk afval is. Welnu, mijnheer de Voorzitter, dat heb ik nooit gezegd. Wellicht kan de heer **Zijlstra** dat citaat even opzoeken?

De heer **Ernsting** (CPN): Krijgen wij dan een schorsing, mijnheer de Voorzitter?

Minister **Winsemius**: Ik ben bang dat die dan heel lang moet duren!

De heer **Zijlstra** (PvdA): Voorzitter! Als de minister zegt dat hij dat nooit gezegd heeft, dan geloof ik hem op zijn woord. Wij zijn het dus eens over het gevaarlijke karakter van dat afval dat in principe aanwezig is en dat is verheugend.

Minister **Winsemius**: Uitstekend, dat wilde ik graag horen. Ik accepteer deze verontschuldiging van de heer **Zijlstra** graag, mijnheer de Voorzitter. Ik wil er wel aan toevoegen wat ik wél heb gezegd en als de heer **Zijlstra** dat weer met mij eens is – dat zal ongetwijfeld, want hij weet dat dit standpunt juist is – dan is ook dat prettig. Ik heb namelijk gezegd: Dat is gevaarlijk afval en het wordt minder gevaarlijk in de tijd en met de afstand die je ervan neemt. Dat wil zeggen dat je dan minder straling krijgt. De heer **Zijlstra** zal dat met mij eens zijn, want het is een feit.

Dat betekent dat het afvalprobleem beheersbaar is als je het afval gecontroleerd op één plaats kunt opslaan. Je moet het van dag tot dag beheersen, de baas zijn, de magazijnmeester zijn. Bestuurlijk is de taakstelling buitengewoon moeilijk. Je moet dit afval over een zeer lange periode beheren. Er is gesproken over een periode van duizend jaar. Laten wij daarvoor in de plaats maar een getal x nemen. Die periode duurt in ieder geval zeer lang. Maar het kan. Op andere gebieden gebeurt dat ook.

De heer **Tommel** noemde het voorbeeld van de dijken. Ik noemde dat voorbeeld ook op 1 oktober. Het

Winsemius

is dus te doen. Een belangrijk punt hierbij is dat het probleem milieu-hygiënisch relatief eenvoudig is: als je maar afstand houdt, er zorgvuldig voor zorgt dat het afval niet gaat slingeren en je de baas bent over het afval.

Een ander punt is de hoeveelheid. Je kunt het op één locatie opslaan. Ik kom daar straks op terug. Het aantal bronnen is relatief beperkt. Collega Van Aardenne wees er al op dat het afval door de wijze van verpakking niet gemakkelijk zal worden weggenomen. Je gaat er niet mee in je achterzak op stap. Dat alles helpt.

Er is nog een ander aspect waarover ik de heer Zijlstra niet heb gehoord. De heren Lansink, Tommel, Van der Vlies, Braams, Ernsting en Lankhorst hebben wel op dit aspect gewezen, door de vraag te stellen: wat moeten wij met het afval? Wij hebben het nu een keer. Wij kunnen wel leuk doen daarover. De heer Tommel heeft gezegd dat wij geen struisvogelpolitiek moeten bedrijven. Wij hebben afval, ongeacht de vraag hoe wij dat probleem klaren.

Wij weten niet zeker of wij dat afval terugkrijgen van de Fransen. Collega Van Aardenne heeft erop gewezen dat wij ervan moeten uitgaan dat wij het op een keer terugkrijgen. Als je het niet zeker weet, is het verstandig daarmee rekening te houden. Dumpen in zee willen wij niet, doen wij niet. Blijft over: het afval opslaan op land. Het mag ook een beetje onder land worden opgeslagen als wij ons daarmee vertrouwd hebben gemaakt. Het mag ook een beetje daarboven worden opgeslagen als wij ons daarmee vertrouwd hebben gemaakt.

Dat is allemaal mogelijk als het technisch-wetenschappelijk kan en wij het bestuurlijkmaatschappelijk aandurven. Wij hebben dat afval en dus moeten wij voor een oplossing zorgen. Zo simpel is het. Het heeft geen enkele zin daar omheen te draaien en te doen alsof wij het afval niet hebben.

Ik vind het daarom van groot belang en buitengewoon verstandig voor een ieder die met het afval te maken heeft, de zaken reëel onder ogen te zien. De zaak moet niet opgeklopt worden, ook niet bij de discussie over dit probleem. Wij kunnen best met elkaar van mening verschillen, maar wij hebben dit afval en wij moeten ervoor zorgen.

De heer Willems illustreerde dit overigens. Hij zei dat hij er de

voorkeur aan zou geven – hij heeft dat al eerder gesteld – dat het afval bij de centrales zou worden opgeslagen. De heer Willems weet dan zelf dat ook bij de centrales het probleem van de beheersing geldt. Dat blijft zo. Ik noem het risico bij het vliegtuig dat de heer Tommel als voorbeeld gaf. Het probleem blijft. Wij moeten dat onder ogen blijven zien. Elk alternatief komt neer op struisvogelpolitiek. De brede maatschappelijke discussie heeft in ieder geval aangetoond dat dit een maatschappelijk te gevoelig onderwerp is voor struisvogelpolitiek.

De heer **Willems** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! De minister benadert het probleem zeer genuanceerd. Dit doet niet veel af aan de ietwat vergoelijkende wijze waarop hij het beeld van de magazijnmeester opvoerde. Op die manier bagatelliseert hij dat het hierbij om gevaarlijke stoffen gaat. Wat vindt hij van de manier waarop de heer Geertsema op dit ogenblik de problematiek presenteert in interviews en dergelijke? Is die manier niet in strijd met de zorgvuldigheid waarmee hij het probleem wil benaderen?

Minister **Winsemius**: Mijnheer de Voorzitter! De presentatie van een onafhankelijke voorzitter van een onafhankelijke commissie is zijn voorrecht. U kunt mij niet verwijten dat ik probeer het probleem ongenueanceerd voor te stellen. Ik stel de zaken niet mooier voor dan zij zijn. Evenmin bagatelliseer ik ze. Dat wordt mij in de schoenen geschoven. Men wil dat graag. Men noemt vijf, zes keer het voorbeeld van de magazijnbediende. Men blijft dat in verhalen doen, maar ik doe dat niet!

Wij moeten onder ogen zien dat dit een bestuurlijk probleem is met een enorme tijdsspanne. Je kunt je geen enkele dag ontspannen met dat probleem. Je moet van dag tot dag op dat spul passen net als dat bij dijken het geval is. Daarover wil ik geen enkele aarzeling laten bestaan. Als wij een andere methode zouden kunnen hanteren die gemakkelijker is, dan moeten wij dat vlug overwegen. Daar kunnen wij dan vlug mee klaar zijn. Ik heb de vorige keer dat ik hierover met de Kamer sprak, gezegd dat als je moet kiezen tussen kolen, radioactiviteit en iets dat nog schoner is, wij vlug klaar zouden zijn. Zolang dat nog niet zo is, zitten wij met dit probleem.

Er zijn een aantal concrete vragen gesteld over de commissie-LOFRA.

De heer Zijlstra vroeg of het advies bindend is en of de minister een andere plaats kan aanwijzen. Dat kan, maar dat is niet waarschijnlijk. Je laat het huiswerk immers niet voor niets maken. Als ik het goed heb begrepen, dan heeft men de provincies de vraag voorgelegd of men naast de reeds uitgezochte lokaties nog andere had. Voorts is gevraagd of men tegen de uitgezochte lokaties bezwaren had en van welke aard die bezwaren zijn. Deze oriënterende vraag is ook in het werkprogramma opgenomen. Dit betekent dat de commissie geen 20 plaatsen heeft uitgezocht. Uiteindelijk heeft zij slechts drie plaatsen voorgesteld. Wij wachten nu het moment af waarop wij een beslissing moeten nemen.

Op de vraag welke werkzaamheden de commissie tot nu toe heeft verricht, kan ik zeggen dat het werkplan aan de Kamer is gestuurd. Voor zover mij bekend, is men op schema. Voorts vroeg men of de Tweede Kamer een kopie van de brief aan de provincies kan krijgen. Ik zal dit aan de voorzitter van de commissie doorgeven. Ik neem aan dat hij dat ongetwijfeld wil doen.

De discussie over de criteria is erg belangrijk. Een aantal geachte afgevaardigden heeft hierover ook gesproken. In Nederland zal een radiologisch toetsingscriterium worden ontwikkeld. Dat houdt in: een dosislimiet, een handleiding voor de eisen van een modelberekening, de te gebruiken parameters en het verdisconteren van onzekerheden daarover en de waarschijnlijkheid van modelmatige processen. Dit wordt in feite een model voor de risico-analyse dat op verschillende plaatsen kan worden gebruikt. Een en ander moet ook op meer plaatsen inzetbaar zijn. Men moet een risico-analyse kunnen opstellen voor een radiologische toetsing.

Een andere belangrijke vraag die door verschillende geachte afgevaardigden naar voren is gebracht, is hoe men de mening van de diverse maatschappelijke groeperingen hierbij kan betrekken. Men wees met name op milieu-organisaties en op adviesraden. Ik kan mij voorstellen dat wij een procedure volgen waarbij wij uitgaan van het advies van de OPLA, namelijk van drie plaatsen. Wij bepalen zelf ons standpunt over deze drie plaatsen. De toetsingscriteria worden vervolgens opgesteld en er wordt een concept gemaakt dat in het kabinet wordt vastgesteld. Zo'n concept zou bij voorbeeld voor

Winsemius

advies gestuurd kunnen worden aan de CRMH. Men heeft daar een maatschappelijke inbreng.

Ik zal dit nader met collega van Aardenne bespreken. Voorts zouden ook andere adviesraden hierbij een rol kunnen spelen. Mijs inziens is de CRMH bij uitstek geschikt. Na advisering door de CRMH kan men een definitief besluit nemen, hetgeen aan de Tweede Kamer zal worden medegedeeld. Bij afsluiting van fase 1 zal er een moment komen dat wij hier kunnen spreken over deze materie. Dit biedt mijs inziens de mogelijkheid om de eventuele inbreng van andere adviesraden in het geheel te betrekken.

De heer **Willems** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Gaat de minister nog in op de criteria die de commissie-LOFRA op dit moment hanteert?

Minister **Winsemius**: De criteria van de commissie-LOFRA staan mijs inziens in de nota over het radioactieve afval. In ieder geval staan deze in de brief die de commissie heeft gestuurd aan de provincies.

Voorts wil ik ingaan op een paar opmerkingen die de heer Lansink maakte. Hij heeft zeer ten principale de hoofdlijnen van het radioactief-afvalbeleid uiteengezet. Ik kan hem daarin in grote lijnen volgen. Een punt heeft bij mij enige verwondering gewekt. Hij zei namelijk dat het radioactieve afval niet bij een kerncentrale moet worden gedeponeerd.

Hij adstrueerde die opmerking maar kort, waarbij hij sprak van iets dat bestuurlijk anders was.

De heer **Lansink** (CDA): Als u de Handelingen naleest, zult u zien dat die opmerking het gevolg was van een interruptiedebat dat ontstond.

Minister **Winsemius**: Het is natuurlijk een belangrijk punt. Ik zou niet willen uitsluiten dat juist de expertise en de veiligheid die bij een reactor aanwezig zijn dermate belangrijk blijken, dat de voorkeur naar opslag aldaar uitgaat. Over dit punt hebben wij nog geen diepere gedachten. Juist daarom is het interessant de gedachten die in de Kamer leven te vernemen.

De heer Lansink is het met een aantal kanttekeningen eens met de MINSK-aanpak. De omvang van de faciliteit moet nader bepaald worden naar aanleiding van de principiële discussie over eventuele uitbreiding van kernenergie, aldus deze afgevaardigde. Op dit moment zoeken wij naar terreinen van circa 30 hectare.

De kosten van opslag kunnen in dit verband ook een beperkte rol spelen. Het voornaamste punt voor mij is echter de afspraak met de gemeente Zijpe. Ik voel mij gebonden aan het afgesproken tijdschema en wil mij daaraan houden. Er is dus maar een kleine marge.

Ik vind jaarlijkse rapportage aan de Kamer een prima suggestie. Het is denkbaar dat dat gebeurt in het IMP-Milieubeheer. Het is echter evenzeer denkbaar dat dat niet genoeg flexibiliteit biedt. In ieder geval zal frequente nadere rapportage worden nagestreefd.

De heer Lansink plaatste een paar kanttekeningen bij de commissie-LOFRA. Er ontstond een discussie of hierbij sprake was van het 'not-in-my-backyard-syndroom'. De heer Tommel zei dat de moeilijkheden alleen ontstonden, omdat het om KSA ging.

De heer **Tommel** (D'66): Het gaat een beetje te ver om te veronderstellen dat de moeilijkheden alléén om die reden ontstaan. Ik denk wel dat het een heel belangrijke factor is.

Minister **Winsemius**: Ik wil toch iets uit mijn persoonlijke ervaring naar voren brengen; ik word 's nachts nog wel eens wakker. Twee jaar geleden had ik het voorrecht frequent met de Kamer te mogen vergaderen over de opslag. Ik heb in dat kader kennis gemaakt met een keur van gemeentebestuurders uit het goede vaderland. Die konden er van! Dat ging dan nog om laag- en middelradioactief afval. Op dit punt behoeft je niet te veel illusies te koesteren. Zelfs bij chemisch afval ontstaan problemen. Afval maken wij als maatschappij niet, dat laten wij achter voor een ander.

De heer Lansink vindt de planologische paragraaf van het MINSK-rapport onvoldoende. De regering zal proberen hierover een oordeel te vormen naar aanleiding van het advies van de commissie-LOFRA. Wij kunnen dan concreter over deze zaken spreken.

Als er één lokatie wordt aangewezen door de commissie-LOFRA, of er blijft slechts één lokatie over via een automatisch mechanisme, dan zal in het kader van de vergunningverlening in ieder geval een MER opgesteld worden. Als er drie lokaties naast elkaar worden gekozen, kan een soort vergelijkend warenonderzoek plaatsvinden. In ieder geval speelt de MER dus een rol.

Ik ga thans in op de opmerkingen van de heer Lansink naar aanleiding

van het OPLA-rapport. De radiologische criteria worden inderdaad tijdens fase 1 vastgesteld. Voorts zijn de radiologische criteria nevenge-schikt aan de IBC-criteria. De heer Lansink vroeg verder, hoe ik de doorwerking van de ICK-criteria zie. Het zal een deel van de invoer zijn voor het opstellen van de radiologische criteria. Zij zullen dus ongetwijfeld een rol spelen. Daarin zullen zij nader worden uitgewerkt. Je kunt de ICK-criteria zien als richtlijnen voor de keuze bij de opstelling van de radiologische criteria.

Wij zijn al een aantal malen ingegaan op de schade van een bom-explosie. Wij moeten ons daarop niet blind staren, maar het was wel een serieuze vraag van de heer Tommel. De radiologische consequenties van het vrijkomen van alle 'activiteit' moeten worden geëvalueerd. Je moet rekening houden met de hoeveelheid, de opslag, de tijd, het soort en dergelijke. Daarvoor moet je een aantal specifieke scenario's maken. Indien alle barrières tegen het vrijkomen van radioactiviteit wegvallen, dan zullen de gevolgen altijd nog kleiner zijn dan bij een kerncentrale. De inhoud van de radioactiviteit bij opslag is namelijk altijd lager dan bij een centrale. In de MINSK-studie treft men wel de opmerkingen aan over de gevolgen van het neerstorten van een vliegtuig. Je kunt verwachten dat de effecten van een bom dezelfde grootte hebben, maar die bom is gericht en het vliegtuig valt toevallig, of wij moeten met kamikaze-piloten te maken hebben. Dat laatste is onwaarschijnlijk.

De heer **Tommel** (D'66): Bij de studie naar de gevolgen van het neerstorten van een vliegtuig is alleen rekening gehouden met het vrijkomen van gasvormige verbindingen. Bij een bomexplosie komen alle verbindingen vrij. Dat is een wezenlijk verschil. Zo staat het in de antwoorden.

Minister **Winsemius**: Ik ben 'licht geklopt' in mijn kennis op dit punt.

De heer **Tommel** (D'66): Dat was mijn opzet niet. Misschien kan de minister hierop schriftelijk antwoorden. Daartegen heb ik geen enkel bezwaar.

Minister **Winsemius**: Het zal in ieder geval aan de orde komen bij het rapport over de opslagfaciliteiten. Daarbij komt namelijk een veiligheidsstudie aan de orde.

Winsemius

Ik wil thans nog een vraag stellen aan zowel de heer Tommel als de heer Zijlstra. De heer Tommel geeft de voorkeur aan opslag in het buitenland bij kleine hoeveelheden KSA. De heer Zijlstra stelde een vraag over de package deal, waarbij kerncentrales levert en tegelijkertijd de verplichting op zich neemt van het wegnemen van het afval. Ik begreep van de heer Zijlstra echter niet, of hij het daarmee eens is of niet. Ik vind dat een interessante vraag.

De heer Ernsting (CPN): Maakt dat wat uit voor uw antwoord?

Minister Winsemius: Nee. Ik wilde alleen een vraag stellen over dit interessante punt. Wij hebben hier immers een mooie vorm van gemeen overleg. Misschien dat de heer Ernsting ook op dit punt kan ingaan.

De heer Ernsting (CPN): Ik spreek natuurlijk niet voor de heer Zijlstra; ik zou dat niet durven. Het gaat mij erom, dat allereerst de vraag aan de orde is, of een dergelijke package deal speelt en, zo ja, in welke vorm. Het lijkt mij dat de minister daarover nadere informatie kan geven.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat collega Van Aardenne daar al iets over gezegd heeft. Wij kunnen op dit moment, omdat wij nog niet eens een groen licht hebben en omdat de principale discussie in dit Huis nog moet plaatsvinden, niet zeggen dat wij al hele package deals in onze achterzak hebben. Wij kunnen niet blijmoedig zeggen dat men op moet schieten, omdat wij onze handtekening dan kunnen gaan zetten. Zo is het niet. Het is echter wel van belang om een beter idee te krijgen van de manier waarop anderen hierover denken.

De heer Tommel heeft gevraagd wat er te doen is met een opslag op basis van criteria die achteraf foutief blijken te zijn. Hierbij kom je op de belangrijke vraag van de IBC-criteria en met name de B van beheersen. Op een bepaald moment kun je er echt zeker van zijn dat de natuur het beheerst en dan kun je het overlaten. Als je daar niet echt zeker van bent, dan beheerst de mens het en die moet dan in staat zijn het terug te halen.

Heb je foute criteria gesteld, heb je een foute keuze gemaakt, heb je een te dun wandje gebruikt of heb je iets twee meter te hoog onder de grond gestopt of wat dan ook, dan moet je

het eruit kunnen halen en het op een betere plaats neerzetten op basis van dan vigerende inzichten. Ik heb op 1 oktober ook geprobeerd dit te zeggen. Als je technisch-wetenschappelijk en maatschappelijk niet 100% zeker bent, dan doe je het zo. Ik denk dat dit de achtergrond is van de reden waarom wij de B van beheersen van de IBC-criteria zo benadrukken.

De heer Willems heeft gevraagd waarom de commissie-LOFRA 30 ha. hanteert, terwijl op 1 oktober over 20 ha. werd gesproken. Tijdens die discussie kwamen wij eigenlijk op het idee dat het wellicht veel beter is om niet over enkele decennia opslag te spreken, maar over een opslag op langere termijn. Wij hebben toen gesproken over 50 tot 100 jaar. Ik meen dat wij daarover op 1 oktober nog een brief hebben gestuurd. De opslag voor een langere periode zou een grotere oppervlakte wenselijk kunnen maken.

Of die 30 ha. de exacte oppervlakte is en of wij die precies nodig hebben, hangt ook van de opslagmethodes af. De ene methode is veel oppervlakte-intensiever dan de andere. Dit mag duidelijk zijn. Op basis van de huidige inzichten zou die oppervlakte echter ruimschoots genoeg zijn om dit geheel tot stand te brengen.

De heer Willems heeft gewezen op het bestuurlijke probleem dat de minister van VROM steeds naar voren bracht. Dat is waar. Een uitzondering vormt echter het OPLA-deel. Het OPLA-deel bevat ook technisch-wetenschappelijke aspecten, waarvan wij er nog een aantal verder moeten uitwerken. Wij hebben de inzichten met de nodige voorzichtigheid geformuleerd. Wij menen dat dit kan, maar een aantal dingen moeten verder uitgewerkt worden. Dat betekent dat er ook nog andere vragen definitief opgelost moeten worden.

De heer Willems heeft in zijn motie gesteld dat de criteria vóór fase 1 vastgesteld moeten worden en dus niet tijdens fase 1. Ik heb al eerder gezegd dat er na fase 1 overleg zal plaatsvinden met de Tweede Kamer. Tijdens fase 1 doen wij nader onderzoek en hebben wij ook de mogelijkheid om criteria nader toe te spitsen. Je kunt criteria van tevoren opstellen. Als je dat niet doet, bestaat het risico dat ermee gesjoemeld wordt. Een voordeel is echter dat je criteria kunt toespitsen.

Bij vergunningverlening op andere gebieden worden criteria toegespitst,

omdat er een specifieke omstandigheid is die dan beter geregeld kan worden. Het is dus niet alleen goed of niet alleen slecht. Wij moeten die discussie niet op die manier ingaan. Ik denk dat het van belang is om criteria te hebben die uiteindelijk de beste waarborgen verzorgen. Die criteria kunnen wij bij voorbeeld aan de CRMH voorleggen. Ze komen dan automatisch bij de Kamer terug, zodat zij erover mee kan praten en denken.

De heer Willems heeft een motie ingediend waarin de regering wordt verzocht, een contra-expertise op de MINSK- en OPLA-rapporten te laten uitvoeren door met name deskundigen uit milieu-organisaties. Met het respect dat ik heb voor deskundigen uit de milieu-organisaties, moet ik de aanvaarding van deze moties toch ontraden. Het MINSK-aspect zal in de milieu-effectrapportage van de COVRA moeten zitten. De toetsing daarvan vindt plaats door onafhankelijke deskundigen.

Daar behoeven wij niet aan te twifelen. Dat is inderdaad een vergaande onafhankelijkheid. De OPLA-aspecten worden beslist meegenomen in de discussie over de criteria. Ze komen dus voldoende aan de orde. Het is mijn intentie om de milieu-organisaties te betrekken bij de beoordeling en bespreking van de OPLA-criteria.

De heer Van der Vlies heeft een aantal vragen gesteld. Hij heeft weer – hij placht dat vaker te doen en ik heb daar een zeer groot respect voor – op een buitengewoon heldere wijze de hoofdlijnen uiteengezet en een aantal problemen aangestipt. Hij vroeg of door de gevolgde procedure van de commissie-LOFRA niet een artikel 65-procedure in de hand wordt gewerkt. Hoe kom je verder op een redelijke weg, zo verzuchtte hij. Ik meen dat de heer Ernsting ook vroeg naar de toepassing van artikel 65. Zoals steeds blijft hier gelden dat het het laatste redmiddel is. Als er echt een nationaal belang is en men komt met de vingers klem te zitten tussen de deur, moet men eigen verantwoordelijkheid nemen. Het blijft echter een zeer zuivere intentie om langs bestuurlijke weg tot een oplossing te komen.

De heer Ernsting (CPN): Daarmee zegt u ook dat elke uitspraak daarvoor voorbarig is.

Minister Winsemius: Inderdaad. Ik vind het dreigen met artikel 65-procedures ook een onjuiste gang van

Winsemius

zaken. Het curieuze is dat als een beslissing onsympathiek is, iedereen begint te roepen om artikel 65.

De heer Van der Vlies vroeg verder of de radiostilte in Noord-Brabant en Zeeland naar aanleiding van de berichten van de commissie-LOFRA een signaal is. Ik heb daar geen idee van. Ik vond het wel een verstandige reactie.

Ten slotte vroeg de heer Van der Vlies of het tijdspad van de LOFRA voldoende is. Naar mijn idee ligt de commissie op schema. Het tijdspad zal, gezien de samenstelling van de commissie, voornamelijk worden bepaald door de besluitvorming die in het kabinet moet plaatsvinden en uiteindelijk in de Tweede Kamer, waar die discussie ongetwijfeld ook een rol zal spelen.

De heer Ernsting wees nadrukkelijk op het bestuurlijke aspect. Hij stelde terecht dat dit wordt verzaamd door een eventuele uitbreiding van de kernenergie en dat dit extra maatschappelijke en politieke probleem met zich brengt. Ik kan mij daar best in herkennen. Ik heb daar al eerder over gesproken. Er is echter een curieus punt, dat een illustratie is. Wij hebben een hele serie indicatieve meerjarenprogramma's aan de Kamer en aan de provincies gestuurd.

Wij hebben alle provincies aangeboden daarover met hen te spreken en voorlichting te verzorgen voor hun staf. Een aantal provincies heeft daarop gereageerd, bij voorbeeld ten aanzien van het IMP-huishoudelijk afval. Geen enkele provincie was geïnteresseerd in het IMP-Straling. Ze vonden dat het niet hun probleem was. Ik vind dat een beperking, want het is hun probleem wel. De provincies maken onderdeel uit van het goede vaderland. Het is wel illustratief voor de benadering van dit punt. Men vindt dat ze er beter niet te veel van kunnen weten.

De heer Ernsting meent dat geen opslagfaciliteiten kunnen worden gereserveerd voordat het groene licht voor uitbreiding van de kernenergie is gegeven. Wij zitten met het probleem dat wij allereerst heel nadrukkelijk hebben besloten dat de afval op het land moet worden opgeslagen. Daarnaast heb ik mijn belofte aan Zijpe, waaraan ik al eerder refereerde. Ten slotte streven wij ernaar die opslag in een locatie op land tot stand te brengen. Wij doen dit om op een flexibele wijze vaart te kunnen maken. Wij zetten niet alles op één kaart, omdat wij

onze flexibiliteit willen handhaven, maar wij willen wel spoed betrachten.

Hoe komt, zo vraagt de heer Ernsting, de heer Geertsema en zijn commissie aan die 120 arbeidsplaatsen. De heer Geertsema heeft zich gebaseerd op een prognose van de COVRA. De COVRA meent dat op termijn aan een dergelijke personeelsbezetting gedacht moet worden.

De activiteiten van dat personeel zullen zijn: het verzorgen van het ophalen van het afval, transport, administratie en dergelijke; het verwerken van het radioactief afval, zowel vast als vloeibaar en ook kadavers; het uitvoeren en het doen uitvoeren van onderzoek op het terrein van afval; berging; het geven van informatie en voorlichting aan het publiek en dergelijke; het verlenen van specifieke diensten aan instituten met betrekking tot afvalverwerking; het uitvoeren van speciale verwerking voor bedrijven als DSM en Hoechst, bedrijven waarmee wij vandaag in bespreking zijn; het uitvoeren van ontmantelingsactiviteiten van bij voorbeeld laboratoria en uiteraard administratie en – dat is de kern van de zaak – de bewakingsdienst voor het bewaren van het afval.

Staat daarmee dat aantal van 120 vast? Nee, maar het is wel een veelomvattend pakket, waarbij je globaal een schatting van het aantal arbeidsplaatsen kan maken dat je op termijn nodig zult hebben. Dat zal natuurlijk nog niet in het eerste jaar het geval zijn. Als je op het ogenblik in de loods in Zijpe gaat kijken zie je een grote sporthal met vijf mensen, waarin een keurig rijtje met witte vaten staat. Dat is ook een uiterst beperkte opzet. Het zal zonder twijfel groter worden, maar laten wij aan de andere kant ook weer niet hopen dat dit een groei-industrie is.

De heer Ernsting (CPN): De commissie, waarvan de heer Geertsema voorzitter is, houdt zich dus bezig met locaties voor de verschillende varianten van opslag, zoals die in het MINSK-rapport zijn uitgezocht. In dat MINSK-rapport is voor de directe bezetting aan personeel bij de verschillende varianten een overzicht gegeven. Dat varieert van 30 tot 40 mensen. Alles wat daar bovenop komt is natuurlijk niet plaatsgebonden. Mij lijkt dus dat de heer Geertsema met wat meer aan het zwaaien is dan waartoe hij op dit moment feitelijk bevoegdheid heeft.

Minister Winsemius: Mij wordt verteld dat de getallen uit het MINSK-rapport slaan op het deel

hoogradioactief afval. Ik denk bovendien, als ik zo vrij mag zijn, dat zelfs het zwaaien met deze invent-industry, niet zo heel veel gegadigden bij het ministerie van Economische Zaken zal brengen voor subsidie voor de locatie.

De Voorzitter: De heer Lankhorst laat zich voor de rest van de vergadering verontschuldigen wegens ziekte.

Een aantal partijen heeft nog duidelijk tijd over voor de tweede termijn. Twee kleinere fracties zijn vertrokken. Ik stel voor, dat de drie aanwezige kleinere fracties in deze tweede termijn nog ongeveer 2 à 3 minuten spreektijd krijgen en dan, als tegenprestatie, in de tweede termijn van de regering, uitermate selectief zullen interrumperen.

□

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met het punt van de barrières. Als je alle barrières net haalt, kan het eindresultaat, de som, toch beter zijn. Ik kan niet ontkennen dat dit een trouvaille is. Het is echter een trouvaille die niet veel indruk zal maken op de mensen die de studies in de Verenigde Staten en Zweden kennen en die ook de ICK-studie van destijds nog eens hebben nagelezen.

Hoe zit het met die barrières? Ze halen het niet of net wel. Een systeem van multiple barriers gaat dan ook altijd verder dan een systeem van alleen kijken naar de som. Dat was de mening van de ICK en dat is de mening van het Beier-instituut in Zweden. Het is bij mijn weten ook de eis die in Zweden voor een opslagplaats wordt gesteld. Het is in de Verenigde Staten eveneens een eis. Daar is men er algemeen van overtuigd, dat zo'n multiple barrier systeem verder gaat en meer veiligheid garandeert dan een systeem, waarin alleen naar het geheel wordt gekeken.

Minister Van Aardenne zei, dat hij samenwerking wil. Ik neem aan, dat hij daarbij bij voorbeeld aan Utrecht denkt. Ik heb het er met de heer Den Hartog over gehad en die zei: wat moet ik met die mensen in Utrecht, dat zijn geologen en dit is een natuurkundig probleem; het heeft weinig zin, maar we zullen zien hoe het loopt. Het zou ook samen moeten vallen met fase 1. Fase 1 duurt twee jaar, de studie van Den Hartog volgens zijn voorstel vier à vijf jaar.

Daarbij wordt gesteld, dat hydrologische boringen pas zin hebben, nadat duidelijk is, of het zout überhaupt geschikt zou kunnen zijn voor opslag.

Zijlstra

Dat betekent dus, dat fase 2 pas kan ingaan na vier of vijf jaar, zelfs als de studie van Den Hartog samenvalt met fase 1. Ik zou graag horen, wat de minister daarvan vindt. Vooralsnog moet ik mijn motie op dit punt handhaven.

Dan kom ik bij de wettelijke aansprakelijkheid. De minister gaf wat cijfers over de bij de verzekeringsmaatschappijen verzekerde som, met daarbij eventueel een miljard voor rekening van de staat. Dat slaat allemaal op kerncentrales en niet op opslag. Ter voorbereiding van dit debat heb ik nagegaan, wat over wettelijke aansprakelijkheid van opslag van kernafval aan literatuur bestaat.

Ik heb een rapport van het NEA gevonden: Long term management of radio-active waste. Op blz. 91 staat dat misschien ook voor installaties voor opslag van radio-actief materiaal, lange termijn of interim-opslag, zo'n beperkte aansprakelijkheid geldt, maar dat dit niet erg duidelijk is. In ieder geval worden in de verdragen van Parijs en Brussel geen bedragen genoemd. Wat de minister zei, was eigenlijk niet ter zake. Dat vergemakkelijkt naar ik hoop voor sommige anderen instemming met een door mij op dit punt nu in te dienen motie.

Motie

De Voorzitter: Door het lid Zijlstra wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van oordeel dat een faciliteit voor interimopslag van radio-actief afval, ook wat de wettelijke aansprakelijkheid bij kernongevallen betreft, geen uitzonderingspositie ten opzichte van andere industriële installaties dient in te nemen;

verzoekt de regering, in haar beleid uit te gaan van onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid van de exploitant van de bedoelde faciliteit,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 22 (18343).

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In de motie staat al iets over industriële installaties. De minister wees op het vervoer, in welke sector wel zo'n beperkte aansprakelijkheid bestaat. Ik meen, dat dit voorbeeld er met de haren bij

gesleept is. We moeten opwekking van energie met behulp van kernsplitting vergelijken met opwekking van energie met behulp van kolen, gas en dergelijke. Bij die andere vormen bestaat wel heel duidelijk een onbeperkte aansprakelijkheid. Waarom kan dat dan bij opwekking met kernenergie niet het geval zijn? In die andere sectoren draagt men de premie van de verzekering wel en maakt men er geen moeilijkheden over.

Bij gevaarlijke chemische processen – uit een ander oogpunt mogelijk vergelijkbaar met kernenergie; ik denk aan chloorgas – bestaat een onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid. Ik zie niet in, waarom dat bij kerncentrales, die rijp en volwassen zijn geworden, niet het geval behoeft te zijn. Het is duidelijk dat dit door de staat verzekerd moet worden, omdat zelfs de grootste verzekeringspool het kennelijk niet ziet zitten.

De heer Braams (VVD): Ik begrijp steeds minder, waar de heer Zijlstra het over heeft. Gaat het nu over opbergplaatsen en de risico's hiervan of over kerncentrales? Een deel van zijn betoog handelde over opslagplaatsen en verzekeringen. Thans eindigt hij bij de kerncentrales. Dat doet hij altijd, maar wat is de ratio ervan?

De heer Zijlstra (PvdA): Ik heb het gehele complex willen behandelen. Het ging misschien wat vlug, maar mijn tijd is beperkt. Ik verwijs naar een motie inzake onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid, die ik vroeger heb ingediend. Helaas kreeg die niet de steun van de meerderheid van de Kamer. Als voor kerncentrales al onbeperkte wettelijke aansprakelijkheid moet gelden, dan zou die zeker moeten gelden voor de opslag van kernafval. In de verdragen van Parijs en Brussel is, wat mogelijke schade betreft, van een limiet geen sprake. Vindt de minister van Economische Zaken niet, dat in ieder geval een premie voor wettelijke aansprakelijkheid bij kerncentrales en opslagplaatsen bij een kosten-batenanalyse die de naam verdient, moet worden betrokken?

Voorzitter! Sluit de minister uit, dat afgescheiden plutonium ooit in zo'n opslag terecht zal komen?

Ik kom thans te spreken over de opmerkingen van minister Winsemius over het gevaar van opslag. Ik heb een aantal elementen van gevaar genoemd. Ik heb diefstal, leidend tot chantage genoemd. Er zal IAEA-con-

trole nodig zijn. Ik wees op mogelijke radioactieve lozing (studie van het Instituut für Reaktorsicherheit). Kan een ongeluk, waarbij vrijwel alle radioactiviteit vrijkomt, uitgesloten worden geacht? Bij een dergelijk ongeluk vallen tientallen tot enkele honderden doden. Ik begrijp uit de reacties, dat de bewindslieden een dergelijk ongeluk, waarbij alle of vrijwel alle radioactiviteit vrijkomt niet uitsluiten. Het is belangrijk, dat de gemeenten, die benaderd worden, dit ook weten.

Wat het gevaar betreft, heb ik in de omschrijving van SIBAS nog het volgende gevonden, misschien ook wel interessant voor de gemeenten. Er is veel onderzoek verricht naar de technische aspecten van opslag en opberging van radioactief afval. Niettemin blijft de conclusie, dat een verantwoorde opslag en opberging mogelijk zijn, omstreden. Met andere woorden: het vertrouwen, dat uit de opmerkingen van minister Winsemius spreekt, wordt in de SIBAS-studie kennelijk niet gedeeld.

Men laat de mogelijkheid open, dat verantwoorde opslag en opberging niet mogelijk zijn. Ik ben zeer benieuwd, welke opdracht het SIBAS heeft gekregen. Ik heb daarnaar gevraagd, maar de minister heeft er niet op geantwoord. Ik herhaal die vraag. Kan de minister de opdracht aan het SIBAS meedelen?

Ik heb gewezen op de gevarenmomenten. Ik neem aan dat de minister het daarmee geheel of gedeeltelijk eens is. Ik meen dat die gevarenmomenten via de minister en de Kamer door moeten dringen tot de mensen, die benaderd worden voor zo'n lokatie. Iemand heeft voor mij opgeschreven wat de heer Geertsema via Echo vanmiddag om half zes heeft gezegd. Dat was: Het gros van het afval, mijne heren gemeentebestuurders, komt van ziekenhuizen enz., dus u moet voornamelijk denken aan besmette witte jassen. Hij zei als klap op de vuurpijl: zo'n opslag is veiliger dan een fabriek van griesmeelpap.

De minister kan zeggen: die man is onafhankelijk en ik heb daar verder niets mee te maken. Ik ben echter van mening dat een minister, die de verantwoordelijkheid neemt om zo'n persoon te benoemen tot voorzitter van een commissie, die een heel serieus werk moet verrichten, betrokkene tot de orde moet roepen, want het maken van dergelijke opmerkingen kan eenvoudig niet getolereerd worden.

Zijlstra

De minister zal moeten begrijpen dat uitingen, zoals door de heer Geertsema gedaan – deze springt op volslagen onverantwoordelijke wijze om met dit probleem – op hem terugslaan en zal ervoor moeten zorgen, dat een en ander rechtgezet wordt. De heer Geertsema moet tot de orde worden geroepen.

Voorzitter! In het IMP-straling wordt over inspraakprocedures gesproken, ook over de interim-opslagplaats. In het schema-Geertsema staat zoiets niet. Ik neem aan dat het erna gebeurt. Kan de minister zeggen wanneer de inspraak inzake die interim-opslagplaats zal gebeuren?

De minister heeft gezegd, dat hij niet uit de drie uiteindelijk overblijvende lokaties zal behoeven te kiezen. Het kan ook zijn uit de 7, of 17 of misschien nog wel meer andere lokaties. Dat leidt tot de conclusie dat tot het eind van de rit ook bij de andere lokaties de opslag als mogelijkheid 'boven de gemeenten blijft hangen'.

In antwoord op de vraag welke criteria bij OPLA de doorslag kunnen geven – criteria, die ook volgens ons voor het begin van de eerste fase vast moeten liggen – wordt gesproken (uit informatie is mij gebleken dat het steeds serieuzer gebeurt) over een dosislimiet, die gerelateerd moet worden aan het stralingsniveau bij uraniumproductie en wel voor een omvang, nodig voor de brandstofproductie, die daarmee correspondeert. Dit zou betekenen – er wijzen tekenen in die richting heb ik begrepen, maar ik hoor graag als het niet zo is – dat de regering als zij dit overneemt aan de bevolking van deze lokaties vraagt in feite bij een uraniummijn te gaan wonen. Dat lijkt mij niet zo'n aantrekkelijk perspectief. Is dit een onzinnige speculatie of heeft zij realiteitsgehalte?

□

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! In eerste termijn heb ik geprobeerd, een beleidskader te schetsen in aanvulling op hetgeen ik op 1 oktober naar voren heb gebracht namens de CDA-fractie. Ik ben de bewindslieden erkentelijk – speciaal minister Winsemius, omdat hij over dat beleidskader nog wat heeft gezegd – voor het feit dat zij zich in grote lijnen daarin kunnen vinden, met uitzondering dan van de eventuele berging van afval bij kerncentrales. Ik zal straks mijn argumenten ter zake helder op een rij zetten.

Ik heb echter in grote lijnen waardering voor de antwoorden. Dat geldt met name de criteria. Wellicht is door de formulering van het regeringsstandpunt de indruk ontstaan dat het radiologisch stralingscriterium één en alles is. Uit het antwoord vandaag heb ik opgemaakt, dat dat niet het geval is. Er is sprake van twee nevensgeschikte grootheden. Het radiologisch toetsingscriterium is nogal statisch en absoluut, terwijl de ICK-criteria een meer dynamisch karakter hebben. Criteria kunnen natuurlijk van tijd tot tijd worden bijgesteld.

Wellicht is het de heer Zijlstra ontgaan dat dit punt ook voorkomt in sectie 112 van de Amerikaanse wetgeving. Ik moet overigens opmerken dat ik blij was met de beschouwingen van de heer Zijlstra over de Amerikaanse wetgeving. Hij vond het een goed voorbeeld; ik wou dat het vaker zo overtuigend klonk! Wij kunnen er in ieder geval heel wat van leren en dan denk ik ook aan de gevolgd procedures en de rapporten aan het Congres, waarvan ik er één bij mij heb. Daaruit blijkt duidelijk dat men werkt aan een oplosbare problematiek en dat men het vertrouwen heeft dat dat haalbaar is.

Tot nu toe heeft het Congres dat vertrouwen gedeeld. Vandaar mijn vraag aan de bewindslieden of dat in Nederland ook niet mogelijk is opdat de Kamer in werkelijke zin mede-wetgever en controleur kan zijn. Allerlei beschouwingen maken duidelijk dat die twee functies de afgelopen jaren door allerlei omstandigheden uitgehold zijn. Misschien zit er wel iets in deze suggestie.

De heer **Zijlstra** (PvdA): De Amerikanen hebben ook zogenaamde disqualifying conditions, die heel precies worden omschreven. Als ik die bekijk, zou het best eens kunnen zijn dat die conditions voor alle Nederlandse zoutvoorkomens gelden. Als ik het eens ben met de Amerikaanse manier van doen, ben ik het ook hiermee eens. Maar het houdt wel de mogelijkheid in dat er in Nederland geen enkele geschikte lokatie wordt gevonden. Kan de heer Lansink het daarmee eens zijn?

De heer **Lansink** (CDA): Natuurlijk! De heer Zijlstra gebruikt wel vaker de woorden 'het zou best eens kunnen zijn'. Maar het zou ook wel eens andersom kunnen zijn en dan vraag ik aan de heer Zijlstra of hij ook participeert in het hele proces zoals de wetgever in de Verenigde Staten

dat heeft gedaan. Zo is nu ook de selectie van de drie lokaties tot stand gekomen. Dat men het Amerikaanse voorbeeld noemt, vind ik terecht, maar dan moeten ook alle aspecten daarvan boven tafel komen. Dan kunnen wij er heel wat van leren. Mijn vraag aan de bewindslieden was of dit een begaanbare weg is op grond waarvan wij de criteria kunnen toetsen.

Wij zullen dat nu overigens doen aan de hand van de gedane toezeggingen waarmee ik zeer content ben. Dat zal kunnen tussen de eerste en de tweede fase en tussen de tweede en derde fase. Ik sluit niet uit dat wij na de eerste fase al moeten zeggen: Wij stoppen ermee. Dat betekent: geen proefboringen, want die komen pas in de derde fase aan bod. Ik vind wel dat men voor zijn verantwoordelijkheden moet staan, ook degenen die af en toe struisvogelpolitiek bedrijven. Wij zijn met z'n allen verantwoordelijk. Dat hebben beide bewindslieden goed verwoord en daar ben ik erkentelijk voor.

Wat betreft de kwestie-Den Hartog ga ik akkoord met hetgeen de bewindslieden hierover hebben gezegd. Ik neem aan dat de motie daarmee overbodig is. Als de heer Den Hartog later kan aantonen dat hij meer tijd nodig heeft, kan er een probleem ontstaan, maar voorlopig is het onderzoek mogelijk en wordt het betaald. Dat lijkt mij een goede zaak.

De heer **Willems** (PSP): Voorzitter! In het regeringsstandpunt en ook in het antwoord op vraag 4 is aangegeven dat de regering het vaststellen van het radiologisch criterium en de bijpassende criteria die te zamen een dynamisch geheel zouden moeten vormen pas in de derde fase echt zal afronden. Uit de opmerking van de heer Lansink begrijp ik dat hij eraan vast wil houden dat in ieder geval voordat aan de tweede fase wordt begonnen het voor Nederland toepasbare radiologische criterium volledig zal zijn uitgediscussieerd en dat is dus iets anders dan hetgeen de regering tot nu toe heeft gezegd!

De heer **Lansink** (CDA): Dat is correct! Ik beweer niet altijd hetzelfde als de regering! Sommigen denken dat wel, maar dat is zeker niet zo. Na die eerste fase zullen wij zekerheid moeten hebben en daarom kon ik ook veel sympathie opbrengen voor de motie die destijds door de heer Willems is ingediend en vond ik dat er in de beantwoording wat heen en weer mee werd geslingerd. De

Lansink

beantwoording is nu duidelijk en ik vind dan ook dat wij er een volgende discussie over moeten houden na afronding van de eerste fase. Overigens zal ik of een andere woordvoerder van de CDA-fractie uiteraard ook op dit punt terugkomen als wij gaan discussiëren over het thema van de kernenergie.

Men kan daarvan verzekerd zijn. Ik heb nog eens gelezen wat wij in 1980 hebben opgemerkt en dan kan ik nu wel leven met hetgeen nu naar voren is gebracht. In ieder geval was de constatering van de heer Willems juist.

Ik wil beginnen met de kwestie van het afval bij de kerncentrales, omdat dat als het ware ligt tussen OPLA en MINSK in. Ik heb een aantal argumenten op grond waarvan ik van oordeel ben dat het niet verstandig, niet juist is om afval bij bestaande kerncentrales op te slaan en eigenlijk geldt dat ook voor eventuele nieuwbouw. Het beheren, het runnen van een kerncentrale is een ander proces dan het beheersen van een afvalstroom, de uitwerking, het inpakken e.d., ook op lange termijn gezien.

Men moet deze beschouwing van mij dan ook zien in het licht van de hoofdpijn die ik op 1 oktober, maar ook nu weer op tafel heb gelegd. Ik vind dan dat het een ander proces is dan het runnen van een kerncentrale. Bovendien zijn de lokaties van de huidige kerncentrales niet ingericht voor een dergelijk systeem. Deze feitelijke constatering lijkt mij niet onbelangrijk.

Datzelfde geldt voor de bestuurlijke situatie; bestuurlijk gezien is men er ook niet op ingericht. Bij de vergunningverlening van de kerncentrales zijn natuurlijk bepaalde afspraken gemaakt en bepaalde verwachtingen gewekt. Dat heeft zich herhaald bij de discussies over de oplossing van de problematiek van Zijpe. Ik vind dat men dat niet zomaar aan de kant kan schuiven. Wij spreken thans nog niet over hetgeen de commissie-LOFRA nog moet doen en wat de bewindslieden ook nog moeten doen als LOFRA met haar werk klaar is, maar men kan natuurlijk wel enkele twijfels uiten over de planologische geschiktheid van sommige lokaties.

Toevalligerwijze kan ik die nu wel uiten voor Dodewaard en voor Borssele. Ik heb dat zoëven al gezegd. Mijn laatste argument is dat men dit deel van de splijtstofcyclus – ik heb het nu eigenlijk alleen maar over het afval van de kerncentrales

en niet meer over het andere afval – beter bijeen kan houden en gezamenlijk kan beheren, met name gelet op de gehele systematiek, het wetenschappelijk onderzoek, hergebruik en noem maar op. De voorbeelden uit het buitenland wijzen overigens in dezelfde richting.

Ik heb nu zo'n vijf argumenten naar voren gebracht, maar ik weet niet of dat voldoende is om de bewindslieden te overtuigen. Ik verwacht eigenlijk geen antwoord daarop, want feitelijk discussiëren wij hierover natuurlijk later. Het is echter niet onbelangrijk, ook al omdat ik hier en daar heb begrepen dat sommigen denken dat de zaak in Borssele wel geregeld kan worden. Ik wil daar op dit moment in ieder geval afstand van nemen.

De heer Ernsting (CPN): De heer Lansink sprak over de planologische geschiktheid van Borssele en Dodewaard. Bedoelt hij daarmee de specifieke planologische geschiktheid voor de opslagfaciliteit of heeft dat wellicht ook nog iets te maken met de planologische geschiktheid van die twee plekken voor de vestiging van een kerncentrale?

De heer Lansink (CDA): Natuurlijk is dat laatste juist.

De heer Ernsting (CPN): Met andere woorden: die twee staan er dus ten onrechte?

De heer Lansink (CDA): Neen, u hebt het over de nieuwe vestiging.

De heer Ernsting (CPN): Neen, dat zei ik niet!

De heer Lansink (CDA): Ik wil hierover best een zinvolle en open discussie voeren. U kent het standpunt van mijn fractie ten opzichte van uitbreiding. Dat standpunt is hier en daar verwoord, misschien wel op meer plaatsen dan verstandig is geweest. Het standpunt is echter duidelijk. Als wij over uitbreiding van het aantal kerncentrales debatteren, zullen wij ons standpunt onderbouwen. Aan uitbreiding stellen wij in ieder geval scherpe voorwaarden, mochten wij ooit 'ja' zeggen tegen uitbreiding.

Iedereen heeft kennis kunnen nemen van het lijstje van vestigingsplaatsen voor kerncentrales in de bijlage bij de brief van de regering. Borssele heeft daarin een 'stipnotering' gekregen. Dat heeft een bepaalde achtergrond. Ik hoor de naam Moerdijk vallen, maar deze plaats kreeg geen stipnotering. Borssele heeft een stipnotering

gekregen. Daaraan liggen redelijke overwegingen ten grondslag. Toch betekent dit in geen enkel opzicht dat een voorkeur is uitgesproken voor een locatie. Er zijn wellicht mensen die denken: laten wij het hele proces daar voortzetten en alles daar in Borssele concentreren. Ik vind dat geen goede gedachtengang. Ik heb vijf argumenten genoemd waarom ik van oordeel ben dat dit niet moet gebeuren. Mij lijkt dat duidelijk genoeg.

De heer Ernsting (CPN): Mijnheer de Voorzitter! In deze nadere beantwoording heb ik niets naders gehoord over de planologische criteria op grond waarvan de heer Lansink die twee plaatsen voor opslagfaciliteiten afwijst.

De heer Lansink (CDA): Ik heb al gezegd dat je je planologisch gezien niet erg ver van andere verwerkingsmogelijkheden, zoals inpakken en transport naar het buitenland, moet vestigen. Een ander criterium is de lage ligging van het land. Ik vind de Haarlemmermeer ook niet zo geschikt. Zo zijn er wel meer voorbeelden te bedenken. Wij lopen nu echter vooruit op hetgeen LOFRA moet doen. Ik heb een serie punten genoemd – sommige hadden geen betrekking op de planologie – om aan te geven waarom ik deze oplossing voorlopig niet goed vind.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Lansink sprak zoëven over de scherpe voorwaarden die zijn fractie stelt aan de bouw van nieuwe kerncentrales. Een van die voorwaarden had betrekking op het afval: voor het afvalprobleem moest een oplossing gevonden zijn, voordat besloten kon worden tot de bouw van nieuwe kerncentrales. Is aan die scherpe voorwaarde voldaan als besloten wordt tot tijdelijke opslag zonder dat er zekerheid bestaat over definitieve opslag?

De heer Lansink (CDA): Ik vind dat een volstrekt overbodige vraag. Als de heer Zijlstra onze inbreng op 1 oktober en vandaag heeft gehoord, waarbij aan de regering de vraag is voorgelegd of het denkbaar en wellicht zelfs beter is te kiezen voor langdurige bovengrondse opslag zonder opwerking, dan behoort in dat verband de vraag gesteld te worden of daarvoor een geschikte locatie gevonden kan worden, of daaraan medewerking wordt verleend etc. Op zich zelf kan voor die weg gekozen worden. De minister van Economische

Lansink

Zaken heeft zoëven een tijdpad geschetst. Tegen 1988 kunnen wij daarover wat meer zeggen. Ik verbaas mij dus over de vraag van de heer Zijlstra.

De heer Zijlstra (PvdA): Stel: de Minsk-opslagplaats wordt verwezenlijkt. Men kan dan zo'n 50 à 100 jaar vooruit. Is dat voor het CDA de oplossing voor het afvalprobleem? Is dit de voorwaarde die gesteld kan worden aan de bouw van nieuwe kerncentrales?

De heer Lansink (CDA): Ik heb zoëven ook enkele voorwaarden gesteld aan de Minsk-locatie betreffende techniek, economie etc. U moet het een niet los zien van het ander. U moet het in het geheel van mijn betoog plaatsen. Het verschil tussen de heer Zijlstra en mij bestaat hieruit dat mijn fractie bereid is, continu te zoeken naar een oplossing van een probleem dat ons allemaal moet bezighouden. Dat is een veel moeilijker opgave dan 'nee' zeggen. Dat kan ik de heer Zijlstra verzekeren.

Wij moeten die problemen niet uit de weg gaan. Ik was erg blij met het betoog van de minister over de magazijnmeester. Hij had dezelfde intentie. Als wij voor dat proces een groot draagvlak kunnen vinden, dan doen wij meer goeds voor de toekomst dan wanneer wij struisvogelpolitiek bedrijven.

De heer Willems (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de heer Lansink graag een vraag stellen.

De Voorzitter: Ik verzoek de heer Lansink, zijn betoog te vervolgen. Hij heeft antwoord gegeven op de vragen die over dit onderwerp zijn gesteld. De heer Willems is het daarmee niet eens, maar het antwoord was duidelijk.

De heer Willems (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Dat antwoord was duidelijk, maar ik vind zijn laatste opmerking nogal kwalijk. Hij verwijt ons struisvogelpolitiek, terwijl hij zich daaraan zelf schuldig maakt. Hij wil immers de volgende generaties naar de echte oplossing voor het probleem van het radioactieve afval laten zoeken. Het is mijns inziens struisvogelpolitiek als je zegt dat je het afvalprobleem hebt opgelost, terwijl je alleen een regeling voor de komende vijftig jaar hebt getroffen.

De heer Lansink (CDA): Ik heb niet gezegd wie nu precies de struisvogel is, welke kleur deze heeft en welke

eieren deze legt. Het gaat in deze discussie om de vraag of men verantwoordelijkheid wil dragen voor het zoeken naar een oplossing. Als de heer Willems dit struisvogelpolitiek noemt, dan trek ik dit in, want wij schieten dan immers niet op. Ik heb er moeite mee dat men in een zeer vroege fase 'nee' zegt als men geen gedeelte van de discussie heeft meegemaakt. Ik heb overigens niet op de inbreng van de heer Willems gewezen.

Over de commissie-LOFRA en de heer Geertsema wil ik het volgende opmerken. In eerste termijn ben ik hierop al ingegaan. Het ware mijns inziens beter geweest wanneer de commissie-Geertsema, die in grote wijsheid bijeen een aantal locaties heeft geformuleerd, in mondeling overleg was getreden met de gemeentebesturen in plaats van een en ander schriftelijk af te doen. Wij wachten overigens graag de toegezegde brief af.

Op basis van hetgeen men moet opmaken uit perspublicaties, enzovoorts, blijkt dat dit soort zaken moet worden behandeld door de beleidsverantwoordelijken zelf. Men kan natuurlijk zeggen dat ik dit eerder had moeten bedenken, bij voorbeeld in oktober. Ik erken dat. Vaak biedt een onafhankelijke commissie ook voordelen. Het kan echter ook verstandiger zijn om de bestuurlijke verantwoordelijkheid zelf te dragen. Dat is de reden dat ik zoëven heb gepleit voor een wettelijk proces van besluitvorming, zoals dat in de Verenigde Staten heeft plaatsgevonden.

Ik kan overigens niet beoordelen welke uitspraken wel of niet zijn gedaan. Ik heb hierover slechts gelezen. In eerste termijn heb ik reeds gezegd dat zowel de ingang van het proces als de reacties, niet kan leiden tot een genuanceerde afweging van criteria, enzovoorts. Ik houd dit staande.

Wat de aanwijzing betreft, ben ik zeer blij met de opmerkingen van de minister van VROM, die overigens de eerst verantwoordelijke is op dit gebied. Hij gebruikte het woord 'paardemiddel' niet, maar artikel 65 is wel een paardemiddel. Ik vind dat hij duidelijke uitspraken heeft gedaan. De procedure van artikel 65 kan niet geheel worden uitgesloten.

Ik ben er vast van overtuigd dat als wij tot een goede discussie komen, de procedure niet nodig is. Als dat het middel moet zijn, dan zijn wij maatschappelijk gezien met een zeer

moeilijke zo niet onaanvaardbare procedure bezig. Dit impliceert dat tegelijkertijd van alle betrokkenen mag worden gevraagd de voordelen en nadelen van bepaalde oplossingen te bezien. Ik hoop dat de discussie enige bijdrage hiertoe heeft geleverd.

□

De heer Braams (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben beide bewindslieden erkentelijk voor hun duidelijke uiteenzetting. Met name de heer Zijlstra bracht ingewikkelde problemen en ook schijnproblemen naar voren. Ik wil op een rij zetten waarom het gaat. Wij hebben kernenergie in dit land. De Partij van de Arbeid en D'66 zijn daarvoor mede verantwoordelijk. Zij kunnen nu niet weglopen. Dit betekent dat daarvoor een oplossing moet worden gevonden.

De heer Tommel (D'66): Misschien wil de heer Braams toelichten in welke zin mijn fractie daarvoor verantwoordelijk is?

De heer Braams (VVD): Zij hebben destijds een minister van Economische Zaken weggestuurd, omdat hij niet vlot genoeg was met het invoeren van kernenergie en zij hebben daarna steeds medeverantwoordelijkheid gedragen. In de kabinetten in de periodes 1973-1977 en 1981-1982 zijn zij medeverantwoordelijk geweest voor het in stand houden van de centrales in Borssele en Dodewaard.

De heer Tommel (D'66): Ik wijs de heer Braams er voor alle duidelijkheid op dat wij sinds jaar en dag pleiten voor het stopzetten van de productie van dit afval. Het gaat dus niet aan om te zeggen dat wij medeverantwoordelijk zijn voor het afval. Dat vind ik volstrekt ten onrechte. De uitlatingen van de heer Braams vind ik volstrekt niet ter zake doende.

De heer Braams (VVD): De heer Tommel kan draaien zoveel als hij wil, maar het blijft een feit dat er een besluit is genomen over de kerncentrales. Meerdere malen heeft ook D'66 voor moties gestemd. Tot voor kort heeft ook de Partij van de Arbeid dat gedaan. Dat moet men zich dan maar eens realiseren. Men moet eens beginnen op een constructieve manier mee te werken aan het vinden van een oplossing.

Als er meer kerncentrales komen, dan zal dat gebeuren na een democratische discussie op basis van een meerderheid. Ook dan past het mee te werken aan constructieve oplossin-

Braams

gen. In eerste termijn heb ik gezegd dat kernenergie aanwezig blijkt te zijn in deze eeuw en in de volgende eeuw een groter aandeel in de elektriciteitsproductie op zich zal nemen. Nederland kan zich daaraan heel moeilijk onttrekken.

Wij kunnen in de volgende eeuw beslist niet doorgaan met het opstoken van fossiele brandstoffen. Wij zullen ook andere middelen moeten vinden. Kernenergie zal in de eerste helft van de volgende eeuw een rol spelen. Dat betekent dat wij nu niet allerlei slimme trucjes moeten verzinnen om ons aan de verantwoordelijkheid te onttrekken. Dat zou een slechte zaak zijn.

Het is van groot belang dat het begrip 'beheersen' op een goede manier wordt gehanteerd. Dat is door de minister van VROM naar voren gebracht als een van de uitgangspunten. Wij kunnen in deze generatie deze zaak beheersen. Een volgende generatie kan met die kennis ook het probleem beheersen en behoudt steeds de keuze tussen interim- en definitieve opslag. Als meer ervaring wordt opgedaan, kan die keuze met meer recht en meer zekerheid worden gedaan. Dat betekent dat wij op een verantwoorde manier handelen. Volgende generaties krijgen de keuze.

Het stoort mij geweldig dat door de heer Zijlstra voortdurend met twee maten wordt gemeten. Het gaat om de keuze tussen kolen en uranium. Aan kolen stelt hij helemaal geen eisen. Er is geen kwestie van dat de volgende generatie iets te beheersen heeft. Daarover hoor je de heer Zijlstra nooit praten; dat laat hij weer over aan een andere woordvoerder van zijn partij. Die is dan weer doodsbang dat poolijs smelt en dat er een vloedgolf van 40 meter komt. Ik vind dat spreken met twee monden van een partij die over het algemeen toch niet de verantwoordelijkheid uit de weg is gegaan. Ik vind dat een schandelijke zaak. De kring van de heer Zijlstra zou zich daarop maar eens moeten beraden. Wat hier gebeurt, grenst langzamerhand aan demagogie.

Bij ieder voorbeeld komt men tot een extreem aantal slachtoffers. Nu heeft mijnheer Zijlstra het weer gepresteerd om bij de opberging van radioactief afval grote aantallen slachtoffers te noemen. Gesuggereerd wordt dat die gemeenten het ook niet zo leuk zullen vinden. Langs die weg wordt tot een soort burgerlijke

ongehoorzaamheid opgeroepen. Ik vind het werkelijk schandelijk wat hier gebeurt en verzoek de heer Zijlstra om eens in retraite te gaan en te overwegen of hij op deze manier nog een volksvertegenwoordiger is die verantwoordelijkheid tegenover de totale bevolking kan dragen.

De Voorzitter: Mijnheer Braams, ik heb begrepen dat de heer Zijlstra hierover een korte opmerking wil maken.

De heer Braams (VVD): Dan ga ik daarna op de zakelijke punten in.

De heer Zijlstra (PvdA): Het zou niet moeilijk zijn om in dezelfde termen te reageren. Dat lijkt mij niet verstandig.

De heer Braams (VVD): Doe maar!

De heer Zijlstra (PvdA): Als dat dan mag, denk ik dat er sprake is van bewustzijnsvernaauwing bij de heer Braams. Die verhindert hem kennis te nemen van wat de Partij van de Arbeid aan alternatieve mogelijkheden voor energievoorziening in de komende decennia, in overeenstemming met de Bezinningsgroep Energiebeleid, naar voren brengt.

Die keuze tussen kolen en uranium is iets van het verleden. Kennelijk richt het vernauwde bewustzijn van de heer Braams zich op dat verleden. Het verhindert hem zelfs, zich te verplaatsen in argumenten die decentrale opwekking met gas tegen een veel hoger rendement mogelijk maken. Waarom wordt mij in de schoenen geschoven dat ik over kolen niets wil zeggen? Onze oplossingen voorzien werkelijk in een verantwoorde energievoorziening voor de komende eeuw.

De heer Braams zegt: Zijlstra is nu al zover, dat hij zelfs bij de opslag doden weet te produceren. Ik kan het niet helpen dat de heer Braams de literatuur op dit punt niet volgt. Hij heeft de heel precieze berekeningen van het Institut für Reaktorsicherheit kennelijk niet gezien. Laat hij daarop zakelijk ingaan en zeggen, waarom dat instituut geen gelijk heeft. Dat doet hij niet. De minister heeft dat ten minste gedaan, waaruit een redelijke inhoudelijke discussie volgde. De heer Braams brengt het niet verder dan kwalificaties. Alles wat hij zegt over retraite en dergelijke kan ik dan alleen maar afdoen als een lachertje.

De heer Braams (VVD): Dat laatste is ongetwijfeld de gemakkelijkste methode, want dan hoeft je niet te argumenteren. Ik geef nog een voorbeeld om de 'techniek' van de

heer Zijlstra te illustreren. Dat voorbeeld komt uit een Belgisch rapport over de risico's. Daarin staat heel nadrukkelijk, dat er in de Verenigde Staten genoeg chloor aanwezig is om elke Amerikaan 1 mln. maal te doden. Uit de statistieken van de chloorongevallen kan echter de conclusie worden getrokken dat chloor betrekkelijk onschadelijk is, alhoewel gevaarlijker dan kernreactoren.

Die tactiek komt bij de heer Zijlstra voortdurend aan de orde. Steeds weer wordt er een geval geconstrueerd waarbij alle beschikbare radioactiviteit de lucht ingaat en gelijkmatig wordt verdeeld over de bevolking. Dan krijg je een groot aantal doden. Deze methode levert bij toepassing op iedere andere activiteit in de samenleving ook veel doden op. Het is gewoon geen goede methode om zulke zaken te bespreken. Dat is een eenzijdige benadering. Bij alle activiteiten in de samenleving gaat het om een keuze uit verschillende alternatieven, ook bij de kernenergie-activiteit.

Men moet alle risico's van de verschillende alternatieven op een rij zetten. Ik heb dat voortdurend herhaald. Mevrouw Epema van de PvdA was op dit punt mijn voorganger door voortdurend te herhalen, dat er een integrale risicovergelijking moet zijn, waarop de keuzes moeten worden gebaseerd. Het gaat dan niet aan, een risico volstrekt te verabsoluteren om daarmee de mensen bang te maken of onrust bij gemeenten te zaaien. Dat is onverantwoordelijk optreden. Daarbij blijf ik.

Ik komt thans toe aan een aantal andere punten uit mijn betoog. In deze zaak is het natuurlijk ook belangrijk, dat wij in de pas lopen met internationale ontwikkelingen. Wij moeten weten wat een veilige opslagmogelijkheid is. Als over een paar weken of maanden blijkt dat Nederland voorlopig niet besluit tot het bouwen van drie kerncentrales, dan blijft het noodzakelijk dat de studies worden gecontinueerd. Dat geldt enerzijds voor het al aanwezige afval en anderzijds voor het toekomstige afval. Als wij allerlei onderzoek afwijzen, laten wij een volgende generatie geen keuze, ook niet als dat bij voorbeeld uit internationaal oogpunt noodzakelijk is. Ik doel dan op de volgende eeuw. De heer Zijlstra wil dat onderzoek uitsluiten en dat lijkt mij niet verstandig.

Mij is nog steeds niet duidelijk, wat precies de bedoeling is van de WA-verzekering voor opslagplaatsen.

Braams

Verzekeringsmaatschappijen verzekeren goed definieerbare ongevallen, waarvan er een aantal voorkomen, zodat men een statistiek kan aanleggen. Dan kan men de premie berekenen in verband met de uitkeringen die betaald moeten worden. Voor een eenmalige onbekende gebeurtenis is het verdraaid moeilijk om een verzekering af te sluiten.

In het Verenigd Koninkrijk en in de Verenigde Staten wordt in de verzekering altijd het zogenaamde 'Act of God' geïntroduceerd om zo'n eenmalige, onverwachte en onbeschrijfbaar gebeurtenis uit te sluiten. In het verzekeren van heel onwaarschijnlijke situaties is dan ook sprake van een raar gedachtenspelletje.

□

De heer Tommel (D'66): Voorzitter! Ik dank u voor uw buitengewone soepelheid die het mij mogelijk maakt nog even het woord te voeren. Ik dank de bewindslieden voor de antwoorden die zij op mijn vragen hebben gegeven. Ik heb die antwoorden als zeer verhelderend ervaren, in het bijzonder de beschouwing van minister Winsemius op het punt van de criteria en met name van de beheersbaarheid. Ik denk dat dit inderdaad veel toevoegt aan de brief die wij hebben gekregen bij de rapporten MINSK en OPLA en aan de antwoorden die wij al op de gestelde vragen hebben gekregen. Ik geloof dat dit een richting aangeeft voor de verdere discussie die de zaak wat binnen de logische perken kan houden. Ik waardeer dit zeer.

Ik kom op de kwestie van het zoeken van de oplossing. Ik heb mij in mijn ogen niet de opmerkingen van de heer Braams aan te trekken dat wij maar eens moeten beginnen mee te werken aan constructieve oplossingen. Ik vind namelijk dat ik een oplossing heb aangegeven die de moeite waard is om verder te onderzoeken. Die oplossing betreft een tijdelijke en definitieve opberging in het buitenland en dus niet via een package deal, maar via normaal overleg over hetgeen in het buitenland mogelijk is.

Op grond van de zakelijke nuchtere overweging dat twee opslagen onveilig zijn dan één en dat twee opslagen duurder zijn dan één, wil ik de bewindslieden vragen om nog eens serieus te onderzoeken of het niet in het buitenland kan onder heel strikte condities waar wij zelf bij

willen zijn, waardoor wij de zaak dus niet afschuiven. Wat gaan de bewindslieden nu concreet doen om deze mogelijkheid zo goed mogelijk open te houden?

Wordt het zoeken van een interim-oplossing moeilijker, als je daar inderdaad de kwestie van het kernsplijtingsafval bij betreft? Of zou het eenvoudiger zijn, als je dat loskoppelt? Zou het in het bijzonder niet eenvoudiger zijn, als je daar niet de doem op legt - ik noem het toch maar zo - van de discussie over de nieuwe kerncentrales? Ik meen dat de minister van VROM op dat punt pessimistisch is geweest. Ik denk dat het inderdaad wel uitmaakt, niet 100%, of je die twee zaken kunt scheiden.

In het ene geval gaat het namelijk om een te overziene hoeveelheid afval en in het andere geval om een steeds groeiende hoeveelheid afval, waarbij men letterlijk niet weet waar het eind is. Ik denk dat dit wat uitmaakt. Ik weet niet of het te proberen zou zijn om via een nadere analyse van de antwoorden die komen op de door de commissie-LOFRA gestelde vragen, daar verder op in te gaan.

Wat wel heel duidelijk is geworden, is dat voorlichting over het hele probleem van essentiële betekenis is om tot een betere besluitvorming te komen, wat er dan ook uit mag komen. Ik ben ook blij dat de heer Lansink de motie die ik op dat punt heb ingediend, zal steunen. Ik hoop dat die voorlichting zo snel mogelijk van start zal gaan. Op dit moment geschiedt die voorlichting door de heer Geertsema in zijn functie van voorzitter van de commissie-LOFRA. De heer Zijlstra heeft gezegd dat hij vindt dat de heer Geertsema tot de orde geroepen moet worden.

Dit verbaasde mij enigszins. Als de heer Geertsema nog even doorgaat, zal de anti-kernenergiebeweging, als zij al was ingeslapen, weer klaarwakker geworden zijn. Dit klinkt wat cynisch. Ik denk echter dat de heer Geertsema niet tot de orde geroepen zou moeten worden, als je vindt dat het maken van problemen de goede gang van zaken is. Ik vind dat niet. Ik moet ook zeggen dat ik destijds met enige verbazing kennis heb genomen van de keuze van de heer Geertsema, gezien zijn opmerkingen vroeger dat de anti-kernenergiebeweging zichzelf financierde door bankovervallen en dergelijke.

Als je zo iemand de slag in stuurt, dan schep je de omstandigheden om

de zaak zo moeilijk mogelijk te maken. Ik vind dus dat de minister er zich niet moet afmaken met de opmerking dat het een onafhankelijke voorzitter is, omdat dit het beleid beïnvloedt. Ik ben bang dat wij, als wij zo doorgaan, verder weg komen dan wij nu zijn. Dat betreurt ik.

Ik doe geen uitspraak over de kwestie van een natte of een droge opslag. Het argument van de minister van Economische Zaken dat wij nog geen ervaring hebben met de droge opslag, mag niet doorslaggevend zijn, want dan krijgen wij nooit ervaring. Ik wacht echter graag het MER af om te zien wat de beste oplossing zal zijn.

□

De heer Willems (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Als wij akkoord zouden gaan met het regeringsstandpunt over OPLA en MINSK, ligt daar de hypotheek op dat wij daarmee een oplossing hebben gesuggereerd en vastgesteld voor het afval en dat daarmee de weg vrij is voor een beslissing over nieuwe kerncentrales. Dat is een van de belangrijkste bezwaren, omdat het afval een centraal probleem is bij de vraag of kernenergie moet worden toegepast of niet.

Het is een belangrijke belemmering om onbevangen te kunnen praten over hetgeen wij moeten doen met de huidige problematiek van het bestaande afval. Er wordt namelijk voortdurend gezegd dat wij daarmee het afvalprobleem hebben opgelost en dat wij dus verder kunnen.

De heer Lansink (CDA): Ik begrijp deze redenering wel en ik kan hem een heel eind volgen, maar niet als wij in een cirkelredenering terecht komen. Geen kerncentrales, want het afvalvraagstuk is niet opgelost, en niet aan het afvalvraagstuk werken, want de kwestie van de kernenergie ligt zo moeilijk. Dat kan natuurlijk niet. Daarom heb ik nadrukkelijk een koppeling gelegd, zowel in de voorbeschuiving over de stellingname die wij binnenkort zullen uitspreken, als in de beschouwing die ik vandaag heb gehouden. Wij gaan wat OPLA betreft niet verder dan fase 1.

De heer Willems (PSP): Ik kom zo meteen terug op fase 1 en op het formuleren van het criterium. Het gaat mij er echter om dat er nog zo veel onzekerheden zijn die, voordat men kan spreken van een onderbouwd regeringsstandpunt, eerst moeten

Willems

worden uitgezocht. Ik heb het middel van de contraexpertise genoemd. Nader onderzoek, bij voorbeeld dat van Den Hartog, en contra-expertise door de milieubeweging zijn noodzakelijk voordat men één stap verder kan zetten op het terrein van de oplossing van het afvalprobleem, los van alle andere bezwaren die wij tegen toepassing van kernenergie hebben. Die zijn nu namelijk niet aan de orde.

Minister Winsemius heeft weer eens geprobeerd om het probleem in de sfeer van het bestuurlijke te trekken en het daar te laten liggen. Ik neem hem dat kwalijk. Ik vind dat daarmee – ik heb het woord 'bagateliseren' gebruikt – de politieke keuzes die gemaakt worden bij het creëren van een opslagfaciliteit ter zijde worden geschoven. De minister zei dat het een bestuurlijk probleem is en dat wij als wij een magazijnmeester erbij nemen, een heel eind komen. Dat gaat niet op, want het is een politiek probleem. Het gaat om de vragen welke risico's wij wensen te accepteren, welke risico's wij denken dat er zijn en hoe wij denken dat wij vanuit de politiek daarmee om kunnen gaan.

Dat is niet alleen een kwestie van een magazijnmeester. Het zal erop neer komen dat er ook politie, brandweer en andere teams bij moeten komen om die zaak te beheersen. Het is dan niet meer simpel een bestuurlijk probleem. Ik vind dat de minister ons keer op keer op het verkeerde been probeert te zetten en zo de heer Geertsema het groene licht heeft gegeven om te zeggen dat radioactief afval vergelijkbaar is met griesmeelpap.

De heer Geertsema heeft een brief gestuurd waarover ik snel met de minister wil discussiëren. Ik ken die brief nog niet. Wij hebben in de kranten een aantal dingen gelezen die in die brief zouden staan die in ieder geval al discussie en vragen oproepen. Ik vind dat de minister het niet aan de heer Geertsema moet overlaten, maar dat hij zelf de discussie met de Kamer over deze brief aan moet gaan. Wellicht kan hij de heer Geertsema erbij betrekken. Daar heb ik geen bezwaar tegen. Hij moet het natuurlijk niet van de goede wil van de heer Geertsema laten afhangen of wij de gevraagde informatie krijgen of de discussie met de minister kunnen voeren.

Mijn laatste punt betreft het al dan niet formuleren van de criteria in de

eerste fase of juist voorafgaand aan de eerste fase. Ik meen dat de regering wat dat betreft buitengewoon onduidelijk opereert. In eerste instantie werd naar aanleiding van het regeringsstandpunt en het OPLA-rapport gezegd dat het criterium in de loop van de tijd zou worden geformuleerd en dat men pas in de derde fase zover is dat er een echt criterium is. Later werd gezegd dat men zich in fase 1 zou concentreren op het formuleren van het criterium.

Daar nam de Kamer op 1 oktober min of meer genoegen mee. Op 11 oktober komt er een brief. In de schriftelijke antwoorden bij het OPLA-rapport wordt het weer anders geformuleerd en blijkt dat het formuleren van het criterium wel degelijk weer tot fase 3 uit gaat lopen en dat er in feite na fase 1 geen beslismoment is voor het vaststellen van het criterium. De heer Lansink benadrukt dat elke keer.

Ik heb echter het gevoel dat de regering zich daar niet aan wil en zal houden. Daarom heb ik ook gezegd, om alle onduidelijkheid uit te sluiten – daar is mijn motie op stuk nr. 9 ook voor bedoeld – dat er eerst een discussie moet worden gevoerd over het criterium en wat het inhoudt, en dat men pas daarna moet bekijken of men er nog behoefte aan heeft om de verschillende fases in gang te zetten.

Als men het toch nevensgeschikt doet, zoals de regering nu van plan is, ben ik ervan overtuigd dat men aan het eind van fase 1 nog geen enkele duidelijkheid heeft over het uiteindelijk te hanteren criterium, maar dat dit pas in de loop van de tijd verder kan worden ingevuld, het zogenaamde dynamisch concept. Ik heb daarvan gezegd dat op die manier de criteria voortdurend worden aangepast aan de feitelijke omstandigheden. Dat moeten wij nu juist zien te voorkomen.

De heer **Ernsting** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik zat nog even door te denken over dat griesmeel. Als het risico daarmee inderdaad ongeveer vergelijkbaar is, dan is dat op zichzelf niet eens zo vrouwenwekkend. Ik kan mij toch wel een paar nare ongelukken in meelfabrieken herinneren, die nogal verwoestend waren.

Enkele punten uit mijn eerste termijn wil ik nog even aanhalen. Ik heb een vraag gesteld over een andere package deal dan die waarop de heer Zijlstra heeft gedoeld. Niet

dat die nu al gesloten zou worden, want ik ga er natuurlijk van uit dat de regering niets doet zonder dat er besluitvorming heeft plaatsgevonden. In een van de vele kranten die hierover schrijven stond het bericht dat overwogen wordt de bouw van nieuwe kerncentrales te koppelen aan de bouw van opslagfaciliteiten. Is dit bericht van elke grond ontbloeit of niet?

Het antwoord van minister Van Aardenne over sabotage ging zo snel dat ik het niet eens heb kunnen opschrijven, laat staan het tot mij heb kunnen laten doordringen. Daar wil ik dus ook nog iets over horen.

Hetzelfde geldt voor de exploitatiekosten. De minister heeft wel gezegd welke investeringskosten gepaard gaan met het stichten van een opslagfaciliteit. Het gaat mij echter om de kosten van de personele bezetting en alles wat daarbij komt kijken. Hoe hoog worden die kosten geraamd? Is dat ook doorberekend in de elektriciteitsrij van kernenergie?

Ik heb nog een vraag over het oppervlak van de opslagfaciliteit. Daarbij grijp ik terug op de UCV van 1 oktober, toen is gezegd dat er een aanzienlijke bandbreedte was voor de oppervlakte van dat terrein: minimaal 10 en maximaal 30 hectare. Zo houdt men rekening met een zekere reserve voor een toekomstige beslissing over de uitbreiding van kernenergie. De minister heeft echter ook gezegd dat de precieze oppervlakte ter sprake komt bij de discussie die ten principale over de maatschappelijke discussie over het energiebeleid gevoerd moet worden.

Daarbij zal een criterium moeten zijn de flexibiliteit in de mogelijkheid grond in handen te krijgen, met andere woorden de mogelijkheid een dergelijk stuk grond in te krimpen of uit te breiden, een optie op meer grond te nemen. Is dat ook een criterium geweest bij de eerste inventarisatie van de 20 lokaties?

De heren Lansink en Braams hebben zich gestoten. Ik wil mij ook maar even stoten. Ik heb mij gestoten aan de consequente neiging bij hen de opstelling van de partijen ter linkerzijde af te schilderen als een weigering naar oplossingen te zoeken en als een wijze van onverantwoord handelen. Wij kunnen dat even goed omdraaien en de heren Lansink en Braams verwijten dat zij weigeren te zoeken naar oplossingen zonder kernenergie. Ik laat dan nog maar even in het midden of het verantwoord is om, zoals de heer

Ernsting

Braams heeft gedaan, te zwaaien met de knoet van artikel zoveel van de Wet Ruimtelijke ordening.

De heer Braams (VVD): Hoe komt u erbij dat ik dat heb gezegd?

De heer Lansink (CDA): Heb ik ten onrechte die indruk over u gevestigd? Dan ben ik blij met deze laatste beschouwing. Als u met mij mee wil zoeken en criteria wil beoordelen, dan is het natuurlijk des te beter. Tot nu toe heb ik dat niet kunnen ontdekken.

De heer Ernsting (CPN): U bent een meester in het naar u toe trekken van argumenten en redenties. Ik heb gezegd dat de omgekeerde redenering, dat wij u kunnen verwijten dat u in elk geval niet bereid bent door te zoeken naar oplossingen zonder kernenergie, evenzeer opgaat als uw verwijt aan ons. Dat verschil blijft dus volledig bestaan.

De heer Lansink (CDA): U zult nog opkijken van de mogelijkheden die er terzake van dit punt ter tafel zullen komen, want het is niet eenvoudig.

De heer Ernsting (CPN): Maar dat beweert toch niemand.

De heer Lansink (CDA): Ik vind uw verwijt niet terecht. Als iemand met vallen en opstaan probeert een weg te zoeken in de uiterst moeilijke sector van het energiebeleid, dan kunt u daar niet zo'n beschouwing op los laten. Nogmaals, als u zich ten onrechte geplaagd voelt in deze categorie dan maak ik daaruit op dat u te zijner tijd met mij tot een goede afweging zult willen komen.

De heer Ernsting (CPN): Dat zullen wij dan nog maar afwachten.

De heer Braams (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de heer Ernsting nadrukkelijk niet in mijn beschouwing betrokken, evenmin als de PSP en de PPR. Men heeft het recht principieel tegen kernenergie te zijn. Ik heb mijn betoog nadrukkelijk gericht tot de heer Zijlstra en een beetje tot de heer Tommel, omdat die beide partijen een grote verantwoordelijkheid dragen en zich er niet met gemakkelijke verhaaltjes vanaf kunnen maken.

De heer Tommel (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik maak daar ernstig bezwaar tegen. Ik heb mij niet met een gemakkelijk verhaal ergens vanaf gemaakt. Ik wens, dat de heer Braams dat terugneemt. Hij heeft niet geluisterd, of hij verdraait mijn woorden. Nu wil ik er duidelijkheid

over hebben. Ik vind het buitengewoon kwalijk.

De heer Braams (VVD): Ik erken, dat de heer Tommel genuanceerd was in zijn benadering.

Minister Van Aardenne: Mijnheer de Voorzitter! De heer Zijlstra stelde, dat multiple barrières altijd verder gaan dan een integrale benadering, al gaf hij toe – het kan ook moeilijk anders – dat het resultaat van een integrale benadering wel eens gunstiger kan zijn dan dat van op het nippertje gepasseerde barrières. Hij noemde het een trouwaille, maar hij deed het daarmee af.

Multiple barrières hoeven natuurlijk niet altijd verder te gaan. We moeten ze er wel bij betrekken, maar het gaat ten slotte om het eindresultaat, ook in de Verenigde Staten. Het eindresultaat in de vorm van het radiologisch criterium moet worden bereikt. Als we het via de ene weg nog iets beter kunnen doen dan via de andere, dan moeten we dat niet laten, al zou die weg die tot een beter eindresultaat voert, misschien een barrière hebben, die net iets lager is dan voorgeschreven. Dat heb ik willen stellen.

De ICK-criteria zijn heel duidelijk geologisch en geo-hydrologisch bepaald. De isolatiewaarde van de barrière, het zout, is daarbij betrokken. Natuurlijk blijft die voor die barrière van groot belang, maar zelfs als daaraan wordt voldaan, dan is het nog de vraag, of het hoofddoel op die wijze bereikt kan worden. Het gaat er ten slotte om of het radiologisch toetsingscriterium wordt gehaald. De ICK-criteria zijn daarbij hulpmiddelen, die wel van belang zijn, maar het eindcriterium is de stralingsbescherming.

Iets dergelijks doet zich een beetje voor bij het onderzoek van de heer Den Hartog. Men zou zich kunnen voorstellen dat een sterkere verpakking compenserend werkt. Men kan dan misschien weer zeggen, dat dat door het zout heen zakt, maar dat laat ik even daar. Dat kunnen we ook weer onderzoeken. Op zich is het typisch een voorbeeld van een integrale benadering.

Overigens, geologen weten toch wel iets af van natuurkundige processen in de aardkorst. Dat hoort bij hun opleiding. Ik meen overigens, dat de samenwerking met natuurkundigen, die nog nader vorm moet krijgen in gemeenschappelijk overleg, heel gunstig kan werken.

De heer Zijlstra zei, dat het onderzoek wellicht vier jaar duurt. De heer Lansink heeft terecht opgemerkt, dat als het dan nog niet klaar is, wij nog verder kunnen zien te komen. Desalniettemin denk ik, dat het gelet op de aard van het onderzoek, kan doorlopen tot in de tweede fase. We hoeven er nu nog niet op vooruit te lopen. Laten we er eerst eens mee beginnen.

Volgens mijn gegevens vallen opslagfaciliteiten wel degelijk onder de verdragen van Parijs en Brussel. Dat is namelijk in het NEA steering committee overeengekomen. Het geldt voor de operationele fase, niet de post-operationele fase. Een opslagfaciliteit valt onder het WA-regime van de Wet aansprakelijkheid kernongevallen. Juist vanwege de internationale positie is dit daarin geregeld. Het zou aan de orde kunnen komen, als het voor andere activiteiten, ook in het buitenland het geval zou zijn. Waarom ook in het buitenland? Het gaat om het uitsmeren van de kop over de gehele internationale wereld.

Aanneming van de motie hierover ontraad ik. Bij aanneming ervan plaats je je toch in een moeilijker positie. Dat wil niet zeggen, dat onze verzekeraars in internationale kaders niet zouden kunnen pleiten om verder te gaan met de grenzen. De premie voor het deel, dat wel verzekerd is – de grens is f 200 mln., niet niks – is relatief laag, één promille. Het risico wordt, voor zover het calculeerbaar is, niet hoog aangeslagen. Voor het vervoer risico is de premie ook niet zo hoog, behalve als je met een tanker naar de Perzische Golf gaat. Molestrisico is bij industriële installaties uitgesloten. Gevolgen van sabotage en van vallende bommen kunnen niet worden verzekerd.

De heer Zijlstra (PvdA): Kan de minister aangeven, wat de grens is voor aansprakelijkheid bij ongevallen in kernopslagplaatsen? Voor kerncentrales geldt een grens van f 200 mln. en voor de centrale overheid f 1 mld.

Minister Van Aardenne: Daarvoor gelden dezelfde cijfers. De verdragen van Parijs en Brussel zullen ook gelden voor de operationele fase van een opslagfaciliteit.

Tot de heer Zijlstra kan ik zeggen, dat MINSK nooit zal vallen onder een internationaal plutoniumopslagregime. Als zodanig is het daarvoor niet bedoeld. In principe is het uitgesloten.

Van Aardenne

Wat te doen in een noodsituatie? De afvoer kan onderbroken zijn, je moet het ergens kwijt. De heer Zijlstra zal toch ook niet bedoelen, dat het volstrekt uitgesloten is en dat de vrachtwagen dan maar op straat moet blijven staan, en niet de MINSK in mag. In principe ligt daar geen vrij plutonium. Het valt niet onder het IPS.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Er bestaat helemaal geen IPS. Er is wel eens een plan geweest van ex-minister Van der Stoep, maar dat plan is een half jaar geleden getorpedeerd. Men wil het wereldwijd ook niet, overigens tegen onze zin. Ik begrijp niet, waar de minister het IPS vandaan haalt.

Minister **Van Aardenne**: Dat is niet van de baan. Discussies op dat punt zijn langdurig. Er wordt wel voortgang gemaakt.

Hoe dan ook, ik zeg nogmaals dat MINSK door ons niet is bedoeld voor opslag van vrij plutonium. Je kan echter nooit weten. Een transport plutonium van A naar B wordt geblokkeerd, omdat de weg afgesloten is wegens een overstroming. Als men vlak bij MINSK is, zou ik zeggen: laat men daar dan alsjeblieft binnenrijden. Ook andere voorbeelden zijn te bedenken. In die zin moet je zoiets niet uitsluiten.

In wezen gaat het bij het risico om het vrijkomen van edelgassen bij een ongeluk. Als een kernbom valt op een opslagplaats dan komt er meer vrij, maar dat laat ik even terzijde. Bij een ongeval dat voorstelbaar is moet men rekening houden met vrijkomende edelgassen. Dat kan gevaarlijk genoeg zijn. Collega Winsemius heeft daarop duidelijk gewezen. Het is geen zaak waarover je lichtvaardig moet oordelen, maar je moet die zaak ook niet overdrijven.

De heer **Tommel** (D'66): Voor alle duidelijkheid. De heer Winsemius heeft op dit punt nog een schriftelijk antwoord toegezegd. Ik neem aan dat ik dat alsnog krijg.

Minister **Van Aardenne**: Ja, maar hij heeft het ook over het gevaar gehad. Daarmee is hij zelfs begonnen. Mijnheer de Voorzitter! De heer Lansink heeft er terecht op gewezen, dat ook in de Verenigde Staten zaken bijstelbaar zijn als de stand van de wetenschap daartoe leidt. Het zou gek zijn als men daartoe niet overging. Het kan naar twee kanten het geval zijn, dat iets dient bijgesteld te worden.

Hij heeft gevraagd of wij niet zouden moeten overwegen of wij dezelfde weg zouden moeten gaan als de VS. Wij zouden ons als wetgevers - Kamer en regering - tot taak kunnen stellen, een opslagmogelijkheid voor elkaar te brengen; tevoren zouden wij de weg dienen in te vullen. Ik wil daarover wel eens denken. Ik wijs erop, dat onze wijze van wetgeven een andere is dan de Amerikaanse. Het is echter een studie waard. Terwijl wij daarover denken en daarop studeren moeten wij andere zaken natuurlijk niet laten rusten. Wij gaan met fase 1 door.

Ik ben het geheel eens met zijn opmerkingen over de studie van de heer Den Hartog en de motie ter zake.

De heer Braams heeft gewezen op de jaren zestig, toen besluiten zijn genomen over kernenergie. Ik behoef daarop nu niet in te gaan. Natuurlijk zijn toen ook verantwoordelijkheden aangegaan.

De heer Tommel heeft gevraagd: waarom sluiten wij het ene spoor niet af en richten wij ons niet helemaal op het buitenland, niet in een bijzonder geval maar in het algemeen? Nederland heeft op dit punt wel degelijk initiatieven genomen in het kader van de NEA. Dat is een lange weg. Ik heb er voorts op gewezen dat je, als je stelt dat je er a priori van uitgaat dat het in ons eigen land niet kan, in het buitenland niet zo erg veel begrip ondervindt.

De heer Zijlstra heeft al eerder gezegd: denk maar niet dat men in Zweden of Duitsland erover denkt, om zelfs maar bij een kerncentrale het afval te nemen; dat wil men daar helemaal niet. Ik denk dat je, als je wilt spreken over een internationale oplossing, niet moet beginnen met de opmerking: ik ben daarvan uitgesloten. Als een aantal gemeenten een regionale vuilopslagplaats moeten inrichten, weet ik uit de praktijk dat men allemaal zegt dat die er moet komen maar dan niet op het eigen grondgebied.

Uiteindelijk moet de provincie regelend optreden. Tegenwoordig kan dit via de Wet gemeenschappelijke regelingen. Kleinschalig lukt dat nog allemaal wel, maar in dit geval heb je met staten te doen en dan ligt het iets moeilijker.

Ik denk dat de enige weg om in het buitenland tot resultaten te komen inhoudt, dat je in het binnenland ook studies onderneemt. Als die studies aantonen dat het niet mogelijk is - en dat sluit ik niet uit - dan sta je sterker

dan wanneer je van tevoren hebt gezegd, dat je geen studies wilt verrichten omdat je de opslag gewoon niet wilt. In het buitenland zegt men dan: Dan willen wij jullie ook niet! Zo eenvoudig ligt dat vaak.

De heer **Tommel** (D'66): Tijdens het bezoek dat wij verleden jaar aan Engeland hebben gebracht had ik niet de indruk dat men zo afwerend was. Vervolgens wil ik nog zeggen, dat in deze maatschappij voor geld ontzaglijk veel te koop is.

De heer **Lansink** (CDA): Dat betekent dus dat u de opvattingen van de heer Zijlstra niet deelt? Wij waren samen in Engeland en ik deel uw opvattingen.

De heer **Tommel** (D'66): Opvattingen waarover?

De heer **Lansink** (CDA): Over de verantwoordelijkheid voor de opslag in het buitenland. Daarover heeft de heer Zijlstra zoëven heel stellige uitspraken gedaan.

De heer **Tommel** (D'66): Ja, dat is duidelijk.

Minister **Van Aardenne**: In Nederland zijn er ook technici die van mening zijn dat opslag in zoutvoorkomens heel goed mogelijk is, maar ook in andere landen moet een bestuurlijke afweging worden gemaakt. Op een gegeven ogenblik is het moeilijker te 'verkopen' om buitenlands afval erbij te nemen, zelfs als het geld oplevert. Als onze binnenlandse studie aangeeft dat opslag in het zout mogelijk is, zouden wij in dat geval ook moeten zeggen dat buitenlands afval welkom is. Daarover is indertijd in het parlement een discussie gevoerd en dat punt vond nogal wat bestrijding.

Ik ben ervoor, dat in internationaal verband naar een oplossing wordt gezocht waarbij niet bij voorbaat enig land wordt uitgesloten. Nu ja, wellicht een land als Monaco want het lijkt mij erg moeilijk in dat lang opslagfaciliteiten te realiseren. Elk land moet dan zijn eigen gegevens inbrengen; de ene geologische structuur zal veel minder geschikt zijn dan de andere en zo'n minder geschikte structuur valt dan af.

Dat zou een ideale situatie zijn, maar de praktijk is veelal anders. Op het gebied van de afvalproblematiek zien wij bij voorbeeld dat de gemeenten allemaal zeggen: Niet in mijn achtertuin! Op internationaal vlak ligt het ongeveer hetzelfde.

Van Aardenne

Mijnheer de Voorzitter! De effecten van voorlichting moeten wij overigens niet onderschatten. Men heeft mij wel verteld dat Franse gemeenten solliciteren naar opslagmogelijkheden! Dat is natuurlijk heel typerend. Natuurlijk wordt er een tegenprestatie geleverd, maar als wij die ook zouden aanbieden verwacht ik niet dat alle gemeenten, die op dit moment niet van griesmeelpap houden, dan opeens wel in de rij gaan staan.

Voorlichting kan ertoe bijdragen dat de mensen zich gaan realiseren dat de opslag veilig te realiseren is en dat opslag niet die afschrikking behoeft te hebben die men er op het eerste gezicht aan toeschrijft. Dat is inderdaad een kwestie van voorlichting. Dat ben ik met de heer Tommel eens, maar over zijn motie heeft met name mijn collega al iets gezegd. Ik heb het vertrouwen dat zijn motie brede instemming zal verkrijgen.

Wat betreft de droge en natte opslag heb ik al gezegd dat ook van belang is wat je opslaat. Dat moet er ook bij worden betrokken en wij zullen de studies verder maar afwachten.

De heer Willems heeft nog eens over de criteria gesproken. In de eerste fase worden de criteria geformuleerd. Als veldproeven kunnen leiden tot de tweede fase, kan dat toch nog betekenen dat je de criteria moet bijstellen. Het is goed mogelijk dat criteria na toetsing blijken onvoldoende te zijn. Zou je ze dan niet mogen bijstellen? Dat zal de heer Willems toch niet willen onderschrijven? De criteria zouden bij voorbeeld kunnen moeten worden verscherpt.

De vraag van de heer Ernsting over ongelukken in meelfabrieken heb ik niet goed begrepen. Gelukkig vallen meelfabrieken onder mijn collega van Landbouw en Visserij en de veiligheid in fabrieken onder mijn collega van Sociale Zaken. Misschien wil de heer Ernsting hier nog eens op ingaan, maar dan niet tijdens deze vergadering want meelfabrieken zijn nu niet aan de orde. Hij bedoelde dat overigens ook niet zo.

De exploitatiekosten, de 0,1 cent, zijn zodanig berekend dat het salaris van de opzichter der fortificatiën en de mensen die bij hem werken erin zit.

Minister **Winsemius**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Zijlstra begreep dat de bewindslieden het gevaar niet

kunnen uitsluiten en dat vond hij relevant voor de gemeenten. Ik ben het daar wel mee eens, maar vele soorten risico zijn mijns inziens onderdeel van deze maatschappij. Die risico's nemen wij soms bewust, soms onbewust. De beste manier om dat duidelijk te maken is het voorbeeld van het oversteken van de straat. Je kijkt naar links en naar rechts en je berekent dan een risico. Doe je dat bewust of onbewust? In het begin doe je dat bewust en als je in een vreemd land bent, doe je dat heel bewust.

In Engeland hoop je altijd maar de goede kant uit te kijken. In Nederland doe je het meestal vrij onbewust, omdat er nu eenmaal een automatisering is ontstaan, een inschattingsvermogen. Dat is een standaardrisico dat wij allen kennen. Overigens plegen wij wel die risico-analyse. Met radioactiviteit, met het opbergen van radioactief afval pleeg je ook een risicoanalyse.

Ik wil dat niet bagatelliseren; die afweging doe je heel bewust, omdat je niet diezelfde basis hebt die je bij het oversteken aan de hand van je moeder hebt opgebouwd. Deze afweging heeft een veel beperktere basis en het is voor één persoon veel moeilijker om het gehele overzicht in het hoofd op te bouwen. Het is dus volstrekt juist als wordt gezegd dat wij gevaar, risico, niet kunnen uitsluiten, maar risico is nu eenmaal een onderdeel van de maatschappij, ook wat betreft het radioactief afval. Ik wil stellig de indruk wegnemen die ik een beetje bij de heer Zijlstra proefde als zouden wij proberen dit ene risico in isolement te zien. De maatschappij heeft nu eenmaal keuzes te maken en dit is er een van, maar ik weet dat het niet de prettigste keuze is.

De heer Zijlstra heeft tot mijn verbazing gezegd dat een verantwoorde oplossing omstreden is en dat het goed is dat de gemeenten dit weten en hij wees in dat verband op de SIBAS. Ik wil erop wijzen dat dit geen conclusie van de SIBAS is, maar de opdracht. Ik mag hopen dat de conclusies niet in de opdracht staan, want zo zou je het zelf ook wel kunnen schrijven. Het was het resultaat van een opiniepeiling. Dat die opinie eruit zou komen, wisten wij van te voren ook wel; daarover hebben wij met elkaar gesproken.

Tijdens deze vergadering is van verschillende zijden enkele malen naar voren gebracht dat onze maatschappij zich niet op haar gemak voelt met die radioactiviteit.

Daar hoeven wij ook niet omheen te draaien; vele mensen zetten daar vraagtekens bij en voelen zich er ongemakkelijk bij. Wij moeten echter niet proberen de indruk te wekken dat een verantwoorde oplossing omstreden is volgens een conclusie van de SIBAS en dat het daarom relevant is voor de gemeenten. Ik vind dat een vertekend beeld.

Ik voeg er nog aan toe dat wat die opdracht aan de SIBAS betreft de Kamer volgens mij alles heeft wat er op dat punt is. Dit is de opdracht!

Inspraak over de opslag vindt plaats in het kader van de MER-procedure. Als ik het goed heb begrepen, is er over enkele weken inspraak mogelijk in de opzet van de MER en uiteindelijk ook in de uitwerking ervan.

Wat de criteria betreft, is gevraagd of er een parallel mogelijk is met het wonen bij een uraniummijn. Daar is mij niets van bekend, maar het lijkt mij zinvoller om over die criteria te praten op het moment dat wij met een tekst bij de Kamer komen. Dat zal zijn op het eind van fase 1. Wij kunnen er dan redelijk over praten, want ik denk dat het nu weinig zin heeft. De heer Zijlstra wees op geruchten die mij echter nog niet bereikt hebben. Het lijkt mij dus zinnig om ten principale over die criteria te spreken op het moment dat de notitie aan het eind van fase 1 op tafel ligt.

De heer Lansink heeft enkele argumenten genoemd waarom het zijns inziens problematisch was afval bij kerncentrales op te slaan. Ik wil daar enkele kanttekeningen bij plaatsen. Ik wil hierop nu niet uitgebreid ingaan, omdat wij hiervoor later nog wel de gelegenheid krijgen. Enkele van zijn argumenten kan ik zonder meer aanvoelen. Elektriciteitsproductie is iets anders dan het gedurende lange tijd beheren van radioactief afval. Hierbij gelden andere termijnen. Toch geldt in beide gevallen dat een zelfde zorgvuldigheid in acht genomen moet worden. Er moet getraind personeel zijn en de infrastructuur moet mogelijkheden bieden.

De huidige centrales zijn hierop technisch noch bestuurlijk ingericht. Ik ben dat met de heer Lansink eens. Hij praat echter ook over eventuele - volgens de heer Zijlstra theoretische - nieuwe centrales. De planologische geschiktheid vormt altijd een factor. Dat geldt voor iedere opslag, al dan niet bij kerncentrales. Het lijkt mij ook beter, dit deel van de

Winsemius

splijstofcyclus bij één locatie te concentreren. Ik ben ook dat met de heer Lansink eens. Dat is die beroemde ene locatie waarover wij steeds praten. Daarbij zou gedacht kunnen worden aan één locatie bij één centrale. Als de heer Lansink dat bedoelt, ben ik het met hem eens. Je moet een en ander niet over meer dan één centrale verspreiden. Verspreiding veroorzaakt grotere beheersingsproblemen.

De heer Tommel heeft daarop enige keren gewezen. Je zou daartoe eventueel kunnen besluiten, bij voorbeeld als de vervoersproblemen groter worden en er andere maatschappelijke afwegingen gemaakt moeten worden. Zoals wij de zaak nu kunnen bekijken, kiezen wij ervoor de zaak zo veel mogelijk bij elkaar te houden. De uiteindelijke discussie hierover kunnen wij op een ander tijdstip voeren. Ik meen de heer Lansink goed begrepen te hebben als hij zegt dat opslag bij de huidige centrales grote problemen zou kunnen veroorzaken. Als er nieuwe centrales bij komen, zouden daar wellicht wel mogelijkheden zijn. Deze aspecten moeten wel betrokken worden bij de afweging.

De heer **Lansink** (CDA): Ik wil ter afsluiting van deze voorlopige discussie opmerken dat enkele argumenten ook voor nieuwe locaties gelden. Ik zal daar later op terugkomen.

Minister **Winsemius**: De heer Lansink heeft ook een opmerking gemaakt over LOFRA. Wellicht is het beter als degene die verantwoordelijk is voor het beleid, zelf stappen onderneemt. Wij praten nu over een voorlopige lijst met 20 locaties. Daarbij hoort het verzoek of er nog andere locaties zijn, omdat dan de reeds genoemde zonder meer afvallen. Het behoort tot het voorrecht van de minister van VROM te spreken over en met de laatste drie locaties. Het gaat daarbij om verantwoordelijkheid met hoofdletters.

De heer Tommel wees naar aanleiding van het antwoord van collega Van Aardenne op een schriftelijke reactie met betrekking tot een eventuele bomaanval of vliegtuigongeluk. Mij wordt het volgende verteld. Wellicht maakt dit een verder antwoord overbodig. In splijstofelementen zit naast het vaste splijtingsafval het gasvormige afval: krypton. Deze stof is bekend van alle ruimtefilms van tegenwoor-

dig, ten minste voor zover ik de videobanden van mijn zoon soms bekijk. Het veiligheidsontwerp van centrales is zodanig – er zijn anderhalf à twee meter dikke wanden – dat de kans dat er vast afval gaat slingeren bij een bomaanval of vliegtuigongeluk zeer gering is. De enige kans is, afhankelijk van het type bom of vliegtuig, dat er gasvormig krypton ontsnapt.

De heer Tommel vroeg zich af wat er gebeurt bij een gerichte bomaanval of bomaanval. Die kans is groter dan dat er iemand kamikaze gaat plegen met een vliegtuig. Dat is het enige wat ik daarvan kan zeggen.

Dat is een typische oorlogshandeling waarvoor het moeilijk is een statistiek te geven, zoals het ook moeilijk is te berekenen wanneer er een sluis of de Afsluitdijk wordt opgeblazen. De kans op schade kan naar ik hoop inzicht geven.

Vervolgens zei de heer Tommel dat de mogelijkheden voor buitenlands opslag moesten worden onderzocht. Collega Van Aardenne ging hierop al in. Ik stel mij voor dat wij daartoe overgaan. Met de Belgen zijn er grote mogelijkheden voor mollegangen. Het zal de heer Willems genoeg doen dat wij zeer politieke oplossingen zullen vinden met onze oosterburen. Ik denk bij voorbeeld aan de 'Strauss'-vogeloplossing. Dat lijkt mij geen slechte zaak. Collega Van Aardenne noemde dit de 'vogel-Strauss-oplossing'. Wij zoeken dit nader uit. Het hangt van de grote coalitie af.

Ik wil hierop nu wat serieuzer ingaan. De heer Willems zei dat ik steeds sprak over een bestuurlijk probleem terwijl het wel degelijk een politiek probleem is. Ik heb geen onderscheid willen maken. Als dit idee verkeerd is overgekomen, dan bied ik daarvoor mijn excuses aan. Ik heb bedoeld een bestuurlijk probleem waarbij politieke keuzen moeten worden gemaakt door de verantwoordelijke bestuurders. Er is een belangrijke samenhang. Een en ander is niet slechts technisch-administratief bestuur. Er zijn wel degelijk een aantal politieke keuzen aan de zaak verbonden. Daarover bestaat geen enkele aarzeling. Ik ben het dan ook geheel met de heer Willems eens.

Voorts speelt de beleving van de bevolking een rol. Deze maatschappelijke beleving uit zich gedeeltelijk in bestuurlijke en politieke aspecten. In de gehele besturing en wederzijdse beïnvloeding moet men daarmee rekening houden. Voor mij gaat het

dus niet om mensen achter een bureau met een stempel in de hand.

De heer Ernsting bracht twee punten naar voren. Allereerst vroeg hij of de bouw van een eventueel nieuwe kerncentrale gekoppeld is aan de bouw van de opslag. Uit de discussie die ik hierover voerde met de heer Lansink moge duidelijk zijn dat er op dit gebied geen enkel prejudice bestaat. Voorts vroeg de heer Ernsting of de 10 tot 30 hectare een rol hebben gespeeld bij de LOFRA-keuzen. Dat weet ik niet officieel. Ik vermoed echter dat dit wel een rol heeft gespeeld. Mijns inziens heeft men inderdaad gekeken naar de grootte van het beschikbare oppervlak. Men zal als er voldoende extra oppervlak is, met de flexibiliteit rekening gehouden hebben. Er heeft overigens hierover geen enkel gesprek plaatsgevonden. Dit moge ook duidelijk zijn uit de reacties.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De minister heeft enkele vragen nog niet beantwoord. Ik heb gevraagd wanneer er inspraak zal zijn voor de MINSK-opslag. Wat de CIBAS-studie betreft, heeft de minister ons een verhaal gestuurd op briefpapier van de CIBAS. Ik vind het enigszins vreemd dat dit de opdracht van zijn ministerie zou zijn aan de CIBAS. Ten slotte heeft de minister niet geantwoord op onze suggestie om iets te doen aan het probleem-Geertsema.

De heer **Willems** (PSP): Dat hebben wij ook gevraagd.

Minister **Winsemius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil met de laatste vraag beginnen. Een suggestie is geen vraag. Ik kan daarop dus wel dan niet ingaan.

Op de inspraak over de opslag heb ik terdege gereageerd. Ik heb erop gewezen dat dit in de MER-procedure een rol speelt. Over een paar weken heeft men inspraak bij de opzet van de MER. Wat de opdracht die op CIBAS-briefpapier staat betreft, verbaast het mij dat dit de heer Zijlstra verbaast. Ik ben jarenlang met dit soort werk bezig geweest.

Ik weet dat ik veelvuldig opdrachten heb geformuleerd, zo correct mogelijk heb geprobeerd weer te geven wat werd bedoeld, en dat er dan uiteindelijk een bevestigingsbriefje kwam. Vaak gebeurt zelfs dat niet. Dat dat op het eigen briefpapier gebeurt, is niet zo verbazingwekkend, want je eigen naam staat eronder. In de meeste gevallen die ik heb meegemaakt, wordt de formulering

Winsemius

van de opdracht verricht door de uitvoerder van de opdracht met een nadrukkelijk stempel van de ander erop.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ik heb nog steeds geen oordeel van de minister vernomen over de motie inzake het onderzoek van de heer Den Hartog. Ik meen dat het de gewoonte is dat over alle ingediende moties een oordeel wordt gegeven.

Minister **Van Aardenne**: Ik heb dit meegenomen. Ik heb mij aangesloten bij wat de heer Lansink hierover heeft gezegd. Ik heb aangegeven dat de motie overbodig is als het onderzoek wordt opgezet zoals ik geschetst heb. Als iets anders wordt bedoeld, dient de motie te worden ontraden.

De **Voorzitter**: Ik dank de ministers voor hun beantwoording.

Over de moties zal plenair worden beslist.

De beraadslaging wordt besloten.

Sluiting 22.35 uur.

5728 2
) (

C

I

D

L